

KRIMINALOMSORGEN

Dokumentasjon og debatt

Overgang fra fengsel til frihet

Løslatelse av unge med ikke-vestlig
innvandrerbakgrunn

Siv Hjellnes og Torunn Højdahl

1/2007

KRIMINALOMSORGEN

OVERGANG FRA FENGSEL TIL FRIHET

**LØSLATELSE AV UNGE MED IKKE-VESTLIG
INNVANDRERBAKGRUNN**

Siv Hjellnes og Torunn Højdahl

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS
Juni 2007

Rapporten er skrevet av:

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS
Boks 6138 Etterstad
0602 Oslo
www.krus.no

Siv Hjellnes siv.hjellnes@krus.no
Torunn Højdahl torunn.højdahl@krus.no

På oppdrag fra: Enhet for plan, analyse, kunnskap og strategi,
Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Copyright: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS, Oslo 2007
Postboks 6138, 0602 Oslo. Tlf. 23067100

KRUS Dokumentasjon og debatt nr. 1/2007
ISBN 978-82-91910-65-9
ISSN 0806-9468

Det må ikke kopieres eller distribueres fra rapporten uten forfatterens samtykke eller strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Denne rapporten er utarbeidet av tilsatte ved Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) på oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI). Siv Hjellnes har vært prosjektleder og har sammen med Torunn Højdahl skrevet tekst og organisert rapporten. Ragnar Kristoffersen har skrevet kapittel 4 "Kjennetegn ved innsatte under 26 år med innvandrerbakgrunn". Klaus Bergander har vært med på å utvikle en modell for et pilotprosjekt og har deltatt i utformingen av kapittel 5 med tilhørende vedlegg.

Bjørn Østberg og hans stab ved Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri for Helseregion Øst og Helseregion Sør, har fulgt prosessen og kommet med gode faglige innspill. Kompetansesenteret har bidratt med veiledning og kvalitetssikring av arbeidet med rapporten.

Christine Friestad har vurdert intervjuguiden og gitt tilbakemeldinger på utkast til rapporten.

Arnt Even Hustad i Kriminalitetsforebyggende råd har veiledet på deler av rapporten og gitt kunnskap om målgruppen.

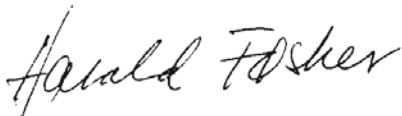
Arvid Berge og Egil Larsen har lest og kommentert hele rapporten. Sven-Erik Skotte har vært diskusjonspartner og kommet med innspill om rettslige betraktninger. Ottar Evensen, Vår Na-Ji Grytbakk, Eva Nergaard, Kirsti Nymo, Tore Rokkan har kommentert deler av rapporten. Tove Rosanowsky og Eldar Steindal takkes for bistand. Gunnhild Hagberg-Karlsen har språkvasket og korrekturest rapporten.

Vi takker deltakerne i referansegruppene og fokusgruppene som har bidratt med sine erfaringer.

Sist, men ikke minst, takkes domfelte som har delt sine opplevelser og tanker med oss.

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

KRUS, juni 2007

Harald Føsker
Direktør

Sammendrag

Denne rapporten dokumenterer kunnskap og analyserer forskning rundt løslatelse fra fengsel. Her foreslås konkrete tiltak for å forbedre overgangen fra fengsel til et liv i frihet.

Målgruppen er unge med innvandrerbakgrunn under 26 år med fengsels erfaring. Det er store individuelle variasjoner innenfor den såkalte ikke-vestlige gruppen. 31 nasjoner er representert blant mennene som ble løslatt i 2005. Dominerende landbakgrunn er Iran, tidligere Jugoslavia, Somalia, Tyrkia, Irak, Pakistan og Vietnam. Statistikken viser at innsatte i denne gruppen ble løslatt fra 42 forskjellige fengsler i landet. Gjennomsnittlig soningstid for ikke-vestlige under 26 år var litt under 100 dager. Målgruppen får tilgang til progresjon og åpen soning i et omfang som ikke er urimelig sammenlignet med fangebefolkningen for øvrig når vi tar hensyn til forskjeller i straffelengde og kriminalitetstype. Ran og voldsrelaterede dommer er overrepresentert blant de unge i målgruppen. Forskjellen i andel arbeidsløse var ubetydelig, med unntak av somaliere, der 79 % av utvalget oppga at de var arbeidsløse. Oppsummeringsmessig vises små forskjeller i straffegjennomføringen for unge ikke-vestlige og vestlige. Stort innslag av korte fengselsstraffer reiser et viktig spørsmål om å avgrense hvem man skal hjelpe og hva hjelpen skal bestå i.

Tilsattes innsats overfor målgruppen i fengsel eller i friomsorgen, skiller seg ikke i vesentlig grad fra det arbeidet som utføres overfor andre innsatte/domfelte. Unntaket er de som har uavklart opphold i landet. Halvparten av unge med innvandrerbakgrunn i fengsel befinner seg i faresonen for utvisning fra Norge. Denne gruppen medfører store utfordringer for de tilsatte pga. uforutsigbarhet, mangelfull oppfølging etter endt straff og uklarerhet om hvor og hva de skal utvises til. Samarbeidet om løslatelse er generelt i stor grad personavhengig, og det finnes "ildsjeler" blant både betjenter, sosialkonsulenter og i friomsorgen. Det er nødvendig at det jobbes aktivt med å dekke primærbehovene i god tid før løslatelse. Her kan betjentene, sosialkonsulentene og friomsorgen etablere eller delta i ansvarsgrupper med aktuelle samarbeidspartnere rett etter innkomst til fengselet. De unges individuelle ressurser og kunnskap må vektlegges i større grad, i tillegg til identifisering av deres generelle levekårsmangler. Samarbeid med rusomsorg, psykiatri og NAV er viktig å få på plass, jfr. framtidsplan og individuell plan.

Anbefalinger. Utfordringen består i å bli bedre på å kunne identifisere de enkeltindividene som soner tungt eller som sliter med andre vanskeligheter i livet, for der igjennom å forebygge ny kriminalitet. Man bør forsøke å finne konkrete forslag til hva som kan gjøres for å styrke fengslenes, friomsorgens og omgivelsenes

forutsetninger for å hjelpe disse personene før en løslatelse. Det er viktig med tett oppfølging, kontinuitet og å unngå kortvarige prosjekter med hjelpere som ”intervenerer” en kort periode og deretter trekker seg ut. I forlengelsen av denne rapporten er det avgjørende å finne fram til hvem man eventuelt vil rette innsatsen mot og prioritere. Følgende tiltak foreslås:

1. Pilotprosjektet ”Overgang fra fengsel til frihet”.
2. Arbeidsgruppe som kan konkretisere og styrke det faglige innholdet i løslatelsesprosessen.
3. Kvalifiserende tiltak for målgruppen.
4. Kurs, kompetanseheving og dialogkonferanser.

Abstract

This report documents knowledge about and analyze research on release from prison. The report also suggests measures to be taken to improve the transition from prison to life in freedom.

The target group are youngsters of non-western immigrant background under 26 years of age with prison experience. There are large individual variations within the so-called non-western group. 31 nations are represented among the young men that were released in 2005; dominating country of origin were Iran, former Yugoslavia, Somalia, Turkey, Iraq, Pakistan and Vietnam. The statistics show that inmates in this group were released from 42 different prisons in Norway. The average time of serving sentence was ca. 100 days for non-westerners under 26. The target group are given access to progression and open prisons to an extent that is not unreasonable in comparison with inmates in general when differences in length of sentence and type of crime are taken into consideration. Robbery and violence-related crime are overrepresented among the youngsters in the target group. The differences in unemployment rates between non-western and western youngsters in prison were insignificant, the exception being Somalis whereof 79 % in our selection stated that they were unemployed. In sum there are small differences in how the sentences are carried out for youngsters of non-western background and youngsters of western background respectively. A large portion of short sentences raises an important question of how to define who we are to help and what the help should consist of.

The efforts of the correctional staff with regards to the target group in both prison and the probation service are not significantly different from the efforts towards other inmates/convicts. The exception is those who have unsettled residence permit and therefore might be expelled from Norway. Half of the youngsters of immigrant background in prison are in risk of expulsion. Working with this group of inmates release wise is followed by great challenges due to unpredictability, inadequate follow-up after ended serving and ambiguity concerning where and what they will be expelled to. The cooperation around a release depends in general much on the persons involved, and there are enthusiasts both among the correctional staff in prison and the probation service as well as among the social workers. It is necessary to work actively towards covering the primary needs of inmates in due time before release. Social workers and correctional staff in both prison and the probation service can establish or participate in responsibility-groups with relevant partners immediately after an inmate's arrival in prison. The youngsters' individual resources and knowledge must be emphasized to a larger degree, along with identifying general shortcomings in their living-conditions. Cooperation with the specialized health care services and the unemployment and social

security services is important to establish, as well as a future plan and an individual plan for each single inmate.

Recommendations: The challenge is to become better to identify which inmates have severe problems with drug-addiction or other difficulties in life, and through this prevent new crime. One should try to find concrete measures to take in order to strengthen the prerequisites of the Correctional Service and the surroundings to help these inmates before release. It is important with close follow-up, continuity and to avoid short-term projects with helpers that “intervene” for a short period before withdrawal. In continuation of this report it is decisive to single out which inmates help should be directed towards. We suggest the following measures to be taken:

1. Pilot project “Transition from prison to freedom”.
2. A working-group that can concretize and strengthen the professional content in the release process.
3. Qualifying measures for the target group.
4. Courses, competence-development and dialogue-conferences.

Innholdsfortegnelse

FORORD	3
SAMMENDRAG	4
ABSTRACT	6
INNHOLDSFORTEGNELSE	8
1 INNLEDNING	11
1.1 FORMÅLET MED PROSJEKTET.....	11
1.1.1 <i>Målgruppe</i>	11
1.1.2 <i>Problemstilling</i>	12
1.1.3 <i>Rapportens organisering</i>	13
2 KUNNSKAPSINNHEITING – DATAINNSAMLING	15
2.1 DESIGN FOR PROSJEKTET, KUNNSKAPSINNHEITING OG TILTAK.....	16
2.2 FOKUSGRUPPER.....	17
2.3 REFERANSEGRUPPER.....	19
2.4 INDIVIDUELLE INTERVJUER MED DOMFELTE.....	20
2.5 DOKUMENTANALYSE	21
2.6 VÅR VURDERING – STERKE OG SVAKE SIDER VED UNDERSØKELSESOPLLEGGET	21
3 KORT OM LOVER OG REGELVERK	23
3.1 STRATEGIER I KRIMINALOMSORGEN	23
3.2 KONTAKTBETJENTARBEID OG FRAMTIDSPLAN	24
3.3 FORVALTNINGSSAMARBEID	24
3.4 UTLENDINGSLOVEN	25
4 KJENNETEGN VED INNSATTE UNDER 26 ÅR MED INNVANDRERBAKGRUNN	27
4.1 FENGSELSSTATISTIKK OM UNGE INNSATTE FRA IKKE-VESTLIGE LAND	27
4.1.1 <i>Løslatte fra et ikke-vestlig land som var under 26 år ved løslatelse</i>	27
5 ANBEFALINGER FRA NORSK OG NORDISK FORSKNING	41
5.1 KRIMINALITETSFOREBYGGENDE TILTAK.....	41
5.2 ANDRE TILTAK OG GENERELLE TILTAK VED LØSLATELSE	42
6 MULIGHETER OG BEGRENSNINGER I LØSLATELSESPROSESSEN	45
6.1 FAGPERSONER I FENGSEL	45
6.2 FAGPERSONER I FRIOMSORGEN	50
6.3 OPPSUMMERING.....	52
6.4 UAVKLART OPPHOLD I NORGE	54
7 DE UNGE OM FENGLING OG LØSLATELSE	57
7.1 TILRETTELEGGING AV LØSLATELSE I FENGSELET.....	57
7.2 FRIOMSORGEN OG MØTEPLIKT	72
OPPSUMMERING	73

8 OPPSUMMERING OG ANBEFALINGER	75
8.1 SAMMENFATNING AV RESULTATER.....	75
8.1.1 Statistikk om unge med innvandrerbakgrunn	75
8.1.2 Sammenfatning av intervjuer med tilsatte og domfelte	77
8.1.3 Sammenfatning av anbefalinger fra norsk og nordisk forskning.....	79
8.1.4 Utfordringer	82
8.2 FORSLAG TIL TILTAK.....	83
8.2.1 Pilotprosjektet: Overgang fra fengsel til frihet	83
8.2.2 Konkretisere og styrke det faglige innholdet i løslatelsesarbeidet.....	87
8.2.3 Kvalifiserende tiltak og kurs for målgruppen.....	88
8.2.4 Nettverk.....	89
8.2.5 Kurs, kompetanseheving og dialogkonferanser.....	90
9 NYTTEVURDERING.....	91
10 LITTERATURLISTE	93
VEDLEGG	97
VEDLEGG 1: MODELL FOR PILOTPROSJEKTET "OVERGANG FRA FENGSEL TIL FRIHET"	98
VEDLEGG 2: ANBEFALINGER FRA NORSK OG NORDISK FORSKNING	102
VEDLEGG 3: GUIDE FOR FOKUSGRUPPEINTERVJUER MED TILSATTE.....	112
VEDLEGG 4: GUIDE FOR INTERVJUER MED DOMFELTE	113
VEDLEGG 4: GUIDE FOR INTERVJUER MED DOMFELTE	113
VEDLEGG 5: SKJEMA FOR INTERVJUER MED DOMFELTE.....	115

1 Innledning

Hensikten med denne rapporten er å dokumentere kunnskap om vanskeligstilte unge med innvandrerbakgrunn som løslates fra fengsel. Videre å gi en sammenfatning av unge domfelte med innvandrerbakgrunn sin situasjon, ressurser og behov. Målet er at dokumentasjonen skal gi grunnlag for å kunne foreslå tiltak som kan tilrettelegge løslatelsesprosessen på en bedre måte.

Den 8. juni 2006 ble KRUS sammen med flere forskningsinstitusjoner invitert til å delta i en anbudskonkurranse. Utgangspunktet for henvendelsen var at Regjeringen gjennom Soria Moria- erklæringen foreslår at det etableres en tilbakeføringsgaranti og forpliktende samarbeidsstrukturer mellom kriminalomsorgen og andre statlige etater ved løslatelse av innsatte som et ledd i å redusere residiv. IMDI ønsket å framskaffe kunnskap om målgruppen for å kunne tilrettelegge tiltak som kan styrke de unge i målgruppen i løslatelsesprosessen. De ønsket forslag til konkrete og gjennomførbare tiltak. KRUS og IMDI undertegnet kontrakt 6. september 2006. KRUS leverte en rapport til IMDI 19. januar 2007.

Denne KRUS-publikasjonen er mer omfattende enn rapporten som ble sendt IMDI. Både metodekapittelet, anbefalinger fra annen litteratur, statistikk og flere resultater fra intervjuer med informantene er inkludert her.

1.1 Formålet med prosjektet

I anbudsbeskrivelsen skisserer IMDI følgende målsettinger:

1. Kunnskapsinnhenting og analyse av forskning og dokumentasjon som grunnlag for anbefalinger til tiltak.
2. Utarbeide konkrete forslag til tiltak og modeller som kan prøves ut i hele landet.

1.1.1 Målgruppe

Denne rapporten undersøker overgangen fra fengsel til frihet for *'unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn'*. Målgruppen er avgrenset som følger:

'Unge' er aldersmessig avgrenset til domfelte under 26 år.

Definisjonen av 'ikke-vestlig' er i samsvar med SSB sin definisjon. Med 'ikke-vestlig' menes Øst-Europa, Asia, Tyrkia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika. Som 'vestlig' regnes Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania.

'Innvandrerbakgrunn' ble i samarbeid med dette prosjektets oppdragsgiver IMDI, avgrenset til å gjelde de hvis begge foreldre er utenlandskfødte¹, enten de selv er innvandret eller født i Norge (altså både etterkommere og de som er innvandret selv). Vi gjør oppmerksom på at når vi i denne rapporten senere refererer til 'unge med innvandrerbakgrunn', 'de unge' eller 'de unge mennene' skal dette forstås som 'unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn'.

Ikke-vestlige innsatte med uavklart opphold - dvs. de som har utvisningsvarsel, -vedtak eller venter på behandling av klage på vedtak - faller imidlertid utenfor vår målgruppe ettersom det er usikkert hvorvidt de skal bli i Norge etter løslatelse eller ikke, og følgelig er omstendighetene rundt løslatelsen av disse særegne.

Kategoriinndelingen for det statistiske tallmaterialet i kapittel 4 er imidlertid noe annerledes enn i rapporten forøvrig. Av både komparative og praktiske grunner opereres det med kategoriene 'ikke-vestlig fødte uten norsk statsborgerskap' (som kan få utvisningsvedtak), 'ikke-vestlig fødte med norsk statsborgerskap' (som ikke kan få utvisningsvedtak) og 'vestlig fødte (uavhengig av statsborgerskap)'. Det finnes ikke opplysninger om etnisk bakgrunn til innsattes foreldre i kriminalomsorgens etatsregister. Kategoriinndelingen i kapittel 4 er derfor basert på de unges eget registrerte fødeland. De med ikke-vestlig fødte foreldre, men som selv er født i 'vesten' og har 'vestlig' statsborgerskap - de såkalte 'etterkommere' - er således i kategorien 'vestlig fødte' i kapittel 4.

Det bør nevnes at kategoriene 'innvandrerbakgrunn'/'innvandrer', 'ikke-vestlig' og 'vestlig' ikke er uproblematisk, men det er ikke denne rapportens anliggende å problematisere dette nærmere.

Kontrakt og mandat

I kontrakten mellom IMDI og KRUS er mandatet beskrevet slik:

Oppdragets målsetting er å gi et kunnskapsgrunnlag for tilrettelegging av tiltak som kan styrke barn og unge innsatte med innvandrerbakgrunn i løslatelsesprosessen.

1.1.2 Problemstilling

Følgende tre problemstillinger er formulert på bakgrunn av mandatet fra IMDI:

- 1. Hva kjennetegner innsatte med innvandrerbakgrunn under 26 år?*
- 2. Hvilke anbefalinger gis i norsk og nordisk forskning om løslatelse av personer med innvandrerbakgrunn?*
- 3. Hvordan praktiseres løslatelsesarbeidet overfor målgruppen?*

---

¹ Personer som kun har en forelder født i utlandet, regnes ikke som en del av innvandrerbefolkningen, jf. Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2006:4).

Den første problemstillingen er forsøkt besvart både gjennom statistikk, litteraturgjennomgang og informantberetninger. Den andre problemstillingen sammenfatter kunnskap og teori fra litteratur og anbefalinger i rapporter og forskning i Norge og Norden. Gjennom den tredje problemstillingen analyseres og drøftes informasjon om praksis i fengslene og i friomsorgen. Vi har formulert intervjuguider som tar for seg viktige områder i det praktiske arbeidet i kriminalomsorgen (jfr. pkt. 6.1). For å få et inntrykk både av muligheter og begrensninger, er informantene både blant innsatte og tilsatte bedt om å gi eksempler både på hvordan de opplever forholdene i kriminalomsorgen og å komme med ideer og forslag til et godt opplegg rundt løslatelse, noe vi redegjør for i rapporten. De tre problemstillingene skal danne grunnlag for del II av prosjektet, som både er å anbefale og å tilrettelegge for tiltak. IMDI ønsker at tiltakene som foreslås kan styrke den innsattes evne til og forutsetninger for å leve et liv i frihet uten kriminalitet. Intensjonen er at rapporten gjennom å gi svar på disse tre problemstillingene kan gi relevant dokumentasjon og skape faglige diskusjoner både i og utenfor kriminalomsorgen. Videre at tiltakene som foreslås, kan prøves ut. Det er ønskelig at noen av anbefalingene kan føre til en videreutvikling av praksis.

1.1.3 Rapportens organisering

I kapittel 2 redegjør vi for datainnsamlingen og kunnskapsinnhentingene.

I kapittel 3 presenteres lover og regelverk fordi vi mener dette er viktig å ha kjennskap til hvis noen "utenfra" skal inn i fengslene for å samarbeide om løslatelse og planlegging av livet i frihet.

Kapittel 4 dreier seg om kjennetegn ved innsatte med innvandrerbakgrunn under 26 år. Her gis hovedtall for dommer, statistikk over kriminalitetstype, løslatelse, alder og domfeltes etniske bakgrunn.

I kapittel 5 framstilles anbefalinger fra norsk og nordisk forskning om målgruppen og løslatelse av domfelte i målgruppen.

Kapittel 6 tar for seg muligheter og begrensninger i løslatelsesarbeidet i fengslene, i friomsorgen og utenfor kriminalomsorgen. Både kontaktbetjentrollen, bruk av framtidsplan og samarbeid mellom etater diskuteres. Datagrunnlaget for denne delen er fokusgruppeintervjuer, referansegruppene og intervjuene med tilsatte i kriminalomsorgen.

I kapittel 7 presenteres noen eksempler på hvordan det oppleves å være ung med innvandrerbakgrunn i fengsel eller å ha gjennomført straff. Her beskrives viktige tanker, opplevelser og erfaringer som de unge mennene har fortalt om i individuelle intervjuer.

I kapittel 8 gis en sammenfatning av rapporten, som kan leses i sin helhet for å få en oversikt over hele prosjektet. I tillegg kommer vi med konkrete forslag til anbefalinger.

2 Kunnskapsinnhenting – datainnsamling

Kunnskapsinnhentingene startet primo september 2006 og ble avsluttet 15. desember 2006. I dette kapittel, som er utarbeidet av Torunn Højdahl, presenteres hvilke valg som er gjort for å samle inn data om tema fra overgang fra fengsel til frihet for unge med innvandrerbakgrunn. Som oppdragstaker har vi forholdt oss til bestillers (IMDI) ønsker og avtalte frister. Undersøkelsen er gjennomført i løpet av 3 ½ måneder. Vi evner derfor ikke å belyse alle forhold knyttet til løslatelse av unge med innvandrerbakgrunn og tilbakeføring til samfunnet etter fengselsoppholdet. Dersom vi hadde hatt mer tid ville vi intervjuet flere domfelte, løslatte og andre samarbeidspartnere i forvaltningen, f.eks. NAV, samt flere frivillige organisasjoner og eventuelt domfelles familie og nettverk.

Underveis i forskningsprosessen har vi vært opptatt av å få fram gode empiriske eksempler på løslatelse og overgangen til frihet. En rekke samtaler er gjennomført med et bredt spekter av ressurspersoner i referansegrupper; sosialkonsulenter, tilsatte i friomsorgen, i fengslene, forskere og rådgivere i kriminalomsorgen og i andre etater.²

I valg av metodedesign har vi vektlagt hvordan kriminalomsorgen kan bli mer kunnskapsbasert og praksisorientert. I evaluerings-, forsknings- og utviklingsplan for KRUS (datert 04.01.07) beskrives *anvendt forskning* som en systematisk og metodisk søken etter å oppnå ny forståelse og utarbeide nye kunnskaper og ideer, hvis formål er anvendelse i praksis. Formålet med rapporten er å forbedre eksisterende praksis og tjenesteytelser. Et godt løslatelsesarbeid kan forhåpentligvis bidra til endring, utvikling, nyorientering og "nyskriving av historier" slik det beskrives av Andresen (2000:65).³

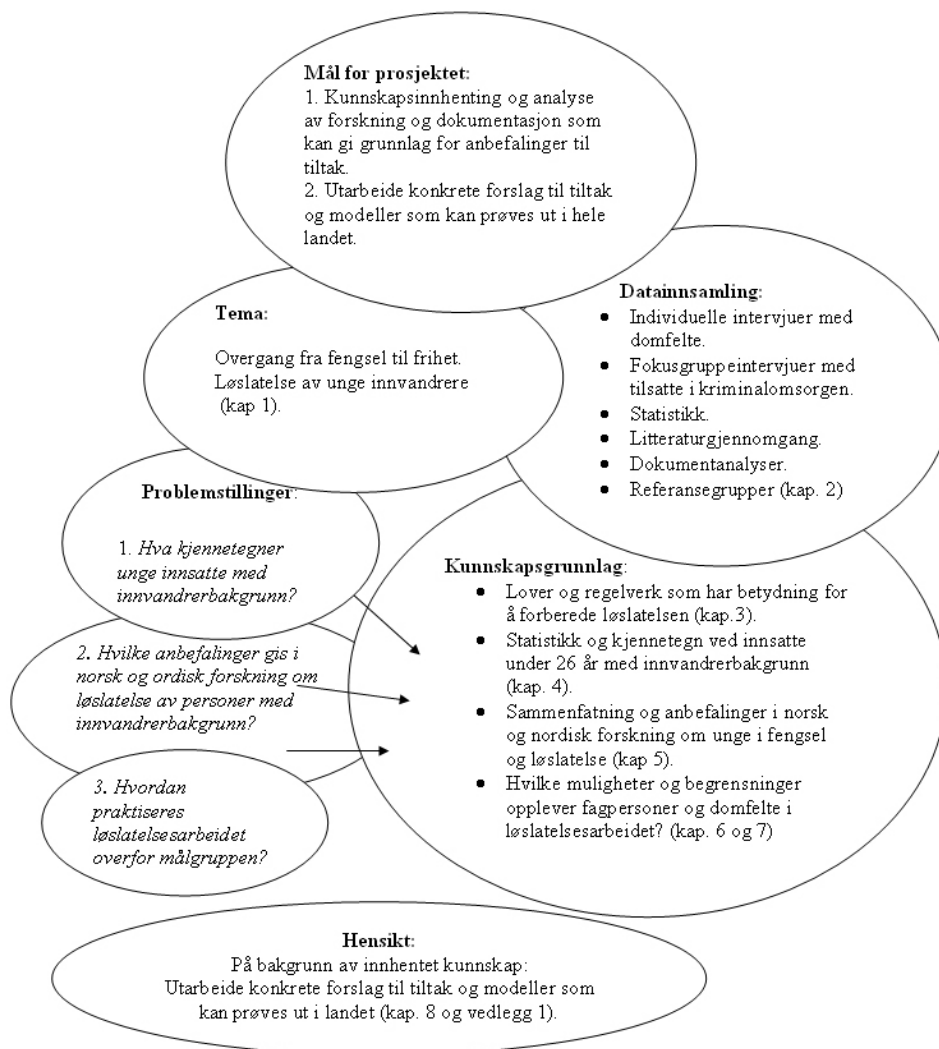
Illustrasjonen på neste side viser hvilke valg som er gjort underveis i kunnskapsinnhentingene.

---

² Samarbeid med ansatte i friomsorgen som har deltatt på opplæring i "Mestringstillit" har i tillegg gitt økt innsikt i hvordan friomsorgen og bl.a. TOG-ansatte jobber med løslatelsesprosessen.

³ Jfr. Seikkula 1996, og Andresen 2000:18 som bruker betegnelsen 'yrkeshjelper' om fagpersoner som utfører hjelper-oppgaver.

2.1 Design for prosjektet, kunnskapsinnhenting og tiltak

Figuren illustrerer hvilke tilnærminger som er valgt og som rapporten bygger på: Data fra kriminalomsorgens etatsregister, individuelle intervjuer med domfelte samt fokusgruppeintervjuer med tilsatte i fengsler og fromsorgen. I tillegg har referansegruppemøter dannet grunnlag for utforming av rapporten og for valg som er

foretatt underveis. Verken informanter blant tilsatte eller domfelte kan holdes ansvarlig for denne rapportens innhold, vurderinger eller forslag til tiltak. Av anonymitetshensyn er de fengslene som omtales i rapporten beskrevet som fengsel 1, fengsel 2 osv. Informantene blant de domfelte er også anonymiserte, ved at gjenkjennbar informasjon er utelatt i omtale av dem og i gjengivelser av deres synspunkter.

2.2 Fokusgrupper

Spesielt fokusgruppeintervjuer er en aktuell metodikk å anvende, særlig i forbindelse med å spre kunnskap om det daglige arbeidet som utføres overfor målgruppen.

Et fokusgruppeintervju er et intervju med en liten gruppe mennesker om et spesielt tema (Halker 2002, Patton 1987:135). Metoden er ofte brukt i forbindelse med markedsundersøkelser (fra 1950-årene) for å vise preferanser blant forbrukere (se også Merton, Fiske & Kendall 1990).

Vi har gjennomført fokusgruppeintervjuer med tilsatte fra fengsel og friomsorg hver for seg. Informantene fordeler seg slik:

- 9 saksbehandlere i friomsorgen (fordelt på to fokusgruppeintervjuer).
- 9 betjenter i fengsler (fordelt på to fokusgruppeintervjuer).
- 6 fengselstilsatte sosialkonsulenter og 1 saksbehandler (fordelt på to fokusgruppeintervjuer).

Fokusgruppene har bestått av 3-5 personer som har deltatt i intervjuer av 1-2 timers varighet. De fire gruppene har vært relativt homogene. Vi har tatt notater underveis. Formålet var å få fram kvalitative data i forbindelse med løslatelse av unge med innvandrerbakgrunn og overgangen til et liv i frihet. Informantene bidro med synspunkter i en sammenheng der kolleger også ga uttrykk for sine meninger. I tillegg til å være en effektiv metode for innsamling av data, erfarte vi at en del av informantene satte pris på å delta i gruppen fordi intervjuet gav dem anledning til å utveksle erfaringer og kunnskap med kolleger.

Framgangsmåte for fokusgruppeintervju

En av oss hadde oppgaven som tilrettelegger og å håndtere den sosiale interaksjonen i gruppen. Meningen var at deltakerne skulle henvende seg til hverandre og diskutere forhold rundt løslatelse/møteplikt.⁴ Spørsmålene ble presentert i litt ulik rekkefølge. Vi

---

⁴ Med utgangspunkt i Halkers (2002:59) formulerte vi følgende framgangsmåte for fokusgruppeintervjuene:

skrev et og et spørsmål, fordelt på fem ark, som ble lagt på bordet foran deltakerne, se vedlegg bakerst i rapporten.

Etter at alle deltakerne hadde uttalt seg om det første spørsmålet, åpnet vi for en generell diskusjon om de neste spørsmålene der tilrettelegger styrte samtalen. I et av fengslene valgte vi å ta en runde rundt bordet der alle svarte på det første spørsmålet: "*Hva gjør du i dag i forbindelse med løslatelse?*" Hensikten var at alle skulle komme til orde og fortelle hvordan de jobbet med den aktuelle arbeidsoppgaven.⁵ Et viktig tema var å få deltakerne til å skissere et best mulig løslatelsestiltak (spørsmål 5). Her var deltakerne aktive, særlig i det ene fengselet, og kom med nytenkning om hvordan de som tilsatte i større grad kunne følge opp de innsatte etter løslatelse (se kapittel 6). Deltakerne ble bedt om å gi eksempler på "suksesshistorier", jfr. kapittel 5.

Erfaringsmessig er tilsatte opptatt av å fortelle om hva de får til i jobben sin. Hverdagen som betjent er ofte travel, og det gis lite rom for å kunne fortelle om hva man er fornøyd med i jobben. I en fokusgruppe kan det være noen som har mange suksesshistorier, mens andre deltakere har få. I fengsel nr. 2 var det en blanding av deltakere. Noen jobbet på en avdeling som var spesielt tilrettelagt for innsatte med utenlandsk bakgrunn. Dette fikk de formidlet til kolleger fra andre avdelinger. Slike fortellinger om hverdagen i fengselet er en unik måte å få fagpersoner til å utveksle erfaringer i en strukturert setting på.⁶

Dette er en metodikk som bør videreføres i kriminalomsorgen, og særlig dersom vi hadde hatt mulighet for å følge prosessen over tid (jfr. aksjonsforskning og følgeforskning som metode, Baklien 2004). Vårt prosjekt var av svært kort varighet. Det

---

Tilrettelegger ønsket velkommen, presenterte hensikten med undersøkelsen, forklarte kort om hva fokusgruppeintervju er og hvordan anonymiteten til deltakerne ville bli ivarettatt. Deltakerne presenterer seg. Vi forklarte at deltakerne ville få presentert fem spørsmål som de skulle diskutere seg i mellom. Vi vektla at vi først og fremst var interessert i erfaringer knyttet til målgruppen unge innvandrere og de ansattes selvopplevde erfaringer.

⁵ Dette er i samsvar med hva Morgan anbefaler (1997:49-50). Han skriver at et startspørsmål kan fungere som en "icebreaker" for å få personene inkludert i gruppen ved at alle får åpnet munnen og uttalt seg. Særlig for personer som ikke er vant til å komme med faglige ytringer, er dette en brukbar framgangsmåte. Vi valgte derfor en styrt runde først. En annen mulig framgangsmåte som anbefales av Halker (2002:63) er at deltakerne sitter noen minutter og skriver stikkord for seg selv om det aktuelle temaet før det åpnes for diskusjon. Underveis i intervjuene hadde vi flere tilleggsspørsmål, fordi deltakerne brakte inn nye innspill som burde konkretiseres. Vi fikk f.eks. fram en diskusjon om ulikheten mellom det å jobbe med varetektsinnsatte, domssonere og forholdet mellom korte og lange dommer. Vi hadde diskusjoner om det var etnisk bakgrunn, lengden på dommer eller alder som kunne gi forklaringer på hvordan løslatelsen ble planlagt.

⁶ Halker (2002) anbefaler at man i slutten av intervjuet setter av noen minutter til å spørre deltakerne hvordan de opplevde fokusgruppeintervjusituasjonen, slik at man kan revidere til neste gang hva som ikke fungerte så bra. Vi fikk for kort tid til å drøfte med deltakerne hvordan de opplevde intervjuet, men vil anbefale at dette gjøres.

hadde vært en fordel om tilsatte kunne få tilbakemeldinger underveis i prosjektperioden. Samtidig kunne eventuelle endringer i praksisfeltet blitt beskrevet (jfr. erfaringer med samfunnsstraffevalueringen i Højdahl & Kristoffersen 2004 og 2006).

Det ville vært interessant om vi kunne gjennomført fokusgruppeintervjuer med forvaltningssamarbeidspartnere utenfor kriminalomsorgen, f.eks. fra NAV i tillegg. Vi valgte pga. korte frister å invitere ressurspersoner fra andre etater til deltakelse i referansegruppe.

2.3 Referansegrupper

Oppdraget og kunnskapsinnhentingene skulle være beslutningsorientert, dvs. at den skulle danne grunnlag for handling og forslag til tiltak (jfr. Halvorsen 2002:53). Oppdragsgiver (IMDI) ønsket ikke at det skulle være en styringsgruppe for prosjektet, men sa seg villig til å delta i referansegruppemøte. På bakgrunn av dette, og pga. korte frister, etablerte vi tre referansegrupper, som også inkluderte ressurspersoner fra andre etater. Tre møter av to timers varighet er gjennomført med de tre referansegrupper, pluss et felles møte for alle. På fellesmøtet deltok en representant fra IMDI.⁷ Enkelte deltakere i referansegruppene har vært konsultert underveis i undersøkelsen. Referansegruppene har hatt en rådgivende funksjon og har ikke ansvar for denne rapportens innhold, vurderinger eller forslag til tiltak.

Formålet med referansegruppene var å få kommentarer til spørsmål som dreide seg om løslatelse. I det første møtet konsentrerte vi oss om hva som kjennetegner innsatte/domfelte med innvandrerbakgrunn under 26 år, og hvilke særegne utfordringer som er knyttet til deres straffegjennomføring og løslatelse. Alle deltakerne ble invitert til en felles idédugnad den 1. desember 2006, der statistikk og kunnskap om målgruppen ble presentert før deltakerne kom med forslag til tiltak. Referansegruppene har bidratt til en kvalitetssikring av kunnskapsinnhentingene ved at så mange ressurspersoner har deltatt. Her kan nevnes rådgivere fra Justisdepartementet, rådgiver fra Kriminalitetsforebyggende råd, forskere fra KRUS og Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress, spesialsykepleier og leder fra Kompetansesenteret for sikkerhets- fengsels og rettspsykiatri. I tillegg deltok konsulenter fra barne- og

---

⁷ **Gruppe 1** besto av ledere, forskere eller fagpersoner som har kunnskaper om unge innvandrere og løslatelse fra fengsel og møteplikt på et overordnet nivå (Kriminalomsorgsavdelingen i Justisdepartementet, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, Det Kriminalitetsforebyggende råd, Kompetansesenteret for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri. **Gruppe 2** besto av tilsatte/saksbehandlere som arbeider i "første linje" med domfelte (tilsatte i Oslo fengsel, bl.a. med erfaring fra "Tiltak overfor gjengangere" (TOG) og med innsatte med utvisningssak, tilsatte i friomsorgen, i Oslo kommune). **Gruppe 3** besto av representanter fra frivillige organisasjoner; Røde kors, WayBack, Primærmedisinsk verksted, Ungdomsalternativet.

familieetaten og en bydel i Oslo, en tidligere domfelt, representanter for frivillige organisasjoner, en leder fra friomsorgen og en mellomleder fra fengsel.

2.4 Individuelle intervjuer med domfelte

Formålet med de kvalitative intervjuene var å få innsikt i hvordan de i vår målgruppe opplever fengselsoppholdet og hvilke tanker de har om livet etter løslatelse. Hensikten med intervjuene var klarlagt med informantene på forhånd, dvs. at dataene skulle danne grunnlag for framtidige tiltak i forbindelse med løslatelse. Vi ønsket å innhente gode empiriske eksempler på hvordan de unge opplevde løslatelsesprosessen, få fram deres egne forslag, betraktninger om egne ressurser og behov ved løslatelse (jfr. intervjuguide i vedlegg 4).

Kvale anbefaler at man holder sluttmålet i sikte, og hele tida har studiets formål og hvordan man forestiller seg det endelige produktet klart for seg (Kvale 1997:57⁸). God kjennskap til kriminalomsorgen gjorde at vi både hadde en teoretisk og begrepsmessig forståelse av det feltet vi skulle undersøke, og av hvilke metoder vi ønsket å anvende. Vi fant det nyttig å ha mulighet til å supplere informasjonen fra informantene med informasjon fra etatsregisteret og fra fokusgruppeintervjuene med tilsatte, for å ha flere kilder til kunnskap siden vi hadde relativt få informanter.

Vi har intervjuet syv domfelte unge menn under straffegjennomføring og en person etter løslatelse. Informantene har enten innvandret til Norge selv, eller de er etterkommere av innvandrere, jfr. definisjonene som anvendes i pkt 1.1. angående målgruppe for vårt prosjekt. Alle har hatt en dom på mer enn 6 måneder. I rapportens kapittel 7 gjør vi en meningsfortetting og strukturert informantenes tanker, opplevelser og erfaringer i den hensikt å få fram meningen i fortellingene som ble fortalt i intervjuene (jfr. Kvale 1997:125).

Vi valgte i tillegg å benytte et påstandsskjema der informantene skulle ta stilling til 7 påstander knyttet til straffegjennomføringen og løslatelsen, se vedlegg. Intervjuene startet med gjennomgang av skjema som igjen ble supplert med spørsmålene fra intervjuguiden. Med andre ord var starten av intervjuene strukturert for så å gå over i en løsere strukturert samtale med vekslinger mellom styring ut fra guiden og at informantene fortalte sine historier. Det var rom for at de vektla det de selv var opptatt av. Bruken av påstandsskjema åpnet i seg selv for data ved informantenes spørsmål til våre spørsmål.

I intervjusituasjonene opplevde vi manglende kjennskap til noen begreper. I utfylling av skjemaene og til spørsmålene vi stilte muntlig, hadde flere av informantene behov for å oppklare hva vi egentlig spurte om. Deres spørsmål dreide seg om begrep i

---

⁸ Ideer til framgangsmåte er hentet fra Kvales syv stadier for intervjuundersøkelse (2000:47, 67).

intervjuguiden, progresjon i straffegjennomføringen og enkelttiltak i forbindelse med tilrettelegging av løslatelse. Relasjonen mellom domfelt og fagpersoner er gitt oppmerksomhet i intervjuene.⁹ Hvordan både forventninger, makt, kontroll og informasjon formidles, vil kunne påvirke relasjonen negativt eller positiv. Dette har vi tatt hensyn til under intervjuene og i tolkning og beskrivelse av resultatene.

2.5 Dokumentanalyse

I mandatet fra IMDI er et av oppdragets målsettinger å gi et kunnskapsgrunnlag for å kunne utvikle tiltak. I problemstilling to er det spesielt vektlagt å vurdere anbefalinger i norsk og nordisk litteratur som er relevant for målgruppen. Halvorsen anbefaler at utrederen tidlig i et prosjekt orienterer seg om hva som finnes av litteratur innenfor problemområdet. Han anbefaler først å avgrense problemstillingene, slik vi har gjort i denne studien (Halvorsen 2002:185). Tekster fra lovproposisjon, budsjettproposisjon, tildelingsbrev, lover, regelverk og rapporter er vurdert og sammenfattet. Vi har innhentet kunnskap og dokumentasjon fra en rekke nyere forskningslitteratur i Norge og Norden, i tillegg til statistisk materiale. Vi vurderer hvorvidt rapportenes anbefalinger er aktuelle for målgruppen i dette prosjektet. Oppsummering av forskningsrapporter og tidligere igangsatte tiltak ligger også vedlagt denne rapporten.

2.6 Vår vurdering – sterke og svake sider ved undersøkelsesopplegget

Oppdraget har hatt et anvendt siktemål, dvs. at oppdragsgiver ønsker at rapporten skal danne grunnlag for forslag til tiltak og en modell (jfr. kapittel 8 og vedlegg). Selv om data er hentet inn i løpet av kort tid, mener vi at kunnskapsgrunnlaget for å kunne anbefale tiltak er pålitelig og relevant for de tre problemstillingene. Vi har hatt tilgang til detaljert, intern informasjon, både muntlig og skriftlig. Det gir god mulighet til å kryssjekke kilder og kontrollere opplysninger. I tillegg har vi gode kunnskaper om etaten. Disse forholdene burde til sammen gi trygghet for at de framgangsmåtene vi har valgt bidrar til å få fram hensikten med oppdraget. En påstand som er framsatt både av innsatte og tilsatte, er at det foregår en forskjellsbehandling mht. at innsatte med innvandrerbakgrunn i mindre grad prøveløslates enn norske. Dersom vi ikke hadde hatt mulighet for å ta ut statistikk, ville slike oppfatninger om forskjellsbehandling kunne blitt stående. Vi hadde mulighet for å kontrollere opplysningene, og dette stemte ikke ifølge etatsregisteret (jfr. kapittel 4.1). Derfor er de kvantitative dataene viktige å presentere for å dokumentere kunnskap.

---

⁹ Hammerlin & Mathiassen (2006:206) skriver at for høye forventninger kan være en kilde til frustrasjon fordi det skapes en mengde forventninger som ikke kan innfris.

Bruk av både kvalitative og kvantitative metoder i kunnskapsinnhenting utfyller hverandre og bidrar til å gi et mer helhetlig bilde av ulike sider ved det å være ung med innvandrerbakgrunn i fengsel og forberedelse til livet i frihet. Tilnærmingen kalles metodetriangulering (Denzin 1979 og Halvorsen 2002:85). Metodene vi har benyttet er en blanding av statistikk/databehandling av rapporter, individuelle intervjuer, observasjoner, referansegrupper og fokusgruppeintervjuer. Vi har hatt stor nytte av litteraturgjennomgangen fordi det gir en god oversikt over forskning på målgruppen og feltet, samt erfaringer med og anbefalinger om tiltak.

3 Kort om lover og regelverk

Denne delen gir en kortfattet oversikt over bestemmelser som regulerer kriminalomsorgens ansvar for å forberede overgangen fra fengsel til frihet.

Tilrettelegging fram mot løslatelse er forpliktet av Straffegjennomføringsloven og av rundskriv. En person som f.eks. idømmes to år ubetinget fengselstraff, kan dersom han har et utvisningsvedtak fra Utlendingsdirektoratet vanligvis utvises etter 7/12 tid (Strgjfl. § 42, 3. ledd). Andre kan vanligvis belage seg på løslatelse på 2/3 tid (Strfgjfl. § 42, 1. ledd). Den siste delen av straffen kan søkes gjennomført i fengsel med lavt sikkerhetsnivå og/eller med møteplikt i friomsorgen, dvs. en frihetsinnskrenkelse med vilkår om å møte hos friomsorgen istedenfor frihetsberøvelsen i form av fengsling. I tillegg forankres arbeidet med løslatelse i sentrale styringsdokumenter som *Stortingsmelding 27 om kriminalomsorgen (1997-98)*, *Strategi for faglig virksomhet (2004-2007)*, *Kriminalomsorgens sikkerhetsstrategi (2006-2010)* og den årlige Stortingsproposisjonen. Dokumentene gir i varierende grad føringer for arbeid med løslatelse. Straffegjennomføringsloven har bestemmelser som direkte og indirekte regulerer løslatelse. § 2 om straffens formål er en overordnet bestemmelse som eksempelvis både forplikter til å tilrettelegge for overgang til frihet, og som regulerer restriksjoner av løslatelse ved 2/3 tid.

3.1 Strategier i kriminalomsorgen

I *Strategi for faglig virksomhet i Kriminalomsorgen (2004-2007)*, er målet at innsatte/domfelte skal være stoffrie eller ha kontroll over sitt stoffbruk, ha bolig, være i stand til å lese og skrive, ha en sjanse på arbeidsmarkedet. I tillegg skal de være i stand til å forholde seg til familie, venner og samfunnet for øvrig og ha evne til å søke hjelp for problemer som oppstår etter løslatelsen. I *Kriminalomsorgens sikkerhetsstrategi (2006-2010)* påpekes det at ved avveininger mellom påvirkningsarbeid og sikkerhetstiltak skal sikkerheten som hovedregel tillegges størst vekt. 'Sikkerhet' er definert som summen av de virkemidlene som tar sikte på å forebygge og håndtere situasjoner der samfunnets, tilsattes, innsattes og domfeltes trygghet blir truet. Videre framheves viktigheten av å finne riktig sikkerhetsnivå og tilrettelegge for en gradvis tilbakevending til samfunnet for den enkelte innsatte gjennom økende grad av frihet. Dette omtales til daglig som 'progresjon' i straffegjennomføringen.¹⁰ Straffen skal gjennomføres på en måte som både er sikkerhetsmessig forsvarlig og som motvirker nye

---

¹⁰ 'Progresjon' brukes også i omtale av innsattes deltakelse i endringsrettede program, kurs og andre tiltak.

straffbare handlinger. Straffegjennomføringens innhold skal bygge på de tiltakene som kriminalomsorgen har til rådighet for at domfeltes skal kunne tilpasse seg samfunnet etter endt straff. Kriminalomsorgen skal legges særlig vekt på tiltak som kan fremme den domfeltes evne til å motvirke et kriminelt atferdsmønster. I sikkerhetsstrategien påpekes at det skal vies spesiell oppmerksomhet overfor vår målgruppe fordi språkforskjeller og manglende kulturforståelse kan skape uønskede situasjoner.¹¹ Tilsatte skal tilbys innføring i grunnleggende kulturforståelse. Man må sikre at all informasjon blir forstått av mottaker.

3.2 Kontaktbetjentarbeid og framtidsplan

Formålet med kontaktbetjentordningen er at innsatte skal få en stabil kontaktperson i fengselet og derved bedre mulighet til å forberede løslatelsen (jfr. *Rundskriv KSF 2/2002*). Kontaktbetjentoppgavene kan utføres av enhver fengselsbetjent.¹² Arbeidsdeling mellom kontaktbetjenter og sosialkonsulenter avklares i fengselet.

En kontaktbetjent har ansvar for framtidsplanarbeidet i samarbeid med domfelte (jfr. *Rundskriv KSF 1/2002*). Målgruppen for framtidsplanarbeidet er domfelte med straff som gir adgang til prøveløslatelse. Å jobbe med Framtidsplan er frivillig og bør tilbys domfelte så tidlig som mulig i straffegjennomføringen. Planen må ha spesielt fokus på den første tida *etter* løslatelsen, og det er her viktig å trekke inn aktuelle samarbeidspartnere. Dersom domfelte skal følges opp av friomsorgen, skal status for planen gis friomsorgen. Kriminalomsorgen skal i god tid forberede og bidra til at forholdene legges til rette for prøveløslatelse (jfr. Str.gjf.l. § 41, 1. ledd). I følge Storvik (2003:226) innebærer formuleringen *i god tid* at den enkelte innsattes behov for hjelp må vurderes på et tidlig tidspunkt. For innsatte som gjennomfører korte dommer, må arbeidet påbegynnes allerede ved innsettelse.

3.3 Forvaltningssamarbeid

Straffegjennomføringslovens § 4 omhandler forvaltningssamarbeid:

”Kriminalomsorgen skal gjennom samarbeid med andre offentlige etater legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på. Samarbeidet skal bidra til en samordnet innsats for å dekke domfelte og innsattes behov og fremme deres tilpasning til samfunnet.”

---

¹¹ Eksempelvis er det egne sikkerhetsmessige forsvarlige rutiner for bruk av tolk.

¹² Fengselsbetjentutdanningen er en toårig etatsutdanning og det kreves studiekompetanse før opptak. Utdanningen består av praksis og teoretisk undervisning. Det undervises bl.a. i juridiske emner, etikk, miljøarbeid, kriminalkunnskap og sikkerhet. Se www.krus.no/utdanning for mer informasjon.

Lovens retningslinjer pålegger kriminalomsorgen å etablere faste samordningsmøter eller andre rutiner for samarbeid med etater som kan tilby tjenester domfelte har krav på. Fengselet/ kontaktbetjent bør ta kontakt utad for å sikre at domfelte som har behov for det, følges opp med en individuell plan. I et slikt samarbeid kan en framtidsplan være utgangspunkt for den individuelle planen selv om kriminalomsorgen ikke har ansvar for individuell plan.

3.4 Utlendingsloven

Vi vil henvise til utlendingsloven fordi den har stor betydning for noen med innvandrerbakgrunn som kommer i en vanskeligere situasjon enn andre domfelte fordi de er utenlandske statsborgere selv om de kan være født i Norge eller har tilknytning til landet etter å ha bodd her mange år.

Utlendingslovens § 29 omhandler utvisning av utlendinger, med følgende aktuelle reguleringer: Utlendinger kan utvises dersom de er ilagt straff i Norge for et forhold som kan medføre fengselsstraff i mer enn tre måneder eller flere ganger i løpet av de siste tre år er ilagt fengselsstraff. I lovens andre ledd kommer det fram at slik utvisning ikke beslutes dersom det i betraktning av forholdets alvor og utlendingens tilknytning til riket vil være et uforholdsmessig tiltak overfor utlendingen selv eller dennes nærmeste familiemedlemmene.

Utlendingslovens § 30 omhandler bortvisning og utvisning av utlending med bosettingstillatelse. Det presiseres: Utlending som er født i riket og som senere uavbrutt har hatt fast bopel her, kan ikke bortvises eller utvises. Utlending som fyller kravet til å få bosettingstillatelse, kan bare bortvises eller utvises: Når utlendingen har sonet eller er ilagt straff for forhold som etter norsk lov kan føre til fengselsstraff i to år eller mer, og dette er skjedd for mindre enn fem år siden i utlandet eller for mindre enn ett år siden her i riket. Lovens tredje ledd viser at slik bortvisning eller utvisning ikke skal skje dersom det i betraktning av forholdets alvor og utlendingens tilknytning til riket vil være et uforholdsmessig tiltak overfor utlendingen selv eller dennes nærmeste familiemedlemmene.

Det framkommer her at utvisning av domfelte med tilhørighet til Norge og som ikke har norsk statsborgerskap skal avgjøres skjønnsmessig i det enkelte tilfelle. UDIs praksis er i dag at domfelte som tilfredsstiller vilkårene i §29 og §30 ved domfellelse mottar et varsel om utvisning. Saken kan deretter bli henlagt, det kan gjøres vedtak om utvisning, som igjen kan påklages og i verste fall kan en domfelt som får utvisningsvedtak være ureturnerbar på grunn av forholdene i opprinnelseslandet og tilnærmet rettighetsløs ved løslatelse i Norge.

4 Kjennetegn ved innsatte under 26 år med innvandrerbakgrunn

Hensikten med dette kapitlet er å belyse den første problemstillingen: *Hva kjennetegner innsatte innvandrere under 26 år?* Vi vil bl.a. presentere statistikk om etnisk opprinnelse, straffelengder, løslatelsesformer og hva slags lovbrudd de er dømt for.

Dette kapitlet er skrevet av forsker Ragnar Kristoffersen ved KRUS og bygger på bearbejdede data fra kriminalomsorgens etatsregister. Som ved alle registerundersøkelser må det tas forbehold om eventuelle mangler eller feil ved dataene som legges til grunn. Vi har hittil i rapporten brukt den generelle benevnelsen unge med innvandrerbakgrunn i omtale av vår målgruppe. I dette kapitlet blir det operert med undergrupper av denne overordnede kategorien. Det vil her også presenteres statistikk om etnisk norske innsatte (som utgjør 98 % av de 'vestlig fødte') i tabeller som dermed utgjør en type kontrollgruppe og danner grunnlag for sammenligning av etnisk norske innsatte og domfelte og innsatte med innvandrerbakgrunn.

4.1 Fengselsstatistikk om unge innsatte fra ikke-vestlige land

Det finnes ikke opplysninger om etnisk bakgrunn til de innsattes foreldre i kriminalomsorgens etatsregister. Første del i dette kapitlet omhandler dem som er registrert født i et ikke-vestlig land og som var under 26 år ved tidspunktet for løslatelse. Alle løslatelser i 2005 er medregnet. Avslutningsvis presenteres noen statusopplysninger om ikke-vestlige innsatte under 23 år pr. 12.9.2005. Med ikke-vestlig innsatt menes dem som er født i Øst-Europa, Asia (inkl. Tyrkia), Afrika og Latin-Amerika.

4.1.1 Løslatte fra et ikke-vestlig land som var under 26 år ved løslatelse

Begrepet 'løslatt' er avgrenset til avganger fra fengsel, der personen fysisk forlater fengselet etter å ha sonet en dom enten alene eller i sammenheng med annet fengslingsgrunnlag, som f.eks. varetekt eller etterfølgende bøtesoning. Totalt 2718 innsatte var under 26 år da de ble løslatt i 2005. 393 i denne aldersgruppen er registrert født i et ikke-vestlig land. 12 av disse var kvinner. Gruppen på 393 personer utgjorde 4,5 % av totalpopulasjonen på 8789 løslatte, og disse utgjorde vel en tredjedel (37 %) av

samtligte løslatte fra et ikke-vestlig land i 2005 (1066). 212 (54 %) ikke-vestlige under 26 år som ble løslatt i fjor, hadde ikke norsk statsborgerskap. 181 ikke-vestlige i samme aldersgruppe er registrert med norsk statsborgerskap. Gruppen med norsk statsborgerskap vil ikke kunne utvises. Det betyr at gruppen på 181 med norsk statsborgerskap i 2005 formentlig utgjør primærmålgruppen for mulige tiltak i forbindelse med løslatelse av unge født i et ikke-vestlig land.

Løslatelsesformer

Tabell 1 viser forskjellige typer avgang fra fengsel for alle under 26 år, samt andelen av dem som var registrert født i et ikke-vestlig land. 19 ikke-vestlige under 26 år ble utvist fra Norge etter soning i 2005. Totalt 29 innsatte under 26 år ble registrert samme år med beslutning om utvisning fra Norge.¹³

---

¹³ Tabell 2c viser at 58 løslatte ikke-vestlige under 26 år uten norsk statsborgerskap hadde fengselsstraffer over seks måneder. Ifølge forvaltningspraksis vil de som ikke er norske statsborgere med fengselsstraffer over seks måneder som hovedregel måtte regne med å bli utvist fra Norge. 29 registrerte beslutninger om utvisning i 2005 kan være et underrapportert antall, men tallet indikerer at det blir fattet utvisningsvedtak i halvparten av sakene der den innsatte uten norsk statsborgerskap soner over seks måneders fengselsstraff.

Tabell 1. Avgang fra fengsel etter soning av dom for dem under 26 år ved løslatelse i 2005		
	<i>Alle</i>	<i>Ikke-vestlig</i>
Benådning	1	1
Løslatt kort tid før 1/2 eller 2/3 tid, § 42.4	505	103
Løslatt kort tid før endt tid, § 42.4	1 541	143
Løslatt på prøve etter 1/2 tid	7	1
Løslatt endt tid	266	61
Løslatt etter 7/12 tid	7	5
Løslatt etter soning av bøter	148	21
Løslatt etter særskilt beslutning før kjennelsens utløp	1	1
Løslatt på prøve etter 2/3 tid	218	38
Løslatt ved kjennelsens utløp	1	
Overført til fortsatt soning av norsk dom i utlandet	1	
Utvist fra Norge	21	19
Total	2 718	393
Sum prøveløslatelser	737	147
Andel	27 %	37 %

Andelen som ble prøveløslatt er overraskende nok høyere for de ikke-vestlige enn for alle løslatte under 26 år under ett, 37 % mot 27 %. Umiddelbart tyder ikke dette på at ikke-vestlige innsatte sjeldnere får innvilget prøveløslatelse, men observasjonen har sammenheng med at domslengden generelt er høyere blant ikke-vestlige, slik at en større andel kommer over den nødvendige domslengdegrensen for å kunne innvilges prøveløslatelse, jfr. neste avsnitt.

Løslatt fra hvilket fengsel

Tabell 1b viser hvilket fengsel de ikke-vestlig fødte under 26 år ble løslatt fra i 2005. Oslo fengsel skiller seg ut. 18 % (N = 71) ble løslatt fra Oslo fengsel. Trøgstad og Hof hadde henholdsvis 38 og 35 løslatelser. For øvrig er løslatelsene spredt i små antall over hele landet på til sammen 42 fengsler i tabellen. Hele 31 fengsler hadde færre enn 10 løslatelser.

Tabell 1b. Ikke-vestlig fødte under 26 år løslatt fra hvilket fengsel i 2005

	N	%
Oslo	71	18,1
Trøgstad	38	9,7
Hof	35	8,9
Ilseeng	25	6,4
Åna	24	6,1
Arendal	23	5,9
Kongsvinger	16	4,1
Hamar	14	3,6
Sandeid	13	3,3
Bergen	12	3,1
Trondheim	10	2,5
Kristiansand	9	2,3
Larvik	8	2,0
Gjøvik	7	1,8
Ringerike	7	1,8
Sem	7	1,8
Drammen	6	1,5
Eidsberg	6	1,5
Horten	5	1,3
Krogsrud	5	1,3
Ullersmo	5	1,3

	N	%
Skien	4	1,0
Vestre Slidre	4	1,0
Bastøy	3	0,8
Bredtveit	3	0,8
Fredrikstad	3	0,8
Kragerø	3	0,8
Stavanger	3	0,8
Verdal	3	0,8
Vik	3	0,8
Bodø	2	0,5
Hassel	2	0,5
Moss	2	0,5
Osterøy	2	0,5
Sandaker overgangsbolig	2	0,5
Tromsø	2	0,5
Berg	1	0,3
Hustad	1	0,3
Leira	1	0,3
Mosjøen	1	0,3
Sarpsborg	1	0,3
Trondheim frigangsavd.	1	0,3

Straff og soningstider for dem under 26 år

Tabell 2a fordeler straffetida i lengdegrupper for vestlig fødte under 26 år, uavhengig av nåværende statsborgerskap. I tabell 2a inngår hele 2279 løslatte som er født i Norge, altså 98 % av utvalget. Tabell 2b viser straffefordelingen for alle ikke-vestlig fødte under 26 år ved løslatelse. Tabell 2c og 2d spesifiserer gruppene ikke-vestlig fødte under 26 år løslatt uten eller med norsk statsborgerskap.

Tabell 2a. Straffetider for vestlig fødte under 26 år løslatt i 2005	N	%
Til og med 2 mnd	1602	68,9
Over 2 til og med 6 mnd	443	19,1
Over 6 mnd til og med 1 år	181	7,8
Over 1 år til under 2 år	74	3,2
2 år til under 4 år	21	0,9
4 år til under 10 år	3	0,1
10 år eller mer	1	0,0
Total	2325	100

Tabell 2b. Straffetider for ikke-vestlige under 26 år løslatt i 2005	N	%
Til og med 2 mnd	192	48,9
Over 2 til og med 6 mnd	101	25,7
Over 6 mnd til og med 1 år	51	13,0
Over 1 år til under 2 år	28	7,1
2 år til under 4 år	16	4,1
4 år til under 10 år	5	1,3
10 år eller mer	0	0,0
Total	393	100

Tabell 2c. Straffetider for ikke-vestlig fødte under 26 år løslatt i 2005 uten norsk statsborgerskap	N	%
Til og med 2 mnd	107	50,5
Over 2 til og med 6 mnd	47	22,2
Over 6 mnd til og med 1 år	27	12,7
Over 1 år til under 2 år	15	7,1
2 år til under 4 år	13	6,1
4 år til under 10 år	3	1,4
10 år eller mer	0	0,0
Total	212	100

Tabell 2d. Straffetider for ikke-vestlig fødte under 26 år løslatt i 2005 med norsk statsborgerskap	N	%
Til og med 2 mnd	85	47,0
Over 2 til og med 6 mnd	54	29,8
Over 6 mnd til og med 1 år	24	13,3
Over 1 år til under 2 år	13	7,2
2 år til under 4 år	3	1,7
4 år til under 10 år	2	1,1
10 år eller mer	0	0,0
Total	181	100

Det er ikke store forskjeller mht. relativ fordeling på straffelengdegrupper mellom ikke-vestlige under 26 år med eller uten norsk statsborgerskap. De uten norsk statsborgerskap har imidlertid noen flere med lange fengselsstraffer. Omtrent halvparten i begge gruppene sonet straffer opptil to måneder. Tabell 2b viser også at alle løslatte under 26 år som er ikke-vestlig fødte hadde 20 prosentenheter flere dommer i gruppen løslatte med straffetider over to måneder, som gir mulighet for prøveløslatelse, enn de som er vestlig fødte. Gruppen ikke-vestlige under 26 år hadde 201 mulige kandidater for prøveløslatelse blant løslatte i 2005, jfr. tabell 2b. Tabell 1 viser at 147 i denne gruppen fikk prøveløslatelse. Blant noen av dem som er registrert løslatt etter soning av bøter, vil

det trolig også være noen som har fått prøveløslatelse.¹⁴ Uansett betyr dette at nesten tre av fire (73 %) ikke-vestlige under 26 år som kunne få prøveløslatelse, fikk det. For vestlig fødte under 26 år var den tilsvarende andelen 82 % (590 av 723 mulige). Forskjellen er liten og kan forklares med andre individuelle forskjeller som påvirker mulighet for prøveløslatelse, f.eks. individuelle forskjeller i soningsforløp og type kriminalitet og/eller vurdert risiko for tilbakefall. Avsnittet om kriminalitet etter hovedtype viser bl.a. at løslatte under 26 år er overrepresentert med dommer for vold og ran.

Tabell 2b viser også at bare en fjerdedel (100) av de løslatte i den ikke-vestlige gruppen soner straffer over et halvt år. 49 personer sonet straffer over ett år, og fem sonet en straff over fire år. Så stort innslag av korte fengselsstraffer reiser i utgangspunktet et viktig spørsmål om hvilken målgruppeavgrensning man bør foreta i forhold til soningstider på den ene siden og rimeligheten, realismen og hensiktsmessigheten knyttet til hva slags tiltak det kan være aktuelt å innføre overfor hvem før løslatelse, og hvorfor.

Tabell 2e, 2f og 2g viser statistiske mål på straffelengde og soningstid for dem under 26 år med vestlig bakgrunn (inkludert løslatte fra Norge) og for dem under 26 år med ikke-vestlig bakgrunn, med eller uten norsk statsborgerskap. Blant dem under 26 år født i vesten (N = 2325) var gjennomsnittsstraffen 95 dager og gjennomsnittlig soningstid 62 dager, jfr. tabell 2e.

Tabell 2e. Født i Vesten og under 26 år ved løslatelse i 2005		Sum fengselsstraff i dager	Soningstid i dager
N	Valid	2325	2325
	Missing	0	0
Gjennomsnitt		95	62
Median		31	25
Modus		21	14
Maksimum		4015	1955
Sum		221333	143495

---

¹⁴ Kodeverket definerer 'prøveløslatte' som overføres til bøtesoning før løslatelse som løslatte fra bøtesoning.

Gruppen ikke-vestlige under 26 år uten norsk statsborgerskap (N = 212) har de lengste straffene, jfr. tabell 2f. Gjennomsnittlig utmålt straff var 209 dager, og gjennomsnittlig soningstid var 94 dager. For gruppen med norsk statsborgerskap under 26 år (N = 181) var de tilsvarende tallene henholdsvis 167 dager og 98 dager, jfr. tabell 2g.

Tabell 2f. Ikke født i Vesten, under 26 år ved løslatelse og uten norsk statsborgerskap		Sum fengselsstraff i dager	Soningstid i dager
N	Valid	212	212
	Missing	0	0
Gjennomsnitt		209	94
Median		61	37
Modus		45	14
Maksimum		1825	1021
Sum		44272	19830

Tabell 2g. Ikke født i Vesten, under 26 år ved løslatelse med norsk statsborgerskap		Sum fengselsstraff i dager	Soningstid i dager
N	Valid	181	181
	Missing	0	0
Gjennomsnitt		167	98
Median		90	53
Modus		183	14
Maksimum		1825	882
Sum		30166	17781

Felles for alle gruppene under 26 år er mange korte dommer og korte soningstider. Halvparten av løslatte i gruppen ikke-vestlige under 26 år uten norsk statsborgerskap

sonet ikke over 37 dager, jfr. tabell 2f. For gruppen ikke-vestlige under 26 år med norsk statsborgerskap var den tilsvarende verdien 53 dager.

Ikke-vestlig fødte under 26 år med norsk statsborgerskap

Tabell 3 viser fødeland for gruppen ikke-vestlige under 26 år med norsk statsborgerskap. Det er fem kvinner i utvalget. Disse er fra henholdsvis India, Colombia, Jugoslavia, Grenada og Jugoslavia. 31 nasjoner er representert blant mennene. Dominerende landbakgrunn blant mennene er Iran (24), Jugoslavia (20), Somalia (18), Tyrkia, Irak og Pakistan (10), Vietnam (9) Colombia (6), Marokko (5) og Chile (5). 16 land er representert med en eneste løslatelse. Skal man dømme etter landbakgrunn, utgjør hele gruppen et stort kulturelt mangfold med et lite antall individer fra mange land.

Tabell 3. Fødeland og kjønn blant ikke-vestlige løslatte under 26 år med norsk statsborgerskap	Kjønn		Total
	Kvinne	Mann	
Afghanistan		1	1
Albania		4	4
Argentina		1	1
Bosnia-Hercegovina		4	4
Brasil		4	4
Chile		5	5
Colombia	1	6	7
Den Dominikanske Republikk		1	1
Egypt		1	1
Eritrea		1	1
Etiopia		1	1
Filippinene		5	5
Gambia		1	1
Grenada	1		1
Guatemala		3	3
Ikke klarlagt		1	1
India	1		1
Indonesia		1	1
Irak		10	10
Iran		24	24
Jugoslavia	1	20	21
Kenya		2	2
Korea		2	2
Kroatia		1	1
Kuwait		1	1
Libanon		3	3
Makedonia		4	4
Marokko		5	5
Pakistan		10	10
Polen		4	4
Saudi-Arabia		1	1
Somalia	1	18	19
Sri Lanka		4	4
Syria		1	1
Thailand		1	1
Tsjad		1	1
Tunisia		2	2
Tyrkia		10	10
Uganda		2	2
Vietnam		9	9
Zambia		1	1
Total	5	176	181

Kriminalitet etter hovedtype

Tabell 4 viser hovedlovbruddet for gruppen løslatte under 26 år fra et ikke-vestlig land og med norsk statsborgerskap. 17 % av alle løslatte i 2005 sonet en dom med vold som hovedlovbrudd. Blant de under 26 fra et ikke-vestlig land med norsk statsborgerskap var andel dobbelt så høy, 34 %. Ran er også klart overrepresentert med 14 % løslatte sammenlignet med litt over 2 % blant alle løslatte. Seksuallovbrudd skiller seg ikke ut i forhold til totalpopulasjonen, ca. 3 %.

Tabell 4 Hovedkriminalitet hos løslatte under 26 år fra et ikke-vestlig land med norsk statsborgerskap	N	%
Vold	62	34,3
Narkotika	21	11,6
Tyveri	22	12,2
Ran	25	13,8
Seksuallovbrudd	5	2,8
Økonomisk kriminalitet	11	6,1
Trafikklovbrudd	14	7,7
Annet	21	11,6
Total	181	100

Åpen eller lukket soning før løslatelse

57 av dem under 26 år født i et ikke-vestlig land og med norsk statsborgerskap, ble løslatt fra et åpent fengsel i 2005. Det tilsvarer nesten en tredjedel (32 %) av gruppen. Enkelte åpne underavdelinger er ikke medregnet, slik at andelen kan være litt høyere enn tabellen viser. For hele populasjonen løslatte var den tilsvarende andelen løslatte fra åpent fengsel 48 %, men andelen er ikke direkte sammenlignbar fordi det er flere korttidsdømte og relativt sett flere med mindre alvorlig kriminalitet i totalpopulasjonen. Blant annet var nesten 30 % av alle løslatte i fjor innsatt for trafikklovbrudd, mot bare ca. 8 % i gruppen ikke-vestlige under 26 år med norsk statsborgerskap. Dette tyder på at ikke-vestlige under 26 år med norsk statsborgerskap får tilgang til åpen soning i et omfang som ikke virker urimelig sammenlignet med fangebefolkningen for øvrig når vi tar hensyn til forskjeller i straffelengde og kriminalitetstype. For øvrig finner vi bare én person i denne gruppen som ble løslatt fra § 12-soning.

Tidligere soning

48 (27 %) av 181 under 26 år fra et ikke-vestlig land og med norsk statsborgerskap er registrert med tidligere soning i etatsregisteret. To av disse soningene går mer enn fem år tilbake i tid. Nesten tre av fire (73 %) har med andre ord ikke sonet tidligere. Det gir ikke grunnlag for å hevde at gruppen er særlig belastet med tidligere soninger. De

kommer bedre ut enn løslatte under ett. Blant alle løslatte var andelen som var registrert med tidligere soning 38 %, altså ca. 11 prosentenheter høyere.

Noen status- og levekårsopplysninger om ikke-vestlig fødte under 23 år pr. 12.9.2005

Pr. 12.9.2005 var det totalt 385 innsatte under 23 år i norske fengsler. 101 var født i et ikke-vestlig land. Nedenstående statistikk gjelder denne gruppen. Ettersom statistikken gjelder for en bestemt dag, betyr det at materialet i noen grad kan være preget av tilfeldige variasjoner i populasjonen. Dataene gir like fullt et visst innblikk i situasjonen til unge innsatte fra et ikke-vestlig land. Utvalget her er riktignok avgrenset til dem under 23 år, men vi har ikke grunn til å tro at bildet ville bli særlig annerledes om vi hadde inkludert dem som var over 23 men under 26 år. Det dreier seg uansett om et lite antall innsatte.

Innsattstatus, sivilstatus og språk

81 sonet i en lukket avdeling, 14 sonet på en åpen avdeling og tre sonet på et behandlingshjem. Ettersom alle var under 23 år, er det ikke annet å forvente enn at 93 % var ugifte. Sju var gifte eller samboende. Gjennomsnittsalder var 21 år. Det store flertallet (81 %) snakket norsk. Alle med norsk statsborgerskap snakket norsk (44), og to tredjedeler av dem som ikke hadde norsk statsborgerskap (38 av 57) er også registrert som norsktalende.

Yrkesstatus og utdanning

Tabell 5 viser yrkesstatus for innsatte under 23 år pr. 12.9.2005. Tabellen viser situasjonen ved innsettelse for dem med ikke-vestlig og vestlig landbakgrunn, uavhengig av statsborgerskap. Sistnevnte inkluderer 273 som er født i Norge.

Det er små forskjeller mellom vestlige og ikke-vestlige når det gjelder andel uten arbeid, 58 % versus 61 % av dem som det foreligger opplysninger om. Selv om vi antar at flertallet av dem der opplysninger mangler er arbeidsløse, endrer ikke det forholdet mellom gruppene nevneverdig. Relativt sett er det noen flere i fast arbeid blant vestlige (23 % mot 13 %), men det er faktisk flere under utdanning blant ikke-vestlige enn vestlige (19 % mot 14 %). Ellers er forskjellene mellom gruppene totalt sett forholdsvis små.

Tabell 5. Under 23 år og yrkesstatus pr. 12.9.2005	Ikke-vestlig		Vestlig	
	N	%	N	%
Attføring/rehabilitering	1	1,4	3	1,3
I fast arbeid	9	12,5	54	23,1
I midlertidig arbeid	1	1,4	7	3,0
Selvstendig næringsdrivende	2	2,8	0	0
Student/elev/lærling	14	19,4	33	14,1
Uten arbeid	44	61,1	136	58,1
Uføretrygdet	1	1,4	1	0,4
Total	72	100	234	100
Ukjent/ikke oppgitt	29	29	50	18
Total	101	100	284	100

Blant de 101 ikke-vestlige under 23 år var 44 registrert med norsk statsborgerskap. 48 % av disse var registrert uten arbeid. 7 av 44 med norsk statsborgerskap (16 %) hadde fullført videregående skole, og 20 (46 %) oppga at de hadde påbegynt videregående opplæring.

Oppsummering og vurdering

Empirien som er framlagt i dette kapitlet viser små forskjeller i de soningsvilkårene som er vurdert (prøveløslatelse, åpen soning) mellom unge ikke-vestlige og vestlige fødte. Med hensyn til soningsbelastning kan det se ut som om ikke-vestlige under 26 år med norsk statsborgerskap kommer bedre ut enn vestlige, dvs. færre tidligere soninger. Forskjellen i andel arbeidsløse var også ubetydelig, med unntak av somaliere, der 79 % av utvalget oppga at de var arbeidsløse. Det er heller ingen etniske grupper som peker seg ut som mer vanskeligstilte enn andre. Dette gir grunnlag for å advare mot generelle tiltak rettet mot etniske grupper. Generelle tiltak vil risikere å bomme på den individuelle variasjonen vi finner innenfor den ikke-vestlige innsattgruppen under 26 år. Det er selvfølgelig mulig at dersom statistikken hadde tatt for seg andre variabler, ville bildet kunne blitt noe annerledes eller andre nyanser ville ha kommet fram. Men dette krever tilgang til mer individbaserte data om den innsattes sonings- og livssituasjon.

Utfordringen består i å bli bedre på å kunne identifisere de enkeltindividene som soner tungt eller som sliter med andre vanskeligheter som kan og bør avhjelpes i forbindelse

med en løslatelse. Det leder fram til en anbefaling om at man bør forsøke å finne fram til konkrete forslag til hva som kan gjøres for å styrke fengslens og omgivelsenes forutsetninger for å identifisere disse individene før løslatelse.

5 Anbefalinger fra norsk og nordisk forskning

I dette kapitlet, som er sammenfattet av Klaus Bergander, presenteres den andre problemstillingen: *Hvilke anbefalinger gis i tidligere norsk og nordisk forskning om tiltak overfor unge med innvandrerbakgrunn ved løslatelse?* Hensikten er å oppsummere forskning, anbefalinger og erfaringer det er viktig å ha kunnskap om før tiltak planlegges og iverksettes. Vi håper dette bidrar til å spre viten om hva som er beskrevet og anbefalt i andre forskningsrapporter om målgruppen. Det gis en summarisk presentasjon av relevante anbefalinger fra de ulike tiltakene. Nærmere presentasjon av det enkelte bidrag er beskrevet i vedlegg 2 til denne rapporten.

5.1 Kriminalitetsforebyggende tiltak

Vi vil først referere til noen generelle anbefalinger om kriminalitetsforebygging overfor målgruppen. Inger Lise Liens ”Ugripelig ung” (2004) og Moses Kuvoames ”Eikaguttene” (2005) gir bilder av marginaliserte unge med innvandrerbakgrunn. De to bidragene berører momenter som finnes i andre framstillinger av kriminelt belastede unge med innvandrerbakgrunn (eksempelvis Øia 2005, Lien 2003 og Prieur 1999 og 2004). Vår målgruppe kjennetegnes av å være en minoritet i minoriteten. De er marginaliserte i den betydning at de er mangelfullt integrert i samfunnet og har fengsels erfaring som felles belastning.

Tett oppfølging

Felles i flere rapporter er betydningen av tett oppfølging av de unge med innvandrerbakgrunn som har eller er i ferd med å utvikle et kriminelt atferdsmønster.¹⁵ Tett oppfølging forutsetter relasjoner som er bygd opp over tid og som er preget av tillit mellom de unge mennene og fagpersoner eller andre støttepersoner/frivillige. Berg (2005) beskriver hvordan en kommunalt ansatt prosjektleder fyller en slik rolle, Kuvoame (2005) beskriver ansatte i uteseksjonen som gis tillit fra gutter i et marginalisert miljø. Carlsson (2005) viser hvordan prosjektmedarbeidere med sosialfaglig bakgrunn bygde relasjoner gjennom aktivitet, fikk tillit og også fungerte som støttespillere i prosjektdeltakernes kontakt med offentlige etater. Carlsson (2006) og Prieur (2003) gir eksempler på hvordan frivillige mentorer ble forbilder og støttespillere for unge menn som manglet tillit til det formelle hjelpeapparatet. Felles for

---

¹⁵ Se Carlsson 2005 og 2006, Rokkan & Ugelvik 2006, Kuvoame 2005, Gotaas & Højdahl 2006, Hammerlin & Nesvik 2005 samt Prieur 2003.

tilfellene med tett oppfølging er at både fagpersoner (profesjonelle) og frivillige var tilgjengelige utenom "kontortiden". De unge mennene med innvandrerbakgrunn kunne kontakte hjelperne ved behov.

Kartlegging av spesiell problematikk

Særlig situasjoner knyttet til sinne, aggresjon og/eller voldsutøvelse er aktuelt å ta tak i når tiltak skal iverksettes. Det er av betydning å finne fram til hvilke personer som trenger størst hjelp og å velge de riktige virkemidlene. Viktigheten av å foreta individuelle vurderinger og tilpasninger ut fra grundig kartleggingsarbeid er gjennomgående i prosjektene vi har gjennomgått. Unge med innvandrerbakgrunn, som er belastet med rusmisbruk eller kriminalitet, har behov for helhetlig innsats og samarbeid mellom ulike fagpersoner og mellom fagpersoner og frivillige (Carlsson 2006, Gotaas & Højdahl 2006, Lien 2004, Kuvoame 2005).

Det kreves et individorientert fokus. Det å jobbe tett med belastet ungdom med gjengtilhørighet er et vanskelig arbeid som ikke kan standardiseres, prinsippstyres eller manualbaseres, men som krever skjønn og dømmekraft med tanke på mange krevende situasjoner og avgjørelser (Carlsson 2005).

5.2 Andre tiltak og generelle tiltak ved løslatelse

I det følgende vises erfaringer fra tiltak iverksatt overfor kriminelt belastede unge med innvandrerbakgrunn og generelle anbefalinger ved tiltak ved løslatelse. Vi har valgt å framheve anbefalinger vi finner relevante for vår målgruppe.

Kvalifisering

At det er viktig å bygge opp et godt faglig støtteapparat med mulighet for kvalifiserende tiltak går igjen i flere av prosjektene (Berg 2005, Carlsson 2005 og 2006, Gotaas & Højdahl 2006, Hedin, Herlitz & Kuosman 2006). Fengselsundervisning og korte kvalifiserings- og utdanningsprogram må styrkes for å bedre mulighetene på arbeidsmarkedet (Fylkesmannen i Hordaland 2002). Kombinasjonen tett individtilpasset oppfølging over lengre tid og tverretattlig samarbeid anbefales (Berg 2005, Gotaas & Højdahl 2006).

Det er et stort behov for å lage sammenbindene funksjoner gjennom ansvarsgrupper, framtidsplaner og individuell plan. Slik kan systemet tilpasses de domfeltes bevegelser gjennom kriminalomsorgen og ut i frihet og sikre tett oppfølging i fengselet og ut av fengsel (Hammerlin & Nesvik 2005, Gotaas & Højdahl 2006).

Helhetlig tilnærming og samarbeid mellom fagpersoner og frivillige

Arbeidet fram mot løslatelse må starte så tidlig som mulig og for å kunne bygge en bro over det miljøskiftet selve løslatelsen er. Det er helt avgjørende å skape kontinuitet i kontakt før og etter løslatelse, særlig like etter løslatelse hvor innsatte kan oppleve sårbarhet og ensomhet (Se eksempelvis Prieur 2003, Berg 2005, Gotaas & Højdahl 2006, Heule 2005).

Det vil være en fordel å plassere avgjørelsesmyndighet om bolig, jobb, økonomisk bistand osv. hos de som kjenner de innsatte (Ødegaardshaugen 2005, Hammerlin & Nesvik 2005).

Det kreves gode rutiner for å få til informasjonsflyt og ansvarsfordeling mellom etater. Videre er fleksibilitet og individorienterte tiltak helt avgjørende for å lykkes. Av særlig betydning er bolig, arbeid, fritidsaktiviteter og behandling for rusavhengighet og helseproblemer. Det er behov for en helhetsorientert tilnærming og et langtidsperspektiv (Berg 2005).

Forvaltningssamarbeidet og samarbeidet mellom myndigheter og frivillige/ideelle organisasjoner må forbedres (Kuvoame 2005, Gotaas & Højdahl 2006).

Det er viktig å plassere oppfølgingsansvaret og utvikle modeller for et forpliktende, koordinert og kontinuitetsorientert samarbeid rundt hver enkelt de unge, og mellom de unge og rettsapparatet, kriminalomsorgen, hjelpeapparat, skole, pårørende og andre involverte instanser (se eksempelvis Berg 2005, Carlsson 2006, Kuvoame 2005 og Lien 2004). Erfaringer i arbeid med minoritetsfamilier tilsier at personlig kontakt på uformelle arenaer er å foretrekke framfor formelle møter (Carlsson 2006).

Ved samarbeid mellom profesjonelle/frivillige, kriminalomsorg og de unge er det viktige å avklare taushetsplikt og rapportering (Prieur 2003). Avklaring av taushetsplikt, vilkår og rapportering vil også være viktig ved eventuelt samarbeid mellom ulike etater og frivillige organisasjoner.

Ved satsning på frivillige hjelpere framheves det å være en forutsetning for å lykkes at det engasjeres "kloke menn" som kan spille på egne erfaringer fra en integreringsprosess og som kan være forbilder for de unge mennene (jfr. Prieur 2003 og Carlsson 2006). Det finnes mange slike, men utfordringen er å rekruttere og å motivere dem til å delta. De vil trolig trenge kursing og oppfølging. Det påpekes at det er viktig å ha en koordinator/prosjektleder som følger opp eventuelle frivillige og som står i kontakt med det øvrige hjelpeapparatet og med de unges familie eller foreldre.

Brukermedvirkning og ivaretagelse av individuelle behov

Deltakeren må få medvirkning og medbestemmelse i forhold til egen prosess for gjenintegrering i samfunnet. Det kreves utvikling av systemer og rutiner som gjør at innsattes egne ressurser ivaretas og forsterkes under arbeidet med løslatelse (Heule 2005, Hedin et al. 2006, Bure 2000).

Det er viktig å ta tak i deltakernes individuelle behov, og at det iverksette tiltak med bakgrunn i kunnskap om den enkelte – eksempelvis motivasjon, funksjonsnivå og selvstendige ønsker. Dette forutsetter en eller flere relasjon(er) mellom hjelper og bruker som er preget av respekt for den enkeltes rett til å velge, at relasjonene er langvarige og at arbeidet er grunnet i et tillitsforhold bygget opp over tid hvor hjelperen også kan fungere som en rollemodell (Priour 2003, Hammerlin & Nesvik 2005).

Støtte til egen mestring

Den som skal løslatelse og som ikke selv kjenner sine plikter og muligheter, kan støttes i sin egen mestringsprosess av en type talsperson som formidler individets behov i forhandlinger med involverte parter (Hedin et al. 2006).

Det tas utgangspunkt i at hjelperen inntar en rolle som engasjert, kunnskapsrik, løsningskapende og troverdig sosialarbeider i en krevende endringsprosess, slik Kuvoame (2005) gir eksempler på fra uteseksjonen i Oslo kommune. Hjelperen vil også ha behov for veiledning, samtaler og tilgang til arenaer for praksisrefleksjon.

Det er viktig å unngå for mange relasjonsbrudd, men heller vektlegge kontinuitet, gode og nære fagpersoner, frivillige hjelpere eller andre voksne som kan følge opp, følge etter og følge med de unge med innvandrerbakgrunn (Gotaas & Højdahl 2006).

En del av de presenterte prosjektene viser at det er avstand mellom idealer og realiteter, ikke minst når det gjelder samarbeid mellom fagpersoner. Det er et tema vi kommer nærmere inn på i neste kapittel hvor vi tar for oss muligheter og begrensninger i kriminalomsorgen og hva tilsatte vurderer som viktig i løslatelsesarbeidet.

6 Muligheter og begrensninger i løslatelsesprosessen

I dette kapitlet presenteres den tredje problemstillingen: *Hva gjøres i løslatelsesarbeidet overfor målgruppen?* Hensikten er å sammenfatte informasjon om målgruppen det er relevant å belyse før tiltak iverksettes. Vi skal her presentere hvordan arbeidet med løslatelse planlegges og gjennomføres både i fengslene og i friomsorgen. Datagrunnlaget er notater og informasjon fra fokusgruppeintervjuer med betjenter og sosialkonsulenter i fengsler og med saksbehandlere i friomsorgen.¹⁶

6.1 Fagpersoner i fengsel

Fordelingen av arbeidsoppgaver mellom fengselsbetjenter og sosialkonsulenter varierer fra fengsel til fengsel. Straffegjennomføringsloven åpner for at oppgaver som ”tradisjonelt” har tilfalt sosialkonsulentene, kan og i noen tilfeller bør utføres av kontaktbetjent. Informantene understreker at det er store individuelle forskjeller blant de domfelte, uavhengig av fødeland. Generelt mener de fleste at innsatte i vår målgruppe ikke avviker fra innsatte generelt.¹⁷

Sosialkonsulentene

Sosialkonsulentene var relativt samstemte i at det er tilfeldig hvem som inngår i et samarbeid rundt den domfelte. Enkelte har opplevd at det kan bli for mange aktører rundt innsatte, eksempelvis i en ansvarsgruppe. Ikke alle innsatte er komfortable med det store apparatet rundt seg. Det kan av og til være bedre å ha ansvarsgruppemøter uten innsatte tilstede. Sosialkonsulenter har opplevd at barnevernet og sosialkontor har jobbet med innsatte uten at fengselet visste noe om det eller ble inkludert. Det finnes eksempler på at det pågår parallelle prosesser utenfor og innenfor fengsel. Det ble også pekt på at holdninger til samarbeid kan være forskjellig, og at dette er personavhengig uansett etat.

En av sosialkonsulentene opplevde at bruk av ord og uttrykk, dvs. fengselsterminologien, kan være vanskelig å forstå for innsatte, og særlig for dem med annet morsmål enn norsk. Informanten sa at det er ikke de som trenger hjelp som lager

---

¹⁶ Se kapittel 2 om kunnskapsinnhenting.

¹⁷ Med unntak av de som har uavklart opphold i Norge; dvs. forhåndsvarsel om utvisning eller midlertidig oppholdstillatelse, jfr. Utlendingslovens § 29 og § 30.

kodene, hele ”apparatet” kan være utilgjengelig. Unge innsatte med innvandrerbakgrunn kan oppleve avstand og utilgjengelighet. Noen mangler evne til å nyttiggjøre seg tilbudene. En opplevelse flere av informantene refererer til, er at det kan være forskjell på progresjon når det gjelder etniske nordmenn og de med innvandrerbakgrunn: Det handler både om utstøttingsmekanismer og (sosial) klasse, mener de. Denne påstanden er en myte og ble tilbakevist i kapittel 4.1. En informant opplever at de med innvandrerbakgrunn er underrepresentert jo mer spisset progresjonstiltakene er, eksempelvis endringsrettede tiltak avgrenset til spesielle målgrupper som rusmisbrukere. Tilbudene er ikke tilpasset dem. ”De blir ofte ekskludert i apparatet også – de er gamle kjente og har en historie som sier de er vanskelige å jobbe med og prioriteres ikke” uttales det.

Betjentenes arbeid med løslatelse

I dette avsnittet vil vi presentere noen utvalgte eksempler på utsagn og temaer fra fokusgruppeintervjuene med betjenter i to fengsler, jfr. intervjuguiden som er vedlagt (vedlegg 3).

Det første spørsmålet som ble diskutert i fokusgruppen var: **Hva gjør betjentene konkret når de jobber med løslatelse?**

En betjent i fengsel 2 sier det slik: *Løslatelsesarbeid dreier seg først og fremst om å få bosted, skole og jobb på plass før den innsatte drar fra fengselet. Vi kartlegger hver innsatt og tar kontakt med NAV.*

En annen betjent forteller at han jobber på en spesiell avdeling der de fleste sitter enten med uavklart opphold eller med utvisningsvedtak: *Jeg har en ureturnerbar ung mann her nå. Han har norsk kjæreste med barn. Arbeidstillatelsen hans har gått ut, og han hadde glemt å søke på nytt. Jeg har tenkt å innkalle sosialkonsulenten og WayBack til et møte sammen med han. Det er vanskelig hvis han løslates på 2/3 tid og hvis han er uten arbeid eller skoleplass. Mange av dem har ikke arbeidstillatelse. (Se kap 6.4 der uavklart opphold drøftes).*

En tredje betjent forteller at han jobber på en kontraktsavdeling der flere av de innsatte ikke løslates på 2/3 tid. Dette forklarer han: *Det kan være at de har hatt mange brudd på møteplikten tidligere. Noen har korte dommer eller de sitter til endt tid uten at noen følger dem opp ute. Jeg har hatt andre innsatte som jeg har samarbeidet med boligkonsulenten om. Vi har fått til bra opplegg, som for eksempel jobb og rusbehandling for en som ble løslatt. Jeg har jobbet med å lage en plan for gjeld og avtale for nedbetaling. Det er vanskeligere når det er narko- eller annen privat gjeld.*

En fjerde betjent fortalte at de tilsatte har ”fagtid” fra klokka 08.30-12.00 hver dag, dvs. at de er ”fredet” på dagtid for å kunne utføre kontaktbetjentoppgaver, ha samtaler med innsatte, ringe eller ha møter med samarbeidspartnere.

I fengsel 1 jobber betjentene i mindre grad direkte med løslatelsesarbeid enn det som kom fram i fengsel 2. I fengsel 1 er kontakt med samarbeidspartnere og framtidsplanlegging lagt til sosialkonsulentene. En betjent i dette fengselet uttrykte følgende: *Jeg mener problemene skyves over på en annen. Jeg jobber mest på avdeling. Vi har usedvanlig lite å gjøre med løslatelse. Vi er like lite opptatt av det som de innsatte er. Jeg har hatt et vellykket tilfelle der bolig og arbeid til den innsatte var på plass før han slapp ut.* En annen betjent tilføyer: *Jeg hadde en innsatt med en 13 års dom. Da ligger den standardiserte framtidsplanen i en perm. Framtidsplan blir da å kaste "blår" i øynene på den innsatte. Oppfølging er umulig. Hvis man bruker en plan og kanskje foreslår permisjon for å opprettholde kontakt med familien, så får de avslag likevel. Derfor er det vanskelig med framtidsplan. I teorien kan de få permisjon, men her på avdelingen diskuteres det ikke en gang (se eget avsnitt om framtidsplan).*

Vårt inntrykk er at forskjellen mellom de to fengslene bl.a. kan forklares med at i det ene fengselet er det mange langtidsdømte og få unge. 5-10 års opphold i et fengsel dreier seg både for innsatte og tilsatte om å få hverdagen til å fungere best mulig. Tanken på framtida og livet i frihet blir et mindre aktuelt samtaletema. Det er de dagligdagse gjøremålene som er i fokus (jfr. Gotaas & Højdahl 2006). Både organiseringen i fengselet og domslengde er rammebetingelser som kan påvirke de innsattes muligheter for å få et godt opplegg rundt løslatelse og rehabilitering. En utfordring for de tilsatte er å dreie oppmerksomheten mot hva som kan aktivisere ressurser og hvordan den innsatte kan skaffe seg kvalifiserende kompetanse for livet i frihet. I fengsel 1 blir mange innsatte overført til fengsel med lavt sikkerhetsnivå på slutten av straffegjennomføringen, der det i større grad jobbes med framtidsplanlegging.

Betjentene svarte også på hvilke **verktøy** de benytter seg av i løslatelsesarbeidet. Her framheves muligheten for å kunne samtale med domfelte og nettverksjobbing, dvs. både det formelle (NAV, rusbehandling, sosialkontor, GVO osv.) og det uformelle nettverket. En betjent uttrykker følgende: *Mange av de unge med innvandrerbakgrunn har et stort familienettverk. De har i større grad en bytilknytning enn det andre innsatte har. Andre verktøy eller tiltak som nevnes i fokusgruppen er "Stifinner'n junior", boligkonsulent, bruk av trekantsamtaler med sosialkonsulent og bruk av framtidsplan. På en av avdelingene har alle tilsatte gått på kurs og lært MI (motiverende samtale).*

Betjentene ble bedt om å skissere **et godt opplegg for løslatelse**. Den første betjenten i fengsel 2 har følgende synspunkter: *Det er viktig å ha samarbeidspartnerne på plass slik at en får planlagt skole, jobb, bosted og får ting på skinner.* En annen betjent er opptatt av mentorordning. Det blir også kort diskusjon om hvordan de jobber med løslatelsesmøter i Kalmarfengselet i Sverige. Han kan tenke seg å jobbe mer med oppsøkende virksomhet, tilby de løslatte aktiviteter og samarbeide med politi og friomsorgen. En tredje betjent legger til: *Det kan være vanskelig å få de innsatte med. Ønsker de å ha en gjeng med betjenter etter seg? Men det ville vært interessant å se, fulgt dem opp, tatt kontakt med dem. Vi kunne vært en gruppe som dannes rundt en*

person. Betjentene drøftet muligheten for å følge opp de innsatte etter løslatelsen, og noen mente et slikt tiltak burde forankres i WayBack. En annen nevnte barnevernet for de yngste.

I fengsel 1 ønsker betjentene mer tid og samarbeid med innsatte. En betjent sier dette: *Jeg kan tenke meg mer tid til de innsatte og ikke å være så mye "vokter". Ønsker bedre samarbeid med sosialkonsulentene, tettere samarbeid og kanskje en trekantsamtale.* Hans forslag følges opp av en annen betjent: *Vi kunne ta utgangspunkt i det som var problematisk og få mer tid til fornuftige samtaler.* En tredje betjent tilføyer: *Ja, da kunne vi få brukt utdannelsen bedre, det vi lærte på fengselskolen. Her på avdelingen har vi så lite ansvar. Jeg ønsker å ha større innflytelse på f.eks. framstilling, enn kun å prate om alle avslagene.* Den første betjenten følger opp og sier: *Vi kunne hatt et bedre system med bedre kartleggingsverktøy for framtidsplan. Nå snakker vi mest med innsatte på trappa, i luftegården eller når de andre er på trening. Kanskje vi prater sammen 10 minutter. Da blir det mest oppbevaring og kontroll i resten av jobben.* Den andre betjenten sier: *Skulle ønske vi kunne ta noen flere sjanser. Vi skulle tenke litt mer på hva som kan bidra til at de ikke kommer tilbake hit. De innsatte blir bare et tall, et cellenummer jeg er kontaktbetjent for. Her forlanges det aldri et innhold eller kvalitet. Jeg ønsker å fungere mer som en rådgiver. Her er det hipp som happ hva som skjer. Det er ikke fokus på endring og rehabilitering, ikke noe fast veiledning. Vi har ikke rammer for å legge ned noe energi i dette.* En annen betjent tilføyer: *Men de unge blir tatt godt vare på her. Vi bruker mest tid på de yngste. Hadde en ung gutt som kom inn. Han var livredd. Han ble roet ned. Men så var det noen andre innsatte som skrøt av BMW'ene og gullkjedene sine. Da er det vanskelig å rehabilitere dem.* En betjent legger til: *De som har gått på amfetamin trenger litt tid til å roe seg ned når de kommer inn. Noen av de eldre innsatte ber dem om å roe seg, slappe av.*

Betjentene i fengsel 1 er opptatt av at det settes vilkår for prøveløslatelsens innhold. En betjent sier: *Det må skje noe utenfor. Det må settes vilkår ved prøveløslatelsen om at noen følger han opp.* Den andre betjenten tilføyer: *Et system som tar i mot dem. I tillegg til bolig må de ha tett oppfølging. Det må settes krav. Vi må signalisere at vi håper de ikke kommer tilbake til oss, framfor å si at vi kanskje ses igjen. De har behov for hjelp til å ordne opp i privat gjeld, spesielt narkogjeld. Vi vet litt lite om hva friomsorgen gjør. De fleste her kommer fra andre steder i landet, og vi vet ikke hva slags oppfølging de får ute.* Den første legger til: *Jeg ønsker å kunne følge dem litt lenger, kanskje hilse på familien deres når de er her på besøk.*

Vår vurdering

Vårt inntrykk fra fokusgruppene er at betjentene ønsker å jobbe mer med løslatelsesarbeidet. Betjentene har flere forslag som kan gjøre framtidsplanlegging og løslatelsesarbeidet bedre. De ønsker at det tas flere sjanser, at de kan være med på å avgjøre en framstilling og f.eks. bli med en innsatt som skal se på en bolig. Men

betjentene fremhever at de har behov for struktur, veiledning, rammer og ikke minst forventninger om hva de skal oppnå i arbeidet. Videre hva som forventes av dem når det gjelder å forberede løslatelse og i hvilken grad de skal ta kontakt med eksterne samarbeidspartnere.

Vi oppfatter det slik at betjentene både setter ord på sin frustrasjon og samtidig har gode løsningsforslag; mentorordning, vilkår for prøveløslatelsen, bedre tid til samarbeid og samtaler med innsatte (jfr. forslag til tiltak i kapittel 8). I løpet av 1-2 times fokusgruppeintervjuer kommer de med sine ideer og tanker. Dette kan tyde på at de har et behov for å samtale om hvordan de kan styrke faglig jobbing som tilsatte i fengsel, og om utfordringer i arbeidet med innsatte.

Hverdagen i fengslene er preget av mye flyttinger pga. brudd eller andre disiplinærreaksjoner. De innsatte mangler ofte forutsigbarhet i hverdagen. Flyttingene går på bekostning av relasjoner og kontinuitet, noe informantene framhevet som negativt både for seg selv og for innsatte. Noen ganger er flyttingen begrunnet i framtidsplanen og som et ledd i progresjonssoningen. Andre ganger flyttes innsatte mer tilfeldig og uforutsigbart. En av informantene understreket at det hadde vært best å ha en innsatt lenge på en avdeling. Det ville dermed vært mulig å bygge en god relasjon og ta vare på den kontakten som ble etablert. Han sa at det er en fordel å ha kjennskap til forhold rundt den enkelte innsatte, også å kjenne familien. Betjenten kunne dermed få mulighet til å være delaktig i prosessen med å søke overgangsbolig og permisjoner. Samtidig opplevde flertallet av informantene at de innsatte får mer restriktive forhold så snart det handler om utvisning (vedtak, klage på vedtak eller varsel).

Betjentene gav eksempler på godt løslatelsesarbeid og omtaler tilfellene som ”solskinshistorier” og regner dem som unntak. De mente selv å ha gjort en ekstra innsats. Hvem innsatsen og engasjementet rettes mot, virker etter vår vurdering å være både tilfeldig og personavhengig. Betjentene har en opplevelse av at mange unge med innvandrerbakgrunn er bevisst sine rettigheter. Enkelte innsatte viser en holdning til at hjelpeapparatet skal stille opp for dem. Informantene mente slike holdninger også kan ha opphav i språkproblemer. En annen informant påpekte at fagpersoner både i og utenfor fengsel mangler kompetanse om denne gruppen. Det understrekes også at de eksisterende tilbudene kan være utilgjengelige, særlig for vår målgruppe.

Noen betjenter opplevde at for enkelte av ungdommene er det status å ha gjennomført straff i fengsel med høyt sikkerhetsnivå blant de andre fangene eller i ”gjengen”. De tilsatte opplevde at det er en holdning som innbyr til avstand til endring mot et framtidig kriminalitetsfritt liv etter løslatelse, og til å søke noen som helst form for hjelp.

Informantene mente og at gjengtilhørighet kan påvirke løslatelsesprosesser for unge med innvandrerbakgrunn.¹⁸

Relasjonen mellom innsatt og betjent

På avdelingsnivå, i miljøet og i hverdagen med innsatte, framhevet en betjent at det er lett å opprette kontakt med og å bli kjent med innsatte i vår målgruppe. Flere betjenter opplevde å ha etablert gode relasjoner til innsatte de er kontaktbetjent for. De så på relasjonen som en ressurs, men de opplevde at deres relasjon utnyttet lite i løslatelsesarbeidet med innsatte fordi fengselet (nr. 1) mangler rutiner for systematisk arbeid med innsatte og med løslatelse. Ingen av betjentene vi snakket med ved dette fengselet deltok f.eks. i trekantsamtaler med sosialkonsulenter om løslatelse. I det andre fengselet (nr. 2) fortalte betjentene med stort engasjement om arbeidet de har utført for å forberede løslatelse for innsatte de har vært kontaktbetjent for. De beskrev sin innsats som uvanlig, både for egen del og sammenlignet med kontaktbetjentes innsats generelt.

6.2 Fagpersoner i friomsorgen

I kriminalomsorgens styringsdokumenter framheves tett samarbeid mellom friomsorgen og fengsel som en forutsetning for helhetlig tilrettelegging av løslatelse.

Sosialkonsulentene i det ene fengselet hevdet at friomsorgen er den instans de samarbeider tettest med utenfor fengsel. Samtidig omtales friomsorgen av fengselsbetjentene som mer på linje med andre etater utenfor enn som del av en og samme etat. Selv om dette samarbeidet, fra fengselstilsattes synspunkt, er ett av de som fungerer best, er det fortsatt mange muligheter for forbedring.

Vi vil her vi presentere noen utvalgte eksempler fra et fokusgruppeintervju der seks fagpersoner fra friomsorgen deltok, jfr. intervjuguiden i vedlegg 3. Deltakerne diskuterte både hva de konkret gjør i løslatelsesarbeidet, hvilke verktøy de benytter og de ble bedt om å skissere et best tenkelig opplegg rundt løslatelse.

Deltakerne sa at et **godt løslatelsesarbeid** forutsetter at friomsorgen kan ha formøter og forsamlinger med innsatte og f.eks. kontaktbetjent i god tid før løslatelse. Det er også ønskelig med samarbeid og ansvarsgrupper som koordinerer resten av hjelpeapparatet, f.eks. å ordne bolig og økonomi. Informanter i friomsorgen opplevde at fengselet ikke alltid har forberedt løslatelsen like grundig, og at det varierte fra sak til sak. Formøte med og i fengselet gjør at de kan samarbeide om vilkår; som møtepliktens hyppighet,

---

¹⁸ Strfgjfl. § 2 om straffens formål som allmennpreventive hensyn, kan i så måte være begrensende på områder som kan knyttes til progresjon og progresjonsmuligheter; det være seg overføring til lavere sikkerhetsnivå, kontraktsavdeling eller utganger fra fengsel (permisjoner og framstillinger). Dette pga. at det skal gjøres helhetlige vurderinger som eksempelvis tar hensyn til om vedkommende domfelte har begått hyppig kriminalitet.

innhold, rusfrihet og f.eks. voldsbehandling (jfr. "Samtalegruppe for voldsdømte etter ATV-modellen"). Informantene framhevet viktigheten av at vilkårene er realistiske for å framstå som troverdige. Ansvarsgrupper brukes i større grad overfor rusmisbrukere, men sjeldnere overfor unge med innvandrerbakgrunn. En av informantene framhevet at ikke alle domfelte er motivert for å endre seg; noen opplever at det gir status i sitt miljø å være i fengsel.

I fokusgruppen ble "verktøy" for møtepliktens innhold diskutert. En av deltakerne oppsummerte det slik: *Vi bruker "Samtaler om kriminalitet - Kognitiv endringsmetodikk (BAM) og Motiverende samtale. Vi skriver på flippover, tavle og kartlegger de løslattes ressurser og problemer. Vi har individuelle samtaler og henviser videre til samarbeidspartnere i helseetaten og rusomsorgen. Vi ber dem om å bestille time ved sosialkontor for å få hjelp til økonomi. Vi har fokus på kriminalitet. Vi gjennomfører programvirksomhet rettet mot vold, rus og kriminalitet.*¹⁹ En annen informant legger til: *Brottsbrytet er så langt og møteplikten så kort, slik at det er vanskelig å få gjennomført dette programmet i friomsorgen for dem med møteplikt.* En tredje informant sier: *Det er vanskelig å gjennomføre programmer. De har så mange andre behov, som bolig, rus, og gjeld, som vi må dekke på den korte tida vi har kontakt. Kanskje vi ses 12 ganger.* En femte deltaker fortsetter: *Jeg forsøker å snakke om kriminalitet og drivkreftene som får dem til å begå kriminalitet. Det handler mye om livsstil. Mange trenger psykolog som kan følge dem opp. De trenger noen de har tillit til og en god relasjon til.* En femte tilføyer: *Det virker som om det er skepsis i psykiatrien til unge domfelte menn med minoritetsbakgrunn, de har manglende kunnskap.* Den andre deltakeren tilføyer at det avhenger av den enkeltes behov: *Noen har behov for tett oppfølging og kontroll, mens for andre er det tilstrekkelig med en meldeplikt. Det er viktig å se på den enkeltes behov. Jeg forsøker å jobbe målrettet, skriver kortsiktige mål på tavla, skriver oppgaver de skal utføre fra gang til gang, for eksempel at de skal ringe sosialkontoret eller ta kontakt med voksenopplæringen.* Den første sier: *Jeg har mest fokus på hva de skal gjøre fram til neste gang vi treffes. Derfor bruker jeg flippover, slik at vi kan se på hva vi ble enige om. Da er det lettere å jobbe systematisk. De yngste har ofte korte dommer, og da har de ikke prøveløslatelse.*

En av informantene omtalte godt løslatelsesarbeid som unntak og beskrev "sitt ideal" i arbeidet slik: *Noen skulle følge opp også etter møtepliktens slutt. Domfelte må gradvis få ansvar mot slutten av møtepliktperioden. Fordelen med prøveløslatelse og møteplikt er at det gir oss mulighet til å jobbe med alternative tiltak, også gjennom framtidsplan/individuell plan. Begrensingen er tiden, tre måneder er kort tid. En kan sette i gang en prosess, men den fordrer oppfølging.*"

---

¹⁹ Her kan nevnes "Brottsbrytet", "Mitt Valg" og "Samtalegrupper etter ATV-modellen". For nærmere beskrivelse, se Højdahl & Kristoffersen 2004.

Vårt inntrykk fra fokusgruppene i friomsorgen er at tida med møteplikt ofte er for kort til at de tilsatte rekker mer enn å få de mest nødvendige forholdene på plass. Det er samtidig behov for å sette noen kvalitative mål på møtepliktens innhold og vurdere flere muligheter for samarbeid og utvikling (se kapittel 8, forslag 3 og 4). Deltakere i fokusgruppen er opptatt av at det bør jobbes mer med hva som utløser og opprettholder kriminalitet, nettverk og gjengproblematikk, og er samtidig usikre på hvem som kan gjøre dette.

6.3 Oppsummering

Det kan virke som om samarbeidet mellom instansene som har ansvar i løslatelsesprosessen i stor grad er personavhengig. Det finnes "ild-sjeler" blant både betjenter, sosialkonsulenter og i friomsorgen. Enkeltpersoners engasjement og involvering er ofte et svært viktig suksesskriterium. Samtidig vil tiltak som er personavhengige være sårbare. Vårt inntrykk er at mange betjenter utfører en faglig innsats knyttet til å forberede løslatelse, samtidig opplever de at tid til kontaktbetjentarbeid ikke er prioritert i fengselet av deres overordnede. Deres innsats og engasjement kan dermed noen ganger oppleves som tilfeldig og vilkårlig. Et unntak er de som jobber med TOG (jfr. Hammerlin & Nesvik 2005).

Kompetanse

Hammerlin og Mathiassen (2006) framhever at både innsatte og betjenter i fengsler med høyt sikkerhetsnivå mener at betjentene mangler kompetanse og tid til å utføre en adekvat kontaktbetjentjobb. Betjentene opplever at det å skulle koordinere det sosiale nettverket og gi råd, krever mer konkret kunnskap enn de innehar. Informantene som jobber i fengsler med høyt sikkerhetsnivå sier videre at det er vanskelig å få gjennomført arbeidsoppgavene pga. tidsmangel og mange gjøremål. Innsatte trekker fram at enkeltbetjenter fyller kontaktbetjentoppgavene på en god måte, mens det store flertallet ikke gjør det. Innsatte framhevet videre at den gode kontaktbetjenten er faglig dyktig og tydelig på rammebetingelser, kan lovverket og har kompetanse på eksempelvis forvaltningssamarbeid og sosialtjenester (Hammerlin & Mathiassen 2006:198-199).

Manglende forutsigbarhet

Manglende forutsigbarhet i straffegjennomføringen understrekes av våre informanter som jobber i direkte kontakt med innsatte i fengslene. Dette framkommer også i andre forskningsrapporter (Gotaas & Højdahl 2006, Hammerlin & Nesvik 2005 og Ødegaardshaugen 2005). Ødegaardshaugen (2005:44, 46) fant at løslatelsesarbeidet var vilkårlig og personavhengig i Oslo fengsel, og hun gir eksempler på at innsatte fikk

melding om prøveløslatelse en eller to dager på forhånd. Inntrykket var at løslatelse ikke var prioritert arbeid (ibid).

Uforutsigbarhet mht. om innsatte skal sitte inne til endt tid, løslates på prøve eller utvises, opptar generelt sett både tilsatte og de domfelte. Dyb et al. (2006:119) skriver at over halvparten av domsinnsatte regnet med å bli løslatt før hele straffen var gjennomført, mens en fjerdedel svarte at de ikke visste.

Tilretteleggere og/ eller samtalepartnere

I intervjuene framkom det at kontaktbetjenten kan ha ulike roller overfor innsatte: En mulighet er en tett veilederrolle bygd på tillit. Betjenten kan også ha et visst ansvar for oppfølging etter løslatelse, f.eks. i forbindelse med møteplikt og derved bli en brobygger til både formelt og uformelt nettverk utenfor. En slik oppgave avhenger av tillit og ønske fra den innsatte. Den andre muligheten er at kontaktbetjenten er en formidler av søknader til andre instanser. Det vil ivareta innsattes formelle rettigheter.²⁰ Tilrettelegging av løslatelse bør baseres på gjensidige tillitsrelasjoner mellom innsatt og tilsatt. Den tilsatte bør tilby samtaler og oppfølging for å planlegge livet i frihet.

Framtidsplan

Vårt inntrykk er at framtidsplaner ikke blir brukt slik de er tenkt fra Justisdepartementets side. I fengsler der kontaktbetjenten ikke har en god relasjon til den innsatte, benyttes framtidsplanen i mindre grad i soningen. Kun en tredjedel av Skardhamars utvalg hadde en plan, og færre menn enn kvinner hadde skrevet framtidsplan (Skardhamar 2002:07). Også blant de som hadde kontaktbetjent, var tallet lavt. Han fant at blant halvparten av de som hadde framtidsplan oppga omtrent halvparten av dem igjen (ikke generaliserbare mål) å ha nådd ett eller flere av planens målsettinger. En nyere undersøkelse (Dyb et al. 2006:114) viser at 2 av 5 innsatte har utarbeidet framtidsplan i samarbeid med kontaktbetjent eller sosialkonsulent.²¹ I materialet rapporterte 46 % av alle domsinnsatte at de hadde laget framtidsplan. Spørsmålsstillingen om utforming av plan i samarbeid med kontaktbetjent eller sosialkonsulent i denne undersøkelsen kan medføre underrapportering (ibid). Fra Skardhamars undersøkelse kan vi lese at det var en del innsatte som hadde laget en framtidsplan på egen hånd.

---

²⁰Muligheten for å få en god relasjon mellom innsatt og tilsatt avhenger av hvilket fengsel de soner i. Ikke alle fengsler, f.eks. fengsler med høyt sikkerhetsnivå, ønsker for tette relasjoner pga. mulighet for f.eks. trusler mot tilsatte. Vårt inntrykk er at fengsel I, med høyt sikkerhetsnivå har andre forutsetninger for nærhet og tett oppfølging enn det vi fant i fengsel 2. I fengsel 2 uttrykte betjenter et ønske om å være kontaktpersoner også etter prøveløslatelsen.

²¹ Tallene er basert på spørreskjemaer utfyllt av 293 innsatte i et utvalg av fengsler i 2005.

Informasjon

Vi mener at språkmessige barrierer og det å ikke kjenne ”koder”, kan forsterke opplevelser av avstand og utilgjengelighet (se også Berg & Audestad 2006:27). I tillegg er det felles for mange av de yngste innsatte at de mangler kunnskap om eller erfaring med hjelpeapparatet. Kanskje er det derfor de uttrykker seg på en måte som gjør at de ikke blir sett eller forstått, og at de kan bruke formuleringer som ”jeg har krav på”, uten helt å forstå hva det innebærer. En del av de yngste mangler kjennskap til det norske systemet og hvordan velferdstjenestene fungerer. Hedin et al. (2006:23) skriver at velferdssamfunnets mekanismer kan virke ekskluderende og fremmedgjørende. Dette er til en viss grad avhengig av personenes sosial klasse, kjønn, religion, livsstil og etnisitet.

Samarbeid med frivillige

Flere grupper av frivillige arbeider med innsatte og oppsøker fengselet, f.eks. Røde kors, Kirkens Bymisjon, Primærmedisinsk verksted, WayBack eller Foreningen for fangers pårørende (FFP). Informantene fortalte at frivillige representerer ”oaser” der andre ”hjelpere” og fengselstilsatte representerer rigiditet.

Brøbyggerprosjektet gjorde nyttige erfaringer ved Primærmedisinsk verksteds arbeid i kriminalomsorgen. Disse er det verdt å spille videre på i utforming av tiltak. Prosjektets erfaringer var også knyttet til strukturelle begrensinger, oppdeling av ansvarsområder i kriminalomsorgens organisering og i manglende oppfølging fra det kommunale hjelpeapparatet (NAV), som har ansvar spesielt etter løslatelse.

Sosialkonsulenter som har erfaring med samarbeid med frivillige, også i ansvarsgruppe, har opplevd at frivillige kan slite med å finne sin rolle. Det ble opplevd at ”ildsjeler” lover mer enn de kan holde, pga. entusiasme eller mangel på kjennskap til hva etatene og hjelpeapparatet stiller av krav og har mulighet å tilby av tjenester. Det ble samtidig understreket at i mange tilfeller hvor innsatte har klart seg bra, er det pga. innsatsen til en frivillig ”ildsjel”. Domfelte er potensielt sårbare ved løslatelse, og de blir mer sårbare om de forespeiles muligheter som ikke lar seg realisere.

6.4 Uavklart opphold i Norge

Vi vil nevne en gruppe som ikke umiddelbart inkluderes i vår målgruppe, ettersom det er usikkert hvorvidt de skal bli i Norge etter løslatelse. Informantene fremhever at personer med uavklart opphold er ekskludert i dobbel forstand. Arbeidet med innsatte med uavklart opphold er preget av uforutsigbarhet og gjør det vanskelig for tilsatte å utføre oppgavene sine overfor disse. Det ser ut til at de som har utvisningsvarsel, vedtak eller venter på behandling av klage på vedtak, risikerer at andre etater ikke vil ha noe med dem å gjøre. Ansvarsgrupper kan brukes, men f.eks. sosialkontor vil ikke prioritere

dem. Personer med vedtak, varsel eller klage på vedtak er i en vanskelig situasjon ifølge tilsatte.

Informantene ser det som ønskelig med møteplikt for løslatte med midlertidig opphold, slik at de kan ha en fast person å forholde seg til. En sosialkonsulent sa at når det gjaldt innsatte med uavklart opphold var det nyttig å tenke strategisk i kontakt med etater utenfor, eksempelvis ved å vise forsiktighet med å gi informasjon utad om vedkommendes status. Grunnen til dette var en generell erfaring med at innsatte med uavklart opphold ikke prioriteres av f.eks. NAV.

En saksbehandler i friomsorgen fortalte om opplevelse av hjelpeløshet i slike saker, både for egen del og for situasjonen til den det gjelder. At friomsorgen ikke kan gjøre noe, ble opplevd som undergraving av den troverdigheten en fagperson skal ha. Samtidig erkjennes det at møteplikten kun består av et ukentlig møte, og at friomsorgens ansvar ikke strekker utover det i disse sakene. I saker hvor vedtak om utvisning er fattet, eller når klienten venter på avgjørelse av klagesak, er vedkommende rettighetsløs, påstår informantene. Det er ikke mulig å iverksette tiltak selv om det rent menneskelig er behov for det.

7 De unge om fengsling og løslatelse

I dette kapitlet tar vi utgangspunkt i de domfeltes perspektiver og deres historier. Her presenteres den tredje problemstillingen: *Hva gjøres i løslatelsesarbeidet overfor målgruppen?*

Vi har valgt å gi noen eksempler som kan illustrere hvordan det oppleves å være ung med innvandrerbakgrunn i fengsel eller å ha gjennomført en straff. I tillegg henvises det til aktuell litteratur.

Kapitlet er skrevet av Siv Hjellnes. Datagrunnlaget er syv intervjuer med unge med innvandrerbakgrunn som har fengsels erfaring. Informantene gir noen eksempler fra eget liv uten at det kan generaliseres til å gjelde en større gruppe av innsatte.²² Intervjuene har vært løst strukturert ut fra et spørreskjema og intervjuguide med åpne svaralternativer (vedlegg 4). Utdragene synliggjør både noen felles erfaringer og individuelle forskjeller mellom informantene. Alle er opptatt av eget ansvar og egen rolle i relasjon til andre, og de forteller om sine tanker om fengslingen og utfordringer for konstruktiv planlegging av livet.

7.1 Tilrettelegging av løslatelse i fengselet

I det følgende framstilles utvalgte informantberetninger fra 7 individuelle intervjuer med domfelte. De innsattes fortellinger om fengselet, løslatelsen og hva som har betydning for dem presenteres. Både kontaktbetjenten som tilrettelegger, som samtalepartner, familiens betydning og oppfølging av friomsorgen, er temaer som informantene beretter om.

Domfelte i vårt materiale gir på den ene siden uttrykk for en generell skepsis til betjenter, samtidig som de også ga uttrykk for at de hadde opplevd å få god hjelp og støtte noen av sine personlige kontaktbetjenter opp igjennom. De aller fleste også hadde såkalt instrumentell erfaring²³ med tilsatte samtidig som det fantes noen betjenter som hadde mulighet for nærmere, personlig kontakt. Her vil vi vise til forskjellene i

---

²² I en oppfølgingsstudie vil det være nyttig med en direkte sammenligning av etnisk norske domfelte og domfelte med innvandrerbakgrunn når det gjelder soningsvilkår og livssituasjon før og etter soning.

²³ Med instrumentell erfaring siktes det til at samvirket mellom betjent og innsatt er begrenset til et minimum; det er ikke mer kontakt enn akkurat nødvendig eller utover det som er praktisk og instrumentelt nyttig – jf. Hammerlin & Mathiassen 2006:200.

erfaringene med fengselsbetjenter og til de ulike forventninger knyttet til kontaktbetjenten fra domfeltes side. De fleste av de vi snakket med hadde byttet kontaktbetjent pga. at de selv byttet avdeling/fengsel eller at betjentene byttet avdeling.²⁴

B omtalte kontaktbetjenten som kontaktperson.²⁵ Den hjelpen han har fått fra kontaktpersonen oppfattet han som *unntak* i et system med mange amatører. Både det han kalte amatørmessig og det profesjonelle gis flere uttrykk. Den profesjonelle er en som setter seg inn i den andres situasjon, er menneskelig, som ikke er for snill, som har makt og som kjenner systemet ved å vite hvor han skal ringe:

B: ”Jeg har fått ganske mye hjelp. Jeg kan sitte der og de ringer for meg og prøver å få tak i folk, skriver søknader og kommer i kontakt med sosial(kontoret) og A-etat. (...) jeg synes at de må forandre det og få det likt og komme i gang profesjonelt.

(...) hvis kontaktpersonen setter seg i min posisjon og tenker; hva som hadde vært bra for meg nå, så kan de hjelpe ganske mye. Men det er det de ikke gjør, fordi at de er amatører. (...) Det må være noen i fengselet som har makt og lager plan for en person som skal bli løslatt. De må ta det personlig for å gjøre de tingene. Hvis de gjør det upersonlig så går det ikke.”

Hjelp til å skrive søknader er viktig for B. Han etterlyser mer positiv makt blant tilsatte for å gi slik bistand. Samtidig er innlevelse, personlig kontakt og likebehandling verdier som framheves. B gir et bilde av vilkårlighet i hvordan relasjonen mellom forskjellige kontaktbetjenter og innsatte er; det oppleves som personavhengig. Omtalen av det profesjonelle viser at domfeltes har forventninger til fengselsbetjentene, som er satt til å ivareta deres rettigheter som domfelte borgere som skal resosialiseres under gjennomføring av straff. Informanten ovenfor savner profesjonalitet blant tilsatte han har møtt under sin straffegjennomføring.

Et annet eksempel på samarbeidet med kontaktbetjenten gis av en innsatt i fengsel med høyt sikkerhetsnivå. Han er generelt sett fornøyd og synes den nåværende kontaktbetjenten har satt seg inn i hans situasjon. De har snakket sammen om mye, men ikke om hva som førte til lovbrudd:

---

²⁴ Det er svært vanlig at betjenter rokkeres, uten at det nødvendigvis er deres eget ønske. Eksempelvis ressursmangel og sykefravær kan være grunn til at betjenter plasseres på annen avdeling enn den en tilhører for kortere eller lengre perioder. Samtidig kan turnusordninger med lange friperioder gjøre kontaktbetjenten utilgjengelig. Noen fengsler kan også ha en praksis med tidvis rokking grunnet sikkerhetshensyn.

²⁵ B ble intervjuet etter løslatelse. Han har vært og er fortsatt med i et prosjekt hvor kontaktbetjenten i fengselet også har fulgt han opp i møtepliktiden etter prøveløslatelse. Som for alle andre informanter har vi endret gjenkjennerbar informasjon av anonymitetshensyn.

A: ”Vi har snakket om forskjellige ting i framtida. Vi (KB og han) har kjent hverandre lenge, han vet hva han kan hjelpe meg med, og det vet også jeg.²⁶ Og hva han ikke kan hjelpe meg med. Det med jobb og bolig har ikke han mulighet til å ordne. Betjenter kan ikke det, men han kan ta kontakt med andre for meg. Hvis jeg hele tiden maser og plager KB kommer det ikke noe ut av det. Han må heller få tid til å ordne og bruke tida til å snakke med sosialkonsulent og A-etat.”

Kontaktbetjenten har ikke myndighet til å ordne det A trenger hjelp til, men de kan ta kontakt med andre på hans vegne. I eksemplene vises det at både B og A er prisgitt kontaktbetjentenes velvilje, tid og kompetanse.. At betjenter beskrives som amatører av de innsatte, kan være et uttrykk for manglende respekt og kunnskap om jobben de utfører. Sammenlignet med tilsattes utsagn i kapittel 6, oppleves hva som blir gjort og hvem innsatsen rettes mot som tilfeldig på generelt nivå av begge parter (men ikke på spesielt nivå). Dette har betydning for den enkeltes løslatelse og er i samsvar med Ødegaardshaugens (2005) påstand om at løslatelsesprosessen oppleves som vilkårlig, noe vi gir eksempel på i neste avsnitt.

Kontaktbetjenten som samtalepartner

Neste eksempel dreier seg om gode relasjoner mellom innsatt og kontaktbetjent. De to informantberetningene handler om betydningen av å snakke med noen og om betydningen av tillit. K²⁷ forteller at relasjonen med kontaktbetjenten var krevende for han selv, og at den gav en ny opplevelse. B understreker at det positive han opplevde er et unntak.

B: ”Jeg var heldig som hadde henne. Det gode er å kunne snakke om alt med X fordi vi ble kjent mens jeg satt inne, nå kan jeg ringe henne. Hun er ikke en vanlig betjent. Hun er flink å snakke med. Jeg tør å fortelle om ting jeg ikke forteller andre om. Og hun sier det ikke til andre, hun har sånn taushetsplikt. Det er noen som er gode folk og som har et godt hjerte (i fengsel).”

K: ”Hun var min første kontaktbetjent og hun var streng, jeg ville bytte henne ut først for hun bare kranla med meg. (...) Hun er ikke sånn som meg, jeg lytter ikke. Hun lyttet, gav råd og kjeftet på meg. Hun hadde alltid tid. Vi snakket sammen hver dag hun var på jobb, vi satt på hennes kontor, ikke bare sånn tilfeldig et sted. Det tok en måned eller to å bli kjent, men da skjønnte jeg at hun ikke bare nikket til det jeg sa, men hun tok det på alvor. Når jeg ble kjent med henne kunne jeg alltid snakke med henne om ting. (...) vi snakket om alt mulig, om det som plaga meg og om alt med å være i fengsel. (...) Hun kom med forslag og jeg tenkte på det lenge etter at vi hadde snakket. Jeg kunne sitte om kvelden og tenke på det hun hadde sagt. ”

---

²⁶ KB som forkortelse for Kontaktbetjent

²⁷ K har erfaring fra flere fengsler over flere år. Han gjennomfører nå straff i fengsel med lavt sikkerhetsnivå.

”Hun mente jeg aldri kunne komme ut av det livet jeg levde uten å kutte ut alle de gamle vennene mine. Det som var spesielt var at hun aldri var usikker, hun vinglet ikke. Vi kriminelle vi vinger; vi vil kutte ut kriminaliteten, men vi vil også beholde de gamle vennene, men vi vet egentlig at det er vanskelig å kutte med kriminalitet og samtidig beholde vennene.”

K har hatt flere kontaktbetjenter. Den kontaktbetjenten han snakket mest om var en han ble kjent med i et fengsel med høyt sikkerhetsnivå. I intervjuet fortalte han om en annen kontaktbetjent som var ok fordi han bidro med hjelp til søknader og overføring til annet fengsel. Kontaktbetjenten han har i dag, i et fengsel med lavt sikkerhetsnivå, har han nesten ikke snakket med.

Det er mulig å oppnå gode relasjoner mellom innsatte og kontaktbetjent. Fra de innsattes perspektiv oppleves ikke fengselet som et sted der du kan få hjelp, men som et sted du kommer til for å gjennomføre straff. Likevel ser vi eksempler på at innsatte vil snakke, bygge tillit og er mottagelige for påvirkning fra betjenter. Tilgjengelighet og god tid for samtaler er viktig for å framstå som troverdig overfor innsatte. Innsatte setter også pris på å bli sett, lyttet til og tatt vare på.

De ”gode hjelperne” beskrives som unntak, enten de gjør en innsats ved å fikse ting, hjelpe med søknader eller de er gode samtalepartnere og sosialt støttende. Samtidig fremhever våre informanter kontaktbetjenten som en de kan snakke med og som hjelper dem. Den positive omtalen kan ha sammenheng med intervjusituasjonen og spørsmålene som stilles. Vi kan derfor ikke på grunnlag av noen få intervjuer trekke noen konklusjon om verken avmakt, avstand eller diskriminering, slik det beskrives i annen litteratur. Unge med innvandrerbakgrunn i fengsel opplever i utgangspunktet like stor avstand mellom seg selv og betjentene som innsatte flest. Fengsel oppfattes ikke som stedet for endring eller ”å bli et nytt menneske”, men fengselet er et sted hvor en prosess mot endring kan starte (se eksempelvis Hjellnes 2006). De innsatte vi snakket med var åpne, de ønsket endring i livet og å snakke om seg selv. At de snakket så åpent med oss, kan i seg selv være et signal på at de opplever ensomhet i fengselet. Ensomhet gjør sårbar. Dette understreker kontaktbetjentenes ansvar for den relasjonen de går inn i med mennesker som er åpne for å ta opp store og vanskelige temaer i egne liv, liv som samtidig er satt under andres myndighet.

Idealet er kontaktbetjenter som kjenner rammene rundt eget arbeid og som har kompetanse til å kunne snakke med innsatte.²⁸ Kontaktbetjentene skal kjenne kriminalomsorgens lovverk, retningslinjer og strategiplaner samt eksterne samarbeidspartnere og rammene for samarbeid utad. Ønskene fra de domfelte vi

---

²⁸ I den toårige utdanningen av fengselsbetjenter inngår i dag flere emner som støtter dette idealet. Informasjon om emner og temaer i utdanningen finnes på: www.krus.no/utdanning/studieplan

intervjuet representerer også idealer; profesjonelle kontaktbetjenter skal kunne hjelpe til med formalia som søknader og praktisk tilrettelegging samtidig som de skal kunne være gode samtalepartnere.

I Skardhamars (2002:94) undersøkelse svarte 48,5 % av de innsatte at fengselsbetjentene i liten grad vektlegger forberedelse til løslatelse. De innsatte opplevde at forberedelse til løslatelse ikke var prioritert. Dette tyder på at lite konkret blir gjort utover det aller mest nødvendige (ibid:95). Skardhamar (2002:100) spurte også innsatte om kontaktbetjenten. 3 av 5 innsatte oppgir å ha en kontaktbetjent, færre menn enn kvinner. Dette er lave tall. Justisdepartementet har bestemt at alle innsatte (både varetekt og dom) skal ha kontaktbetjent. Skardhamar (ibid, s. 101) mener at det lave tallet kommer av at alle innsatte formelt sett har en kontaktbetjent, men at organiseringen i praksis er en fordeling av ansvar og ikke en sikkerhet for oppfølging av den enkelte innsatte. Det er muligens slik at innsatte som oppgir ikke å ha kontaktbetjent faktisk har det, men at de vet ikke om ordningen. Det betyr at vedkommende innsatte i realiteten ikke har en kontaktbetjent som utfører de oppgaver som er knyttet til jobben (ibid). Av de som har kontaktbetjent, er det 2 av 5 som opplever at de kan snakke fortrolig med kontaktbetjenten, og det lave tallet knyttes til avstand og skepsis til tilsatte fra innsatte (ibid:102). Hammerlin og Mathiassen (2006:200) beskriver at gjensidig skepsis og avstand kommer til uttrykk gjennom valg av minimal kontakt mellom innsatte og kontaktbetjent. Noen av de innsatte i Hammerlin og Mathiassens undersøkelse var bevisste på å ikke ha mer kontakt enn nødvendig med betjenter, og kontakten de hadde, var begrunnet i praktisk og instrumentell nytte (Ibid).

Tanker om fengsel og livet i frihet

De innsatte ga alle uttrykk for at de hadde god tid til å tenke mens de var i fengsel. Å sitte i fengsel er å bli tvunget til tid borte fra kjente folk og omgivelser. Det er stor avstand mellom livet i fengselet og hverdagen utenfor.²⁹ D satte ord på sin opplevelse av overgang og avstand mellom å være ute i samfunnet og komme inn i fengselet igjen ved sin siste permisjon³⁰:

D: ”Sist var jeg ute seks døgn nesten. Og når jeg kom tilbake da følte det som, ”åh”, akkurat blitt vant til det der utelivet igjen. Og så kommer jeg inn igjen. Da, det er tungt, altså. Det var tungt. Og det har skjedd to ganger.”

Overgangen fra å være ute til å være inne, og avstanden til livet ute kan i seg selv gi mange tanker om livet som leves på utsiden og som en selv har vært og vil være del av. Livet før fengsling, handlingene som førte dit, det tvangsmessige og ensomheten i å være fengslet kan tvinge fram tanker som kanskje ikke når overflaten i et hektisk liv ute.

---

²⁹ Se Hjeltnes (2006) for mer om totale trekk ved fengsel og om det tvangsmessige i å være fengslet.

³⁰ D gjennomfører slutten av sin første dom i fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Han har kone og barn, og har hatt permisjoner samt et soningsavbrudd.

K: ”Jeg har jo grubla over ting i fengsel. Jeg har kommet fram til at det livet jeg har levd er ikke noe liv. Det er for eksempel bedre å ha 1000 kroner i lomma, men faktisk være ute å spise sammen med dama mi enn å ha 100 000 et annet sted men sitte i fengsel selv.”

S³¹: ”Jeg har fått tid til å tenke her, har jo levd uten fester og jeg har levd sunnere i fengselet enn ute. Men jeg har ikke snakket med noen om det. (...) jeg har tenkt på faren min, livet her ble jo ikke sånn som han ønsket. Jeg ser jo nå at jeg har muligheter til å få et bedre liv.”

H³²: ”Du tenker mye i fengsel. Når du kommer ut må du selv gjøre noe med det du har tenkt. Du får mer kontakt med deg selv. Ensomhet inne gir rom for å tenke.”

Mange av tankene dreier seg om å hvordan de skal mestre livet etter soning. Fengslingen tvinger en til refleksjoner over livet som helhet. Utfordringen ved løslatelse er å omdanne tankene til handling – å gjøre det en har tenkt. De unge mennene har sagt at det hjelper å ha noen å snakke med om tankene sine, og de har beskrevet at samtalene har hatt betydning for den enkeltes refleksjonsevne.

Penger og materielle goder

Å forlate det kriminelle livet til fordel for et ”normalt liv” er nært knyttet til økonomi, fortalte flere av informantene. Penger dreier seg både om muligheter, om sosial identitet og eget selvbilde. Å skulle ha mindre penger enn før, betyr at en kan bli mindre verd enn tidligere.

K: ”Det er veldig drastisk å leve med mindre penger. Du kan se for deg kjæresten, når hun er vant med å få en dyr mobiltelefon til hver bursdag, hva tror du hun synes da om å bare få en vanlig parfyme og en blomst? Jeg har hatt bil, dyr bil, det har jeg ikke lengre. Det er drastisk, det går an å kutte ut venner, men penger, det blir vanskeligere.”

F³³ (om utfordringer etter løslatelse): ”Det blir jo mye penger da, men det, det får vi vel tak i på andre måter også tenker jeg, ved å jobbe ærlig, i stedet for å sone den jævla dommen her. Du har bedre samvittighet, da. Jeg får i hvert fall det. Av å slutte med det (kriminaliteten). Da har du ikke noe å tenke på og slipper å være redd for å bli tatt.”

---

³¹ S gjennomfører straff i fengsel med lavt sikkerhetsnivå.

³² H gjennomfører straff i fengsel med høyt sikkerhetsnivå og ble intervjuet kort tid før løslatelse.

³³ F gjennomfører straff etter å ha ventet på å komme inn i fengsel i 2 år etter at han sluttet med kriminalitet.

Dette er to betraktninger om at penger er viktig. Kriminaliteten har gitt en livsstil det blir vanskelig å gi slipp på for begge to.

S trakk fram penger når det er snakk om hva som kunne lette løslatelsen: ”Hvis jeg hadde hatt rike foreldre som kunne støtte meg økonomisk. Jeg kjenner jo, eller jeg vet om en del norske, som har en familie eller foreldre med penger. Så hvis de har en idé eller ett eller annet, så kommer det plutselig 100 000: ”Her sønnen min. Stå på” liksom. Det har ikke jeg.”

Skardhamar (2002:120-121) skriver at store deler av fangebefolkningen generelt er fattige på både økonomiske og andre ressurser. Innsattes dårlige levekår på flere områder kan betraktes i lys av Bourdieus begrep ’kapital’ (Bourdieu 1985, i følge Skardhamar 2002:120). Kapitalformene økonomi, sosial kapital og kulturell kapital muliggjør eller begrenser aksept og anseelse ved at summen av ens kapital på ulike områder har symbolsk betydning. Symbolsk kapital gir aksept, anseelse, bekreftelse og tilhørighet. Folk flest kompenserer for mangel på kapital på ett område ved å ha kapital i en annen form. Høy utdanning vil ofte bidra til aksept selv om den høyt utdannede har lav inntekt eller bor trangt. Materielle goder er en sentral verdi i samfunnet vårt, og er det også for våre informanter. K trekker ikke umiddelbart fram noen tanker om hvordan han skal kompensere for det han taper økonomisk ved å slutte med kriminalitet. Fortellingen er et eksempel på en opplevelse av å tape sosialt dersom han har mindre penger.

Ks historie kan sammenlignes med det Kuvoame (2005) skriver om marginaliserte gutter ved Eika som er opptatt av livsstilsprodukter og merkeklær. De bruker penger fra salg av hasj til å spandere på jenter og venner. Den illegale inntjeningen kan bidra til å gjøre det mindre attraktivt eller nærmest umulig å gå over i ordinær jobb. Med andre ord er ”guttene ved Eika” i situasjoner som ligner de som beskrives av våre informanter. Ingen av våre informanter snakket om statlig inndragning eller privat gjeld. Vi vet imidlertid at gjeld er tyngende for mange domfelte, særlig etter løslatelse. Vi har ingen grunn til å tro at våre informanter har mindre gjeld enn andre ved løslatelse. Vi tror heller ikke at våre informanter har bedre forutsetninger enn andre for å betjene slik gjeld.

Ambivalens knyttet til å starte et nytt liv

Det er ikke bare økonomi som truer planene eller ønsket om å starte et nytt liv, men også ambivalens knyttet til en eventuell endring av livsstil. Som relativt nylig løslatt har B mange tanker og erfaringer med det nye livet, og det ”normale” livet han ønsker å leve:

B: ”(...) målet, (det er) å være som en vanlig statsborger. Ha jobb og familie å gå hjem til. Jeg vil være en normal person. Jeg har vært lenge borte fra samfunnet og

jeg må komme tilbake til det nå. Du blir asosial etter flere år (i fengsel). Og i kombinasjon med rus kan du bli helt ute. Jeg er på god vei nå, men det tar tid. (...) Jeg har jo fått til å ha en jobb, jeg har familie, det gir meg en god følelse. Jeg er på vei til å bli en ny person, jeg er det 50 % - nei jeg er det 70 % - og har 30 % igjen.”

”Det har vært vanskelig å komme ut, for eksempel å gå på sosialkontor, det å ha kontakt med folk. Det er vanskelig å gjøre de normale tingene. Som å gå på postkontoret. Det er først når du kommer ut at den egentlige soninga begynner, den begynner når du skal klare deg selv. Soninga har skadet meg psykisk, jeg går ikke ut på byen – med mange folk. Om det er noe viktig så går jeg i byen for å ordne det. Det er for å ikke treffe folk. Også for å ikke treffe folk som kan dra meg med i kriminalitet. Du blir jo fort provosert, og det kan være mange nye situasjoner. Om noe er urettferdig kan jeg lett klikke.”

B er ambivalent til om han klarer å endre seg og om han får til de valgene han må ta i frihet. Eget ansvar, egen vilje og egne ressurser kan ikke ses isolert fra strukturene den enkelte må forholde seg til etter løslatelse. Integrering forutsetter at den enkelte har vilje og evne til å finne fram til egne reelle muligheter, men samfunnet må på sin side også ha reelle muligheter å tilby. Opplevelser av å være på utsiden av samfunnet og samtidig ha evnen å se og ta tak i det som kan bidra til inkludering, er en utfordring.

Å sitte i fengsel gir tapsopplevelser som igjen gjør det vanskeligere å delta på samfunnsarenaer som ville vært utilgjengelige selv uten fengslingserfaringen. Fengslingen og løslatelsen – det å komme ut igjen – er i seg selv en erfaring som har satt spor og som gjør at enkle eksempler på samfunnsdeltakelse oppleves vanskelig å gjennomføre. Å søke det ”normale” innebærer også for de innsatte å ta avstand til det som bidrar i motsatt retning, bl.a. til folk som er i et kriminelt miljø, og som B omtalte; det å treffe på feil folk.

Vold

Det er viktig for flere av informantene å unngå noen bestemte mennesker, for å unngå å bli dratt med i kriminalitet og for å unngå å ”klikke” og ty til vold. Vaktsonnhet og utrygghet kom også til uttrykk da vi gjorde avtaler om tid for intervju utenfor fengsel med innsatte under permisjon og løslatte. Informantene var svært varsomme med å ta telefonen når et ukjent nummer (vårt nummer) dukket opp i displayet på mobiltelefonen. Kontakt ble derfor formidlet via tredjeperson (som meddelte oss at informantene ikke tok telefonen dersom det var et ukjent nummer), og informantene ba om at vårt nummer ble oppgitt på forhånd slik at de visste hvem som ringte; slik at tredjeperson som formidlet kontakt hadde ”gått god” for at vi var ”ordentlige folk” og til å stole på. Tredjeperson hadde formidlet til oss

K: ”Jeg var en veldig voldelig person. Kontaktbetjenten fikk meg til å bli med på sinnemestringskurs, og jeg er jo ikke dum og tenkte ”jeg har ikke noe å tape på det”.

Jeg syns ikke jeg fikk noe ut av det, egentlig. Opplegget var bra, men jeg mener at alle vet jo de ikke skal eksplodere, at en ikke skal utagere. Men det klikker jo, og jeg trenger hjelp når det klikker. Når du opplever at det går over grensa og du blir skikkelig provosert, da hjelper ikke sinnesmestring og at du skal stå der og telle til 10. Da kan sinnemestring kastes på dynga. For problemet er når hjernen ikke fungerer der og da. Når du føler deg trua nytter det ikke å ha diplom fra sinnemestringskurset.”

K og B viser redsel for at det faktisk skal klikke for dem i gitte situasjoner etter løslatelse. Kurs i sinnemestring er ikke tilstrekkelig i situasjoner som siden blir utfordrende. Informantene veksler mellom å forklare trusselen om vold ut fra egenskaper ved seg selv, og ved situasjoner som framstår som ytre faktorer som man ikke kontrollerer selv. De ser seg maktesløse, og de ønsker og trenger hjelp. Det er flere mulige tiltak for å avverge eller unngå vold. Ut fra det informantene selv sier, trengs det hjelp til å unngå visse provoserende miljøer og situasjoner. En annen mulighet kan ligge i behandlingsalternativer, og eventuell støtte til å stå i et behandlingsforløp. Våre informanter setter ikke egen voldsutøvelse i sammenheng med rus, men for andre i vår målgruppe er det sannsynlig at behandling for rus også kan minke risikoen for ny vold.³⁴

Rus, kriminalitet og nettverk

Informantene omtalte ”det gode og normale livet” som en motsetning til livet med kriminalitet og rus. Samtidig snakket de om kamerater og venner som drar dem i retning av kriminalitet og rus. Kamerater og venner representerer tilhørighet og aksept, selv om de også har andre normer til rusmidler enn det som er en rådende samfunnsnorm. B assosierer rusfrihet med ”det gode liv”, og han forbinder venner og unngåelse av ensomhet med ”det gode liv”. B forklarte at han har liten mulighet for samvær med rusfrie venner; valg skjer ikke i et sosialt eller samfunnsmessig vakuum. Rus blir en trussel når B skal fylle sine behov for tilhørighet og aktivitet:

B: ”Men jeg vil snakke om rus, for det er viktig å si noe om. Jeg har slutta med hasj. Når jeg kom ut hadde jeg ikke lyst på rus. Hadde vært avhengig av hasj før. Hadde ikke behov for det i fengsel. Før ble jeg avhengig av å gå på fest. Det er opp til personen selv å si nei. Jeg har bestemt meg nå. Det kjipe er å komme ut og å være alene om kveldene, da er det lett å ruse seg. Jeg må bytte nettverk for å unngå å bli

---

³⁴ Som vi var inne på i kapittel 4, er det en overrepresentasjon av unge med innvandrerbakgrunn blant voldsdomte. Uten at vi har søkt informasjon om hvorvidt volden er knyttet til rus, gjør vi ut fra generell kunnskap denne vurderingen (se eksempelvis Kuvoame 2005). Lien (2003:164) viser hvordan voldsattferd blant unge innvandrere med gjengtilhørighet kan representere uttrykk for oversensitivitet for fornærmelser og ekstrem intoleranse i sammenheng med ære. Våre informanter snakket ikke om ære i samtale med oss.

fristet. Så mange bra gutter med godt hjerte blir avhengig av rus og blir sløv og lat. De orker ikke ta vare på helse og seg selv. Jeg ble sånn selv, sløv og lat, og jeg som egentlig er treningsnarkoman. Fengelet lærte meg at jeg må ta ansvar selv og kutte ut, er bare 20 år men føler meg som 25 på grunn av at jeg har opplevd så mye og også tenkt så mye om det med rus. Om en blir avhengig så gir du faen i alt. Det får konsekvenser. På en skala over livet hvor 10 er bra, er du fort nede på 4. Om du kommer lavere er du helt ferdig.”

S: ”Jeg har hele tida ute hatt ett positivt miljø og et negativt miljø. Jeg vet jeg kan få hjelp hos de vennene mine som er bra folk, de som ikke driver med kriminalitet. Jeg kan alltid be dem om hjelp, de vil stille opp for meg. Moren min gjør også det, hun stiller alltid opp for meg.”

Der det for S handler om å *velge* de riktige folkene, handler det for B om å *finne* de riktige folkene. Samtidig er kriminalitet, fengselsopphold, vold og rus faktorer som sammen med økonomi har betydning for den enkeltes muligheter til å leve normalt. De domfelte sier eksplisitt at de trenger hjelp. Ut over det er ulikheten stor i forhold til hvorvidt de har støtte hos noen, hvem de i så fall søker støtte hos og hva slags støtte de trenger. De har det til felles at de trenger noen, i tillegg til sin egen vilje og troen på at de kan leve annerledes.

Et mulig tiltak er rollemodeller som kan støtte og styrke den enkeltes vilje til å velge riktige folk eller hjelpe til med å finne riktige miljøer. Sistnevnte kan være frivillige med tilgang til aktuelle nettverk eller arenaer. Det kan også være en lønnet hjelper med bred kunnskap om alternative aktiviteter og som dermed kan være en portåpner på det som for den løslatte er nye fritidsarenaer.

Forholdet til familien

Alle informantene har fortalt om familiens betydning, enten den er nær eller fjern. ”Det er viktig å gjøre noe for dem som ikke har familie de kan bo hos, for da er det vanskelig” sier en av de innsatte.

Ks fortelling omhandler skyld for å ha påført familien sorg – og om hans framtidige ansvar for å ta vare på familien igjen. Han skiller mellom opplevelsen av farens sinne og at faren er lei seg. K opplever maktesløshet i forhold til farens sorg. De to innsatte vi referer til under er like når det gjelder opptattheten av familie, men de er ulike når det handler om åpenhet og hvordan relasjonen kan endre seg:

K om oppvekst, foreldre og søsken:

”Familien betyr alt, og dommen har vært verst for dem. Det er på grunn av familien at jeg vil slutte med kriminalitet. Jeg er sønnen deres og jeg har ansvar for dem, når de blir gamle skal jeg ta meg av dem. Faren min har vært sinna på meg, da jeg var ung. Nå er han bare lei seg. Det er det verste, det at han er lei seg. Når han har vært

sinna vet jeg det går fort over. Når han er lei seg er det ingenting jeg kan gjøre, det gjør vondt for meg også. Jeg har tenkt mye på familien, og på mitt eget liv, på hva jeg skal gjøre. Det har vært tanker jeg har holdt for meg selv. Det er kun den første kontaktbetjenten jeg hadde som jeg snakka med om sånt. Sånne ting holder jeg for meg selv.”

S om forholdet til mor:

”Moren min er et forbilde for meg nå, når jeg tenker på hva hun har gjort. Hun har vært alene med oss barna. Jeg skjønner hvor vanskelig det har vært for henne. Før så var hun kjefte, og nå skjønner jeg hvorfor. Hun har en styrke som brer seg. Jeg snakker med henne om det nå, det gjorde jeg ikke før. At jeg sitter inne er verre for henne enn for meg. Hun tar det verre enn meg. Hun liker ikke fengsel og var redd for meg. Det er bedre etter at hun har vært på besøk og sett at det ikke er så ille som hun så for seg.”

For både S og K er familien en ressurs og drivkraft for endring. Det virker som om K ikke vet hvordan han skal forsure seg med farens sorg eller hvordan han selv skal gå fram for selv å få gjort noe med problemet. Om K ser seg selv som maktesløs overfor en far han har skuffet, viser han seg likevel fram som klar for å ta ansvar i relasjonen. S gir en ”gladere” fortelling enn K. S viser tydelig beundring for moren, som om han nettopp har oppdaget hvem hun egentlig er og hva oppdragelsen hennes egentlig har handlet om. Det kan synes som det ligger mye lettelse i beretningen om at han selv har snakket med henne om hvordan forholdet deres var før. Det ligger en ansvarstaking i å ha snakket med henne om egen oppvekst, og at han har bidratt til å trygge henne når det gjelder hvordan han har det i fengselet. Dette er kanskje små ting som har bidratt til å skape en ny balanse i relasjonen mellom sønn og mor. Framstillingen er et eksempel på at ressurser kan frigjøres en ny åpenhet i familierelasjonen – ressurser til egen modning og det å bli voksen. Det å se og være bevisst at en ser en annen i et nytt lys, kan bidra til at en også ser seg selv med nye øyne.

S om forholdet til bror:

Jeg ønsker at han skal få det bedre enn meg, han er bare 11 år, og jeg ser at jeg ikke har tatt meg så mye av han. Jeg burde gjort det før. Ser det nå at jeg savner han, og jeg vet at han savner meg. Da jeg var yngre var han ikke så viktig for meg. Nå kan jeg se at jeg er et forbilde for han. Vi heier på samme fotballlag og han vil ha meg med på kamp. Han har jo bare meg (kommentar: far har flyttet) og jeg liker å være sammen med han. Jeg må jo ta vare på han.

I fortellingene sine setter S ord på sin egen påvirkningskraft i relasjonen han er del av. Han ser seg selv og sin egen betydning som rollemodell for broren. S snakket om sitt ansvar i relasjon til sin yngre bror, før han avbrøt seg selv, lo og sa at han ”egentlig ikke er en sånn veldig omsorgsfull person”, selv om han i fortellingene sine synes å vise

omsorgsfulle og ansvarlige sider av seg selv. Å understreke at han egentlig ikke er så omsorgsfull, kan være et uttrykk for usikkerhet og ambivalens i forhold til å fortsette å ta ansvar i relasjonene. Det kan også være en ganske uskyldig måte å avslutte en samtalesekvens som var veldig personlig på. S trenger trolig noen som kan støtte ham i fortsettelsen av å være et forbilde og han trenger å bli tryggere på å ta det ansvaret han ønsker. Han viser at han ønsker å ta ansvar for sitt eget liv slik framstå som et forbilde for broren.

Tidligere har vi beskrevet hvordan fagpersoner i fengsel og i overgang fra fengsel til frihet kan være viktige støttespillere, både formelt og uformelt. Ved å sette ord på tanker og følelser har de også vist ressurser som kanskje ikke er like synlig for dem selv.

Annerledeshet og avstand

Informantene gir uttrykk for en opplevelse av annerledeshet i sammenheng med det å være ”innvandrere” eller ”utlendinger”. Dette kan synes å ha sammenheng med manglende språkforståelse og kjennskap til norsk kultur. Imidlertid snakker de om andre med innvandrerbakgrunn som annerledes; seg selv fremstiller de som mer integrert, som de følgende eksemplene illustrerer:

S: ”Innvandrere har mye til felles, vi har utgangspunkt i samme erfaringer, som å ikke bli godtatt. Mange snakker dårlig norsk. I tillegg er det sånn at om du ikke kjenner norsk kultur så kjenner du ikke humoren. Du kan ikke le sammen med de andre.

Jeg er jo innvandrer, jeg er jo annerledes, selv om jeg snakker godt norsk. Jeg har opplevd det flere ganger. For meg er det sånn at jeg kjenner det norske samfunnet veldig godt. Jeg kjenner det mye bedre enn foreldrene mine.”

K: ”Du må få med at det viktigste er at vi utlendinger er som alle andre folk. Vi trenger det samme. Eneste forskjell er en som er grunnleggende, og det handler om respekt: alle elsker jo foreldrene sine, norske og utlendinger, men kanskje på forskjellig måte. Det kan være lurt at folk lærer noe om det. Da kan de forstå kriminelle utlendinger bedre.

Jeg er jo innvandrer, selv om jeg er født her. I Norge er jeg innvandrer. Jeg ser meg selv som det. Jeg har identitet som (foreldrenes opprinnelsesland), men det er nordmann jeg er og mitt land er Norge. I (opprinnelsesland) føler jeg meg som norsk. Jeg liker ikke å være der, jeg trives ikke. Jeg ville ikke klart meg alene der. Bare det å være her gjør at jeg føler meg hjemme.”

B: ”Mange vet ikke hvilke rettigheter de har. De mangler kunnskap. Innvandrere kjenner mindre til rettigheter. Jeg har alltid mast mye.”

B omtaler seg selv som en som har mast mye og viser med det at det er han selv som har ivare tatt sine rettigheter ved at han har tilstrebet seg oppmerksomhet. Om du ikke kjenner til egen rettigheter er det et alternativ å etterspørre dem hos de som kjenner systemet. Fængselsansatte er ofte tilgjengelige for innsatte under gjennomføring av straff, og de kjenner systemets muligheter og begrensninger. Eneste potensielle fallgrube er at det kun er de som selv maser på ansatte som får den hjelpen de har krav på som borgere.

”Jeg ser jo kriminelle venner her inne, og du kan spørre om hva det er de kommer ut til? Mange mister den selv tilliten de hadde mens de er her. For innvandrere kan det være verre – de er utlendinger og løslatt fra fængsel. Innvandrere som meg trenger ikke hjelp.”

K sa i løpet av intervjuet at han hadde tenkt å søke A-etat om hjelp til å finne bolig etter løslatelse. Det er i seg selv ”urovekkende” at et menneske etter flere år i fængsel ikke vet og er informert om hvem som har myndighet og ansvar for bistand til å skaffe bolig.

Informantene har enten selv erfart, eller de har foreldre som har erfart, avstand til samfunnet. De har tenkt over at det å snakke dårlig norsk, det å ikke kjenne kulturen eller humoren, ikke kjenne samfunnets lover og regler, eller byråkratiet, har stor betydning for den det gjelder, selv om det ikke nødvendigvis gjelder dem selv. De viser å ha erfart at den kunnskapen de selv har ervervet er viktig for å klare seg i samfunnet. På samme måte er det mulig å betrakte det å være i fængsel. Fængselet kan utgjøre et samfunn en må lære å være og å leve i, slik Hjellnes (i Larsen (red.) 2006) beskriver som innsattes tilpasningsstrategier i møte med et system som oppleves å være undertrykkende. Både i og utenfor fængsel forutsetter tilpasning at en kjenner omgivelsenes krav og normer. En av informantene våre trakk inn andre innsatte i sin beskrivelse av fængselmiljøet og omtalte sitt møte med dem på følgende måte:

S: ”Du må huske på at det er masse forskjellige folk her i fængsel, folk kommer fra Mosjøen og Hokksund. De er ikke vokst opp sånn som samfunnet er i deler av Oslo. Det kan være farlig. Du må hele tiden huske på hva du sier (i fængsel).”

Informantens geografiske referanser er Oslos østkant og to steder de fleste av oss assosierer med landsbygd. Informanten setter ord på sin egen opplevelse av å ha blitt kjent med og å ha møtt folk med en helt annen bakgrunn enn han selv i fængselet. Han beskriver en erfaring som for han selv virker ny, og han har opplevd noe fremmedartet i sitt møte med ikke-urbane innsatte. Utsagnet og måten han snakket om dette fenomenet på tydet også på at han hadde opplevd de ikke-urbane som en sterk gruppe i fængselet – han sier selv at han må passe seg for hva han sier for ikke å provosere de som er annerledes enn han selv. Betragtningen tyder på at som ung mann med innvandrerbakgrunn opplever informantens trygghet i det urbane. Utryggheten assosieres

med å måtte forhold seg til folk som ikke deler hans egen erfaring med Oslo som et mangfoldig samfunn.

Utdanning og jobb

Informantene har berørt temaene arbeid og utdanning i samtaler om bistand fra kontaktbetjent, ansvarsgruppemøter og ikke minst i forhold til det å ha en jobb som gir mindre penger til disposisjon enn fortsatt kriminalitet.

I intervjuene ble bolig og jobb gjerne nevnt, men utdanning er ikke et tema som "løftes fram" like umiddelbart som jobb. Kuvoame (2005) skriver at flere av guttene ved Eika var mer opptatt av å skaffe seg jobb enn å gå på skole. Det er mulig at våre informanters opptatthet av jobb framfor skole er uttrykk for at de i større grad ser seg selv i en arbeidssituasjon framfor i et lengre utdanningsløp. Samtidig er informantene forskjellige, de har ulike erfaringer og ønsker når det gjelder skole og jobb. Her vises ulik tenkning rundt skole og jobb.

F: "Det er saker som skjedde to år tilbake som jeg soner for nå. Så har ikke jeg vært kriminell i de to siste årene heller. Jeg prøvde å søke jobb i et år cirka, før jeg fikk det. Og så når jeg først fikk meg jobb, så kommer dette her. Så da mista jeg jobben, hvis ikke sjefen min får meg tilbake. Tar meg tilbake. Så det er vel det eneste kjipe med at jeg sitter inne nå, at jeg mista jobben."

F ser seg prisgitt sjefens vilje til å ta han tilbake i den jobben han hadde. Ellers i intervjuet snakket han ut fra en antakelse om at det ikke ville skje. Å få jobb tok tid og F snakker videre om å på nytt søke jobb, slik han selv ser det:

F: "Ellers så er det vel bakgrunnen min. Altså alle de dommene jeg hadde, da. Og nå har jeg sittet inne. Det er vel det at når de først ser navnet, så begynner de å sjekke bakgrunnen og så ser de at du har dom på deg, eller at du har sittet inne og hva du har drevet med. Så det er vel derfor, tenker jeg. Det er vel ikke mest på grunn av at jeg er utlending."

På spørsmål om forslag til tiltak ved løslatelse svarte han generelt og ikke spesielt om seg selv. Han tok opp de generelle vilkårene for prøveløslatelse, og at de i seg selv ikke er lett å møte uten bistand:

F: (...) for eksempel er det sånn at hvis du skal ha 2/3 tid så må du ha egen bolig og egen jobb. Men da må de jo gjøre noe for at du skal få den, at du skal få deg jobb og egen bolig, da. For det er ikke så lett å sitte her inne og skaffe seg det."

”(Det er viktig) at de lærer seg norsk, å skrive søknader og kommer seg ut i arbeidslivet liksom, det er ikke så lett det. (...) Å få seg en jobb her for eksempel, altså det er jo muligheter til det; å søke på frigang og sånn. For da veit du jo hvordan arbeidslivet er der ute.”

Som flere andre mener F at det er mange med innvandrerbakgrunn som har færre muligheter enn ham selv. Spennet i betraktningen går fra behov for å lære basale språkferdigheter til arbeidstrening. B og S har tanker om sine egne muligheter i det norske utdanningssystemet:

B: ”(...) jeg tok grunnkurs til videregående (i fengsel) men det er vanskelig å gå på skole etterpå. Det er så lenge siden jeg gjorde det utenfor fengsel. Det holder det jeg har lært nå – jeg kan mye mer enn veldig mange utlendinger. Jeg har mer norskkunnskaper og (kan) om det norske samfunnet med regler og sånn enn faren min kunne. Men hans erfaringsnivå var høyere enn mitt, og det når ikke jeg ennå. Barnet mitt kan komme til å gå videre med utdanning en dag. Og gjøre mer ut av det enn jeg gjør. Vi (jfr. generasjonen) måtte gå på skole her for å klare oss litt. Det blir bedre for de neste barna – de kan sette fokus på utdanning. Jeg mener sånn vi er andre generasjon, de blir tredje generasjon.”

S: ”Vi har veldig mange muligheter her i Norge, (flere) enn i resten av verden. Skole er gratis og jeg må jo selvfølgelig utnytte det. Det er folk rundt omkring i verden som ikke har mulighet til å gå på skole. Som skulle *ønske* at de var i din situasjon. De *ber* om å kunne gå på skole og fått litt utdanning. Og så skal jeg sitte her på ræva og tro at; hvem er jeg til å få noe gratis? Jeg må jo jobbe for det jeg óg.”

B har opplevd skolen som viktig, men ser ikke seg selv i et utdanningsløp. Når S snakker om å utnytte mulighetene til skolegang, formulerer han seg på en måte som kan gi inntrykk av at han oppfatter mulighetene mer som en samfunnsplikt enn som en rettighet. S vil leve opp til forventningene samfunnet formidler ved det å tilby gratis skolegang til alle. I samfunnet utenfor snakker derimot mange om ”lik rett til utdanning.”

En sterk norm om ”lik rett” til utdanning kan befeste den enkeltes ”plikt” til å ta utdanning. Pliktfølelsen kan øke avstanden mellom seg selv og det ”normale” for de som selv verken kan eller vil stå i et lengre utdanningsløp. Slik avstand kan forsterke opplevelser av utstøting og av å stå på siden av samfunnet. ”Veien inn” i ”det normale livet” kan bli vanskeligere for den enkelte. Opplevelser av egne muligheter til utdanning, og hvilken rolle skolegang spiller i den enkeltes liv, er viktig å kartlegge og å ta hensyn til ved igangsetting av kvalifiserende tiltak. Noen vil behøve bistand for å finne fram til tilgjengelige kvalifiserende tiltak eller til å skaffe jobb, mens andre vil ha

behov for støtte til å stå i en jobb eller i et utdanningsløp.³⁵ Hva som passer for den enkelte, må kartlegges i samarbeid med fagpersoner som evner å se den enkelte unges egne behov, hans motivasjon, vilje og ikke minst hans ressurser.

En av informantene hadde fast jobb, som han skulle tilbake til etter løslatelse. For de andre er framtidig jobb eller skolegang mindre avklart. Fengslingen gjør ikke mulighetene på arbeidsmarkedet bedre enn de var før innsettelse. Etter løslatelse har en i beste fall et "hull" i sin cv og et forklaringsproblem overfor en eventuell arbeidsgiver. Ønsket om å jobbe og delta i samfunnet er tilstede hos de innsatte.

I intervjuene opplevde vi at informantene snakket med engasjement om eget tidligere eller nåværende arbeidsforhold. De viste at det å ha en jobb og å holde på en jobb, skaper tilhørighet og opplevelse av å være nærmere "normalen" og det gode liv. Informantene har samme behov for bolig, jobb og utdanning som andre innsatte (Dyb et al. 2006, Friestad & Hansen 2004, Skardhamar 2002). Innsatte i fengsel er i utgangspunktet en marginalisert gruppe, og våre informanternes betraktninger om jobb og om skole viser at de opplever, eller har opplevd, avstand til disse viktige sektorene.

7.2 Friomsorgen og møteplikt

Friomsorgens arbeid og innholdet i møteplikten er lite kjent blant informantene. B er unntaket. Han sier at hans siste opplegg med møteplikt har fungert godt pga. individuell oppfølging over tid:

B: "Kontaktpersonen fungerer som en klatrestige for meg. Jeg kan ringe henne, jeg kan også ringe "kommunekonsulentene" og andre i prosjekt Y. Når det er et opplegg med prosjekt Y er ikke friomsorgen så tåpelig som mange mener, synes jeg. Prosjekt Y er mer spesielt, og kontaktpersonen X er spesiell. At kontaktperson fra fengsel møter deg ute og inne i fengsel, gjør at møteplikttiden blir bedre. Jeg ser det som støtte og hjelp. Du slipper å møte en ny person, og en som ikke kan gjøre noe. Det kunne vært bra for mange andre enn meg. Gud har sendt en engel for å hjelpe meg, og den har vært god å ha. (...) Møteplikt blir fort bare bullshit. Ingen bryr seg etter løslatelse, og etter meldeplikten. Om du ikke maser selv, dersom du har noen å mase på (...) jeg hata møteplikt før, men opplegget med prosjekt Y er bra. Særlig det at det kan forlenges om en selv vil. Folk må (gjøre som i prosjekt Y) tenke på oss som mennesker og ikke som fanger, først da kan det gå. Det er hjelp å få hos de som er mer menneske enn fengselsbetjent. "

---

³⁵ Blant andre ut fra Kuvoame 2005, Carlsson 2005 og 2006, Berg 2005

A: ”Du må jo ha møteplikt for å komme ut på 2/3 tid. Det er valget mellom lukket fengsel og frihet. Det er du selv som bestemmer hvilken vei du skal gå. Møteplikt er en måte å få frihet.”

Møteplikt omtales som en ”pris å betale” for å slippe ut fra fengsel, og omtales mer som meldeplikt av A enn møteplikt. Det vanlige er å ha et ukentlig møte med friomsorgen, men det oppleves ikke som tett oppfølging. Dette stemmer med inntrykket fra kap. 6 om for dårlig samarbeid og at friomsorgen ikke har kapasitet til større oppfølging. Vi merker oss at B setter stor pris på den tette oppfølgingen han har fått ved at ett og samme menneske har fulgt han gjennom løslatelsen, og han har mulighet til å få oppfølging etter at møtepliktida går ut.

A: ”(...) felles gruppemøte (ansvarsgruppe) kan være til hjelp for å få ting til. Da kan det komme forslag og alle kan vurdere det som blir sagt. Sånne møter er bra. Du får sagt noe selv og får se og høre hvordan de jobber og at de ser forskjellige ting fordi de jobber med forskjellige ting. Det er ikke sånn som rådmøte hvor du ikke får sagt noe selv, og hvor du heller ikke får vite noe om hvorfor de har bestemt det de har bestemt.”³⁶

A formidlet en positiv opplevelse av ansvarsgruppemøter som gav han innsikt i forskjellige fagpersoners vurderinger og myndighetsområder. Ansvarsgruppen gjorde han synlig.

Oppsummering

Gjennom informantberetningene framkommer det at de innsatte opplever det belastende å være straffet for den kriminaliteten de har begått (vold, voldtekt, ran) og de erfaringene som fengslingen har gitt dem. De innsatte har god tid til å tenke. De har behov for noen de kan snakke med om tankene sine, om fengselshverdagen, om framtida, om livet i frihet og om forholdet til familie og venner (jfr. anbefalingen i kapittel 8 om mentorordning). De trenger positive rollemodeller og har behov for nye nettverk uten rus og kriminalitet. Det er ikke noe i vårt materiale som tyder på at innsatte med innvandrerbakgrunn skiller seg ut fra innsatte generelt når det gjelder levekårsmangler. Manglende tilknytning til skole og arbeid beskrives som et generelt fenomen i levekårsundersøkelser i fengsel (jfr. Friestad & Hansen 2004 og Skardhamar 2002).

---

³⁶ Rådgivende organ i fengsel ved uttalelser om og gjennomgang av innsattes søknader i forhold til avgjørelser som tas av fengselet.

Personlige opplevelser av avstand, annerledeshet eller diskriminering kan medføre tilleggsbelastninger og bidrar til ytterligere marginalisering og problemer på arbeidsmarkedet. Prieur (1999) beskriver hvordan hudfarge og annen klesdrakt kan utgjøre et tilleggsstigma for marginaliserte grupper blant de med innvandrerbakgrunn. Kriminaliteten, domfellelsen og fengselsoppholdet gir særegne utfordringer når det gjelder motivasjon for utdanning eller når de skal skaffe og beholde en jobb. I tillegg har informantene mangelfulle språkferdigheter og manglende kjennskap til hva slags muligheter og plikter den enkelte har i samfunnet. Dette er momenter det er viktig å ta hensyn til ved iverksetting av tiltak.

8 Oppsummering og anbefalinger

8.1 Sammenfatning av resultater

Mandatet for oppdraget har vært å dokumentere kunnskap om unge domfelte med innvandrerbakgrunn under 26 år som løslates fra fengsel. Kunnskapsinnhenting og de foregående kapitlene danner grunnlag for utarbeiding av konkrete forslag til tiltak som kan prøves ut i Norge, se kapittel 8.2 og vedlegg 1.

I rapporten er følgende tre problemstillinger belyst på bakgrunn av mandatet fra IMDI:

- 1. Hva kjennetegner innsatte med innvandrerbakgrunn under 26 år?*
- 2. Hvilke anbefalinger gis i norsk og nordisk forskning om løslatelse av personer med innvandrerbakgrunn?*
- 3. Hvordan praktiseres løslatelsesarbeidet overfor målgruppen?*

Datagrunnlaget for rapporten er intervjuer med innsatte, løslatte, fokusgruppeintervjuer med tilsatte i kriminalomsorgen, statistikk, deltakere i tre referansegrupper og gjennomgang av aktuell litteratur.

Vi mener det er viktig å ha kunnskap om både målgruppen og rammebetingelsene i kriminalomsorgen før tiltak utvikles, planlegges og iverksettes. Videre er det nødvendig å vurdere hvor tiltakene skal plasseres på organisasjonsnivå (kommunalt, fylkeskommunalt eller i en frivillig organisasjon) og i hvilken region. I tillegg er det vesentlig å vurdere hva som er anbefalt i andre forskningsrapporter som tar for seg tilsvarende målgruppe. Ikke minst er det avgjørende å ha kunnskap om målgruppens behov og ressurser. I rapporten belyses ulike forhold det er nødvendig å ta hensyn til i løslatelsesprosessen, både på organisasjonsnivå og individuelt.

8.1.1 Statistikk om unge med innvandrerbakgrunn

Et viktig resultat i denne rapporten er at andelen som ble prøveløslatt er høyere for de ikke-vestlige enn for alle løslatte under 26 år sett under ett. Et annet resultat som har betydning, er at tilsattes innsats overfor unge domfelte med innvandrerbakgrunn i fengsel eller i friomsorgen, ikke i vesentlig grad skiller seg fra det arbeidet som utføres for andre innsatte. Unntaket er de som har uavklart opphold i landet. Halvparten av de unge med innvandrerbakgrunn i fengsel befinner seg i feresonen for utvisning fra Norge og er dermed ikke i den primære målgruppen for igangsetting av (gjen)-integreringstiltak. Allikevel medfører denne gruppen store utfordringer for de tilsatte. Vi ser forskjeller mellom personer som har uavklart

opphold i landet, og de som har norsk statsborgerskap. Personer som enten er utenlandske statsborgere, venter på svar fra UDI, eller er ureturnerbare, skiller seg ut fordi det er usikkerhet knyttet til videre opphold i Norge. Dette får konsekvenser for planlegging av løslatelse. Disse kan bli løslatt uten å bli utvist fordi de er "ureturnerbare" (jfr. somaliere) eller innvilges midlertidig opphold pga. tilknytning til Norge.

- Den høye straffeandelen blant unge med innvandrerbakgrunn har en mulig forklaring i at unge utgjør en stor gruppe i innvandrerbefolkningen (Haslund 2004:131, Gotaas & Højdahl 2006:115). Kriminalitet er i stor grad et ungdomsfenomen. Det innebærer at en ikke ubetydelig andel unge med innvandrerbakgrunn også ender opp med en dom på ubetinget fengsel eller annen reaksjon som gjennomføres av kriminalomsorgen.
- Felles for alle unge innsatte under 26 år uavhengig av nasjonal bakgrunn er *mange korte dommer og korte soningstider*. Halvparten av løslatte i gruppen ikke-vestlige under 26 år uten norsk statsborgerskap var innsatt under 37 dager (jfr. kap. 4). For gruppen ikke-vestlige under 26 år med norsk statsborgerskap var den tilsvarende verdien 53 dager.
- På grunn av korte dommer kan det være vanskelig å fullføre videregående utdanning i fengsel.
- 49 personer i målgruppen sonet straffer over ett år, og fem sonet straff over fire år.
- Nesten 73 % av de ikke-vestlige under 26 år (uten utvisningsvedtak) som kunne få prøveløslatelse, fikk det.
- Andelen prøveløslatte er, i motsetning til gjengs oppfatning, høyere for de ikke-vestlige enn for alle løslatte under 26 år under ett, 37 % mot 27 %.
- I 2005 ble flest ikke-vestlig fødte under 26 år løslatt fra fengsel i Oslo (71 stk.). Deretter følger Østfold, Vestfold og Hedemark.
- 31 nasjoner er representert blant mennene som ble løslatt i 2005. Dominerende landbakgrunn er Iran (24), Jugoslavia (20), Somalia (18), Tyrkia, Irak og Pakistan (10) og Vietnam (9). Vi ser med andre ord en spredning både på hvilket fengsel de soner i og hvilken landbakgrunn de har (jfr. kap. 4).
- Det store flertallet i målgruppen, 81 % opplyser at de snakker norsk (jfr. kap 4).
- Vel halvparten, (61 %) opplyser at de er uten arbeid (jfr. kap. 4). I det statistiske materialet skiller somaliene seg spesielt ut når det gjelder arbeidsløshet (over 90 % er uten arbeid).
- Domfeltes levekår er generelt mangelfulle mht. utdanning, arbeid og egen bolig. Ingen i utvalget har fullført norsk videregående utdanning eller har studiekompetanse, men mange har påbegynt et grunnkurs.³⁷

---

³⁷ 1 av 9 informanter vi intervjuet hadde en jobb å gå til etter løslatelse, og 1 deltok i arbeidsmarkedstiltak.

8.1.2 Sammenfatning av intervjuer med tilsatte og domfelte

Tilsatte i fengsel

Betjentene og sosialkonsulentene fortalte i fokusgruppeintervjuene at de opplevde at innsatte i vår målgruppe hadde samme behov som andre innsatte ved løslatelse. Kontaktbetjentene beskrev at godt arbeid overfor innsatte i forhold til løslatelse var unntaket i arbeidshverdagen deres. Samtidig opplevde betjentene at de hadde etablert god kontakt med innsatte de var kontaktbetjent for.

- Sosialkonsulentene er relativt samstemte om at det er nokså tilfeldig hvem som inngår i et samarbeid rundt den domfelte. Enkelte har opplevd at det kan bli for mange aktører rundt innsatte, eksempelvis i en ansvarsgruppe.
- Sosialkonsulentene gir eksempler på at barnevernet og sosialkontoret jobbet med innsatte uten at fengselet visste noe om det, eller ble inkludert. Det finnes eksempler på at det pågår parallelle prosesser ute og inne i fengselet. Det ble pekt på at holdninger til samarbeid kan være forskjellig, og at dette er personavhengig uansett etat.
- Betjentene har en opplevelse av at mange unge med innvandrerbakgrunn er bevisst egne rettigheter, men at de samtidig mangler oversikt og kunnskap om f.eks. NAV. Det understrekes også at de eksisterende tilbudene kan være utilgjengelige – særlig for vår målgruppe.
- Sosialkonsulenter har opplevd at frivillige kan slite med å finne sin rolle og sin plass i en ansvarsgruppe. Tilsatte understreker samtidig at mange tilfeller hvor innsatte har klart seg bra, henger sammen med innsatsen til en frivillig ”ildsjel”. Tilsatte gir også eksempler på at ”ildsjeler” lover mer enn de kan holde, pga. overdreven entusiasme eller manglende kjennskap til hva hjelpeapparatet stiller av krav og hva etater har mulighet til å tilby av tjenester.
- Noen betjenter har opplevd at for enkelte i vår målgruppe gir det status å ha gjennomført straff i fengsel med høyt sikkerhetsnivå. De tilsatte opplever at det er en holdning som skaper stor avstand til det å endre seg, og til å søke noen form for hjelp.³⁸

Tilsatte i friomsorgen

Tilsatte i friomsorgen uttrykte i fokusgruppeintervjuene at de ønsket mer tid til oppfølging av domfelte med møteplikt. De ønsker å komme inn i fengselet og ha kontakt med domfelte og eventuelt kontaktbetjent i god før prøveløslatelsen iverksettes. De opplever at domfelte har behov for oppfølging etter møtepliktens slutt, og at

---

³⁸ Vårt inntrykk er at mange betjenter utfører en faglig innsats knyttet til å forberede løslatelse, samtidig som de opplever at tid til kontaktbetjentarbeid ikke er prioritert i fengselet. Deres innsats og engasjement kan dermed noen ganger oppleves som tilfeldig og vilkårlig. Et unntak er de som jobber med TOG (jfr. Hammerlin & Nesvik 2005).

domfelte selv gradvis må få større ansvar mot slutten av møtepliktperioden. Fordelen med prøveløslatelse og møteplikt er muligheten for å jobbe med alternative tiltak, også gjennom framtidsplan / individuell plan. Begrensingen er tida, tre måneder møteplikt er kort tid. En kan sette i gang en prosess, men det er viktig med tett oppfølging over tid.

Domfelte

Noen domfelte gav uttrykk for en generell skepsis og avstand til fengselsbetjenter. De gav imidlertid egne eksempler på betjenter som gjorde en god jobb med å tilrettelegge løslatelsen, og våre informanter syntes å sette stor pris på den støtte, hjelp og praktisk tilrettelegging de hadde fått i denne forbindelse.

- De domfelte gir i intervjuene uttrykk for at tida i fengsel tvinger en til å tenke over livet. De opplever ensomhet. De opplever det vanskelig å omdanne tankene og planene om et nytt liv til handling – å gjøre tankene om til virkelighet etter løslatelse. De opplevde det som meningsfylt å snakke om tankene sine med noen som lyttet til dem. De viste seg åpne og mottakelige for å starte en endringsprosess i fengsel.
- Familien er en viktig ressurs. De fleste tar ansvar for å ha påført familien sorg og savn. De viser også evne og vilje til å ta ansvar ved selv å ha bidratt til ny åpenhet i familien.
- De gir eksempler på hvordan de selv kan være ressurs for andre. De har påvirkningskraft i familierelasjoner, f.eks. som rollemodell for yngre søsken.
- Domfelte forteller at de trenger hjelp for å komme i arbeid eller utdanning. De har behov for bistand for å få inntekter istedenfor kriminalitet. Bolig og jobb må være på plass ved løslatelse.
- Å forlate det kriminelle livet til fordel for et ”normalt liv” er for mange et spørsmål om penger. Penger er viktig, og kriminaliteten har bidratt til en livsstil det oppleves vanskelig å forlate. De er redde for ensomhet og å tape sosial status dersom de kutter ut kriminalitet og får mindre penger.³⁹
- Møteplikt i friomsorgen oppleves av domfelte både som meningsløse ukentlige møter med folk de ikke kjenner, og som god oppfølging gjennom et prosjektet som gir stabil støtte og praktisk hjelp basert på relasjoner bygd over tid.

---

³⁹ Kuvoame (2005) skriver om marginaliserte gutter som bruker illegalt tjente penger (salg av hasj) til å spandere på jenter og venner. Den illegale inntjeningen kan bidra til å gjøre det mindre attraktivt å gå over i ordinær jobb. Kuvoames beskrivelser ligner det våre informanter forteller om.

8.1.3 Sammenfatning av anbefalinger fra norsk og nordisk forskning

Det er viktig med kontinuitet og tett oppfølging av unge med innvandrerbakgrunn som har eller er i ferd med å utvikle et kriminelt atferdsmønster.⁴⁰ Særlig situasjoner og atferd knyttet til sinne, aggresjon og/eller voldsutøvelse er aktuelt å jobbe videre med. Det er av betydning å finne fram til hvilke personer som trenger mest hjelp og å velge de riktige virkemidlene. Viktigheten av å foreta individuelle vurderinger og tilpasninger ut fra grundig kartleggingsarbeid er gjennomgående i de prosjektene vi har vurdert. Kriminelt belastede unge med innvandrerbakgrunn har sammensatte problemer og behov for helhetlig innsats og samarbeid mellom fagpersoner og med frivillige (Lien 2004, Gotaas & Højdahl 2006).

- Det bør tas utgangspunkt i den enkeltes individuelle behov og iverksettes tiltak med bakgrunn i kunnskap om den enkeltes motivasjon, funksjonsnivå og ønsker. Dette forutsetter en eller flere relasjon(er) mellom hjelper og bruker som er preget av respekt for den enkeltes rett til å velge, at relasjonene er langvarige og at arbeidet er grunnet i et tillitsforhold bygget opp over tid hvor hjelperen også kan fungere som en rollemodell (jfr. Prieur 2003, Hammerlin & Nesvik 2005).
- Den enkelte må gis mulighet for medvirkning og medbestemmelse i eget liv for å kunne (gjen)integreres i samfunnet. Det kreves utvikling av systemer og rutiner som gjør at innsattes egne ressurser ivaretas og forsterkes under arbeidet med løslatelse (jfr. Heule 2005, Hedin et al. 2006, Bure 2000).
- Det å jobbe tett med belastet ungdom med gjengtilhørighet er et vanskelig arbeid som ikke kan standardiseres, prinsippstyres eller manualbaseres, men som krever skjønn og dømmekraft med tanke på mange krevende situasjoner og avgjørelser (Carlsson 2005).
- I tillegg til å jobbe med de unges levekårsmangler, kreves et individorientert fokus. Behovet for kvalifiserende tiltak går igjen i flere av prosjektene (jfr. Berg 2005, Carlsson 2005 og 2006, Gotaas & Højdahl 2006, Hedin et al. 2006).
- Den som skal løslatelse og som ikke selv kjenner sine plikter og muligheter, kan støttes av en type talsperson som formidler personens behov i kontakt med involverte parter (se eksempelvis Hedin et al. 2006).
- Det er viktig å plassere oppfølgingsansvar og å utvikle modeller for et forpliktende, koordinert og kontinuitetsorientert samarbeid rundt hver enkelt deltaker, og mellom deltakeren og involverte instanser (jfr. ansvarsgrupper med IP, jfr. Berg 2005, Carlsson 2006, Kuvoame 2005, Lien 2004).
- Erfaringer i arbeid med minoritetsfamilier tilsier at personlig kontakt på uformelle arenaer er å foretrekke framfor formelle møter (Carlsson 2006).

---

⁴⁰ Se Carlsson 2005 og 2006, Rokkan & Ugelvik 2006, Kuvoame 2005, Gotaas & Højdahl 2006, Hammerlin & Nesvik 2005 og Prieur 2003.

- Det kreves gode rutiner for å få til informasjonsflyten og ansvarsfordelingen mellom etater. Videre er fleksibilitet og individorienterte tiltak helt avgjørende for å lykkes (Berg 2005).
- Fengselsundervisning og korte kvalifiserings- og utdanningsprogram må styrkes for å bedre mulighetene på arbeidsmarkedet (Se Fylkesmannen i Hordaland 2002).
- Arbeidet fram mot løslatelse må starte så tidlig som mulig med formål om å bygge bro over det miljøskiftet løslatelsen er. Det er helt avgjørende å skape kontinuitet i kontakten for å lette eventuell sårbarhet og ensomhet etter løslatelse (jfr. Prieur 2003, Berg 2005, Gotaas & Højdahl 2006, Heule 2005).
- Gjennom ansvarsgrupper, framtidsplaner og individuell plan kan systemet tilpasses de domfeltes bevegelser gjennom kriminalomsorgen og ut i frihet (Hammerlin & Nesvik 2005).
- Det vil være en fordel å plassere avgjørelsesmyndighet om bolig, jobb, økonomisk bistand osv. hos de som jobber tett med innsatte (Ødegaardshaugen 2005, Hammerlin & Nesvik 2005).
- Det tas utgangspunkt i at hjelperen inntar en rolle som engasjert, kunnskapsrik, løsningsskapende og troverdig sosialarbeider, slik Kuvoame (2005) gir eksempler på fra uteseksjonen i Oslo kommune. Hjelperen vil også ha behov for veiledning, samtaler og tilgang til arenaer for praksisrefleksjon.
- Det er viktig å unngå for mange relasjonsbrudd og å vektlegge kontinuitet. Det vil si gode og nære tilsatte og hjelpere som kan følge opp, følge etter og følge dem opp etter løslatelse (jfr. eksempelvis Brobyggerprosjektet, evaluert av Gotaas & Højdahl 2006).
- Ved samarbeid mellom frivillige mentorer, kriminalomsorg og deltakere, er det viktige å avklare taushetsplikt og rapportering (Prieur 2003). Avklaring av taushetsplikt, vilkår og rapportering vil også være viktig ved eventuelt samarbeid mellom ulike etater og frivillige organisasjoner.
- Ved satsning på frivillige hjelpere framheves det å være en forutsetning for å lykkes at det engasjeres ”kloke menn”. Det vil si personer som kan benytte egne erfaringer fra en integreringsprosess og som kan være rollemodeller for de unge med innvandrerbakgrunn, etter straffegjennomføringen (jfr. Prieur 2003, Carlsson 2006).
- Kombinasjonen mellom tett individtilpasset oppfølging over lengre tid og tverretattlig samarbeid anbefales (Berg 2005, Gotaas & Højdahl 2006).

Oppsummering

Anbefalingene fra norsk og nordisk litteratur viser at den enkelte domfelte må ivaretas gjennom både helhetlig samarbeid på organisasjonsnivå og på individnivå. En helhetlig tilnærming innebærer at tiltak tar utgangspunkt i den enkeltes behov og ressurser tidligst mulig etter innsettelse i fengsel. Samarbeid mellom etater, organisasjoner, fagpersoner og frivillige skal ivareta de individuelle behovene til den som skal løslates. Den som skal løslates bør i størst mulig grad sikres medvirkning i pågående prosesser og oppleve støtte på veien til å mestre mest mulig selv.

Vi vil nå framheve noen temaer som det er av betydning å ha fokus på ved iverksetting av tiltak overfor målgruppen:

Språk og kulturelle koder

Vårt materiale tyder på at en del med innvandrerbakgrunn har en ekstra barriere i det å forstå muntlig og skriftlig informasjon. Det er videre sannsynligvis en sammenheng mellom manglende kjennskap til begreper, til samfunnsinstitusjoner og til hjelpeapparatet. Vi mener at språkmessige barrierer og det å ikke kjenne ”koder” og begrep kan forsterke opplevelser av å være utenfor det norske samfunnet. I tillegg er det felles for mange av de yngste innsatte at de mangler kunnskap om/erfaring med hjelpeapparatet. En del av de yngste mangler kjennskap til det norske systemet og hvordan velferdstjenestene fungerer. Hedin et al. (2006:23) skriver at velferdssamfunnet kan virke ekskluderende og fremmedgjørende. Opplevelsen av å være ekskludert er igjen avhengig av personens sosiale klasse, kjønn, nettverk, religion og livsstil.

Alternativer til vold

Vi finner en overrepresentasjon av innsatte i vår målgruppe som gjennomfører voldsrelaterte dommer⁴¹. Ransdommer er klart overrepresentert når vi sammenligner med innsatte med etnisk norsk bakgrunn. Informantene uttrykker bekymringer for å komme i situasjoner som kan føre til vold. De forklarer en framtidig trussel om vold både ved egenskaper ved seg selv, og ved situasjoner som framstår som ytre faktorer de ikke kan kontrollere selv. De ser seg maktesløse, og de ønsker og trenger hjelp til å håndtere egen voldsutøvelse.

Vi anbefaler derfor å tilby samtaler om konkrete situasjoner som kan føre til konflikter og vold, og å vurdere hvordan de skal kunne unngå situasjoner som kan føre til vold. Videre er trening på sosial kompetanse og konflikthåndtering viktig. Her kan både stiftelser (f.eks. ATV, Ungdomsalternativet - ART) og private organisasjoner være aktuelle samarbeidspartnere, som en videreføring eller supplement til det som allerede

---

⁴¹ Hvis vi sammenlikner med alle innsatte i norske fengsler, finner vi at 8 % var dømt eller siktet for voldtekt, incest og sedelighet, 16 % for drap, drapsforsøk eller andre kategorier vold og 30 % for narkotikarelaterte forhold (jfr. Årbok fra kriminalomsorgen 2003). Det er verdt å merke seg at i det tidligere omtalte Brobyggerprosjektet skilte deltakerne seg ut fra den øvrige fangebefolkningen fordi 40 % var dømt for *ran*.

tilbys i kriminalomsorgen.⁴² Informantene har behov for hjelp og støtte for å unngå visse miljøer og situasjoner hvor de kan bli provosert. Et annet alternativ er hjelp til å finne behandlingsinstitusjoner, og eventuell støtte til å stå i et behandlingsforløp.

Kontinuitet

I Brobyggerprosjektet hadde mange av de unge innsatte erfaringer med brutte bånd, mange relasjonsbrudd og uforutsigbar hverdag. De hadde opplevd dette som svært negativt, og det er derfor viktig å unngå kortvarige prosjekter med hjelpere som "intervenerer" en kort periode og deretter trekker seg ut. Brobyggerprosjektet varte i tre år (Gotaas & Højdahl 2006). Tida viste seg å være for knapp til både å igangsette, knytte kontakter, gjennomføre stormøter, rekruttere og iverksette besøksfamilier (familier som guttene kunne besøke når de hadde permisjoner eller etter løslatelse). Å unngå kortsiktige prosjekter er også i tråd med innspill fra Kompetansesenteret for fengsels-, sikkerhets- og rettspsykiatri (møte 7.12.06). Kvalifiseringsprosjektet i Trondheim kommune har lignende erfaringer (jfr. Berg 2005 i vedlegg 2). Kommunen har vedtatt at tiltaket skal være permanent og har utvidet aldersgrensen til 25 år. Vår målgruppe har behov for stabile relasjoner gjennom mange år.

8.1.4 Utfordringer

Resultatene av denne undersøkelsen gir en viktig indikasjon på at tiltak overfor målgruppen må settes inn rett etter innkomst til fengsel pga. de korte dommene. Før tiltak planlegges, bør en både vurdere hvilke fylker/kommuner man vil iverksette tiltak i, og kartlegge hvilke andre tiltak som eventuelt er iverksatt for samme målgruppe i den fylkeskommunen som velges.

Det er nødvendig at det jobbes aktivt med å dekke primærbehovene i god tid før løslatelse. Herunder kan kontaktbetjentene og sosialkonsulentene etablere ansvarsgrupper som inkluderer forvaltningssamarbeidspartnere, rett etter innkomst til fengselet.

- I tillegg er et styrkeperspektiv viktig, dvs. en vektlegging av de unges individuelle ressurser og kunnskap. Samarbeid med rusomsorg, psykiatri og NAV er viktig å få på plass, jfr. framtidsplan og individuell plan.
- En kartlegging og plan for utdanning bør tilbys alle og foretas av fengselsundervisningens personell. Kartleggingen bør inneholde både hva den enkelte trenger og hva han har forutsetninger for å mestre.

---

⁴² Kriminalomsorgen har siden 1998 samarbeidet med Stiftelsen "Alternativ til Vold" om samtalegrupper for voldsdomte. I tillegg har samfunnsstraffdomte deltatt i ART - "Agression Replacement training" - utviklet av Goldstein. Yrkeshjelpere har hatt opplæring i *Samtaler om kriminalitet. Kognitiv endringsmetodikk. Bygging av mestringsillit* av Brumoen & Højdahl 2005.

- Mulighet for kortere kvalifiserende kurs, f.eks. truckførerkurs e.l. må også vurderes. Ikke alle i vår målgruppe vil ha mulighet for å gjennomføre en høyere utdanning (f.eks. på bachelor- eller masternivå). Det kan skyldes at de kun har grunnkurs fra videregående, at de har gjeld og dermed ikke ønsker å søke studielån. De kan ha behov for langvarig støtte til å stå i et lengre utdanningsforløp. En annen tenkt hindring er manglende kunnskap om hvilke muligheter de har i utdanningssystemet. Derfor er samarbeid med NAV, skolemyndigheter og frivillige organisasjoner nødvendig å få på plass i forkant av løslatelsen.

8.2 Forslag til tiltak

Her er forslag til tiltak som vi mener det er viktig å jobbe videre med.

1. Pilotprosjektet "Overgang fra fengsel til frihet".
2. Arbeidsgruppe som kan konkretisere og styrke det faglige innholdet i løslatelsesprosessen.
3. Kvalifiserende tiltak og kurs for målgruppen.
4. Kurs, kompetanseheving og dialogkonferanser.

I forlengelsen av denne utredningen er det avgjørende finne fram til hvem man eventuelt vil rette innsatsen mot og prioritere. Videre er det nødvendig å avklare hvem som skal ha ansvaret for et eventuelt prosjekt, og hvem som skal inngå i et samarbeid. Aktuelle samarbeidspartnere og målgrupper kan være: fylkeskommune, kommune, kriminalomsorgen, NAV, rusmiddeletat, psykiatri, frivillige organisasjoner⁴³ og de løslatte og deres uformelle nettverk (familie og venner).

Vi foreslår at det arrangeres en konferanse der denne rapporten, forslag til tiltak og andre relevante rapporter (jfr. kap.5) presenteres.

8.2.1 Pilotprosjektet: Overgang fra fengsel til frihet

Vi anbefaler et pilotprosjekt som går over minimum 3 år, som sikrer kontinuitet og unngår avhengighet av en enkelt persons innsats.⁴⁴ I tillegg til vårt eget datamateriale bygger forslaget på erfaringene fra to mentorprosjekter (Prieur 2003 og Carlsson 2006), fra Brobyggerevalueringen (Gotaas & Højdahl 2006), fra "Tett på" (Carlsson 2005) og fra Kvalifiseringsprosjektet i Trondheim kommune (Berg 2005). Felles for disse

---

⁴³ Eksempelvis Kirkens Bymisjon – Primærmedisinsk verksted, Røde Kors, Norsk Folkehjelp, WayBack.

⁴⁴ Se vedlagte modell for prosjektet, vedlegg 1.

prosjektene er at de anbefaler at tiltak må være langsiktige. Prosjektene som er nevnt overfor viser erfaringer med tiltak forankret i frivillige organisasjoner, kriminalomsorgen eller i kommunal regi. Vi vil anbefale IMDI å bygge videre på de gode erfaringene fra det danske prosjektet "Arrangerede vennskaber – mentorordning for unge straffedømte af anden etnisk oprindelse", med en kombinasjon av profesjonelle/frivillige hjelpere og kvalifiserende kurs. Her kan kurs i kulturforståelse og et kvalifiseringsprogram for innsatte med vanskeligheter på arbeidsmarkedet være aktuelt. Erfaringer fra Kriminalforsorgen i Danmark viser at mentorordningen har stor positiv betydning for brukerne.⁴⁵

Profesjonell coach og frivillig mentor

Vi ber IMDI ta stilling til benevnelser for de tilsatte og frivillige i pilotprosjektet, enten *coach* eller *mentor*. Coach er et nytt og "ikke-belastet" begrep. Det gir assosiasjoner til næringsliv, lederutvikling, idrett og ressurssterke mennesker som søker støtte i prosesser som handler om å ha og ta kontroll over egne prosesser. Mentor er forbundet med en rettleider, en person som har egne hverdagserfaringer å spille på overfor brukeren.⁴⁶ Uansett er det viktig at hjelperen og den som skal hjelpes utvikler et tillitsforhold som kan åpne for samtaler om vanskelige temaer, og at de unge får trening i sosial kompetanse.

Forslag til arbeidstittel: "Overgang fra fengsel til frihet".

Prosjektet vil avhenge av om man får til et godt samarbeid mellom den domfelte/løslatte, mentor og de instansene man velger å samarbeide med (f.eks. kommunen, saksbehandler i friomsorgen, behandlingstiltak og representant fra NAV). Det er viktig å jobbe aktivt med utgangspunkt i ansvarsgrupper, framtidsplan/individuell plan.

Betjenten får en sentral oppgave med å motivere innsatte til deltakelse i prosjektet. Friomsorgen må følge opp for dem som har møteplikt. Prosjektleder bør gjøre seg kjent med det aktuelle fengselet og også arbeide oppsøkende for å rekruttere deltakere. Mentor må komme tidlig inn i fengselet og overta "stafettpinne" i forbindelse med løslatelse og eller etter i løpet av møtepliktperioden (jfr. anbefalinger i Gotaas & Højdahl 2006). Mentor må ha jevnlig kontakt med og gi tilbakemelding til kriminalomsorgen mens deltakerne er under kontroll av enten friomsorg eller fengsel. Taushetsplikt og hva det skal gis tilbakemeldinger om må avklares før oppstart.

Prosjektet tar utgangspunkt i framtidsplanen. Framtidsplanene utarbeides sammen med deltaker i fengselet og bør inneholde en kartlegging av den enkeltes ønsker, behov og

---

⁴⁵ Jfr. *Nyt fra Kriminalforsorgen* nr. 6 2006.

⁴⁶ I Danmark benyttes "mentor", jfr. *Nyt fra Kriminalforsorgen* nr. 6 2006. Mentor er en person som drar nytte av sin kunnskap for å lære og veilede andre.

ressurser, som kan følges opp videre. Motivasjon for å endre livsstil er en forutsetning for å delta i prosjektet.

Forankring

Forankring i kriminalomsorgen vil kunne gi tidlig kontakt med aktuelle deltakere fra tilsatte som kjenner kriminalomsorgens begrensninger og muligheter. Kommunal/offentlig forankring vil ha som fordel at ordningen blir tett knyttet til individuell plan, og at kommunen ville ansvarliggjøres. Det vil imidlertid kunne by på problemer dersom deltakeren flytter til en annen kommune (jfr. Brobyggerprosjektet som var forankret i Kirkens Bymisjon).⁴⁷ Et fåtall i målgruppen har egen fast bolig, mange bor hos foreldre og for noen er det usikkert hvor de skal flytte etter løslatelse. Deltakerne er unge og uten fast tilknytning til utdanning og arbeidsmarkedet. En del har uttalt at de ønsker å flytte eller å komme til et "nytt miljø" uten kriminalitet og stoff. Dersom deltakeren flytter til en annen kommune er det en fordel at hjelperne fortsatt kan ha kontakt med deltaker. Dette argumentet kan tale mot å forankre tiltaker i kriminalomsorgen.

Vi mener følgende spørsmål må avklares:

- ✓ *Hvor og hvordan* skal tiltaket forankres og organiseres?
- ✓ *Hvem skal rekrutteres?* Skal man satse på innvandrere, etterkommere av innvandrere eller asylsøkere, alle gruppene, eller velge en spesiell nasjonalitet, f.eks. somaliere? En mulighet er å inkludere alle innvandrere og etterkommere under 26 år ut fra deres egen motivasjon.⁴⁸

---

⁴⁷ Vi foreslo i et tidlig møte med IMDI å forankre tiltaket i en frivillig organisasjon. Dette ble vurdert mot alternativene kommune/fylkeskommune og kriminalomsorgen. Vi mente at forankring i en frivillig organisasjon kunne gi større grad av fleksibilitet og handlingsrom på flere områder. Samtidig vil forankring i en frivillig organisasjon gi mulighet til å ta direkte kontakt med myndighetspersoner uten å måtte gå tjenestevei. Forankring i en frivillig organisasjon fordrer ikke samme avklaring av forholdet mellom taushetsplikt og rapporteringsplikt som ved en eventuell kriminalomsorgsforankring; forankring i en frivillig organisasjon medfører ikke behov for endring av taushetsplikt/rapporteringsplikt etter møteplikt.

⁴⁸ Fra andre statistiske kilder som tar for seg innvandrerbakgrunn og kriminalitet (eksempelvis Øia 2005 og Haslund 2004) vet vi at etterkommere etter innvandrere er en ung norsk befolkningsgruppe, 21 år i gjennomsnitt. Haslund (2004) viser at det var i aldersgruppen 21-24 år at etterkommere hadde en høyere kriminalitetsrate enn innvandrere født i utlandet (Haslund 2004:129), en naturlig følge av at innvandrere født i Norge er en ung befolkningsgruppe (Haslund 2004:131). Etterkommere bør inkluderes i målgruppen for tiltak ettersom det er tendenser til økt kriminalitet i denne unge befolkningsgruppen. Øia (2005:75) sammenfatter at hans funn viser forskjell mellom første og andre generasjon unge innvandrere og at andre generasjon er mer kriminelle. Øia (Ibid) sammenligner dette funnet med Oslo-undersøkelsen fra 1996 som også konkluderte med at det skjer en utvikling i retning økt kriminalitet og asosial atferd fra

- ✓ *Hvem rekrutterer?* Hvilken rolle skal friomsorgen, kontaktbetjent, førstebetjent eller sosialkonsulent ha når det gjelder utvelgelse av eller formidling til aktuelle innsatte.
- ✓ *Hvor skal tiltaket forankres, i hvilken region?* Her er det viktig å vurdere om det er andre instanser eller prosjekter som jobber med samme målgruppe, og hvor det løslates flest. Kriminalomsorgens region sør (Vestfold, Buskerud og Telemark fylke) har uttrykt ønske om å igangsette et prosjekt.⁴⁹
- ✓ *Hva skal det fokuseres på i tiltaket?* Hvilke utfordringer skal prosjektet jobbe med; kurs, kvalifisering, kompetanseheving, språkmessige ferdigheter, voldsproblematikk, tilknytning og relasjonsbrudd, og hvem skal være samarbeidspartnere?
- ✓ Skal man jobbe etter familiebehandlingsprinsippet, dvs. innhente kunnskap om hvordan man kan jobbe med familier og de uformelle nettverkene?
- ✓ *Hvorfor?* Hvilke problemer skal avhjelpes?
- ✓ *Hva forventes det at man vil oppnå med prosjektet?*
- ✓ *Hva er prosjektets målsetting? Hva skal måles?*
- ✓ *Hvilke forventninger har man til den som skal utføre oppdraget?*

Forslag til organisering og tidsperspektiv

En prosjektleder er ansvarlig for driften. Under prosjektlederen er det minst 3 triader bestående av 2 mentorer som har overlappende ansvar for 2 deltakere (som primær og sekundær kontakt). Mentor og leder har tilhørighet i et forum/en gruppe som kan fungere som en lærings- og erfaringsarena og forum for avgjørelser.⁵⁰

Deltakere rekrutteres tidligst mulig under fengselsoppholdet, av kontaktbetjent eller av prosjektleder/mentor i samarbeid med kriminalomsorgen.

Prosjektleder bør ha erfaring enten fra hjelpeapparatet, kriminalomsorgen eller andre velferdstiltak og ha erfaring med målgruppen. Mentorene bør ha sosialfaglig bakgrunn,

første til andre generasjon. I følge Haslund (2004:128) er utviklingen i Oslo med på å prege utviklingen som helhet. Referansene til Øia og Haslund støtter opp om inkludering av etterkommere.

⁴⁹ Tallene fra kapittel 4.1 viser at Oslo fengsel utmerker seg ved mange løslatte i vår målgruppe, et faktum som tyder på at Oslo er et naturlig satsningsområde for tiltak. I følge Haslund (2004:128) er kriminalitetsutviklingen i Oslo med på å prege det totale kriminalitetsbildet når det gjelder kriminalitet begått av unge etterkommere etter innvandrere. Øia (2005) støtter også opp om Oslo som satsningsområde ved iverksetting av tiltak. Referansene til Haslund og Øia tyder generelt på at vi står ovenfor et urbant fenomen med en ny type ungdomsproblematikk. Dette kan i seg selv være argumenter for å basere tiltak i Oslo. Et annet alternativ er å ikke fokusere på et spesielt fengsel eller geografisk område, og heller fundere prosjektet i en frivillig organisasjon som sikrer at innsatte følges opp i det fengselet de til enhver tid er i, og i den kommunen de eventuelt ønsker å bosette seg i etter løslatelse - mao. en videreføring av ideen i Brobyggerprosjektet.

⁵⁰ Se vedlagt modell med kommentarer.

utdanning eller tilsvarende erfaring og realkompetanse for å kunne arbeide med belastede unge. De bør ha fleksibel arbeidstid fordi det er behov for å være tilgjengelig utover normalarbeidsdagen. Mentorene bør kunne framstå som engasjerte og integrerte medmennesker som både er i stand til å gi omsorg og til å sette grenser. De engasjeres og lønnes etter timer (f.eks. 5-10 timer per måned). De søkes rekruttert fra minoritetsmiljø.

Utfordringen er å rekruttere og å motivere frivillige til å delta (jfr. Prieur 2003 og Carlsson 2006). De som rekrutteres vil trolig trenge kursing og oppfølging. Det påpekes at det er viktig å ha en prosjektleder som følger opp eventuelle frivillige og som står i kontakt med det øvrige hjelpeapparatet og med de unges foreldre.

Ut fra anbefalingene fra lignende prosjekter, og av etiske hensyn til deltakernes behov for stabile relasjoner, anbefaler vi en varighet på tre-fire år. Vi foreslår at prosjektet evalueres underveis av en følgeforsker i 50 % stilling det første og siste året. Det gis en midtveis rapport.

8.2.2 Konkretisere og styrke det faglige innholdet i løslatelsesarbeidet

Løslatelsesarbeidet i kriminalomsorgen må konkretiseres nærmere. Vi foreslår at det settes ned en **arbeidsgruppe** som kan jobbe videre med innholdet i løslatelsesarbeidet, møteplikten og overgangen fra fengsel til frihet. Det er behov for å vurdere en regelendring. Planlegging av løslatelse bør skje ved at tilsatte i fengslene, i friomsorgen og f.eks. NAV involverer seg i god tid før løslatelse. Det bør vurderes om det kan settes vilkår for hva møteplikten kvalitativt skal inneholde. I likhet med i samfunnsstraff, kan det utarbeides en gjennomføringsplan for tiltak og samtaler (Højdahl & Kristoffersen 2006). En forutsetning er at det settes vilkår for prøveløslatelsens innhold og at det klargjøres hvem som har ansvar for hva. En viktig forutsetning er at den løslatte både har en bolig å flytte til og beskjeftigelse på dagtid, dvs. enten skole eller arbeid og har mulighet for å delta på fritidsaktiviteter. Gruppen bør vurdere mulighet for begrensninger for hvor den løslatte kan oppholde seg, f.eks. ikke oppholde seg i bykjernen etter et bestemt klokkeslett, dvs. en frihets- og bevegelsesinnskrenkelse. Vurdere muligheter for permisjon og frigang for den enkelte slik at den innsatte har mulighet for å kunne starte eller fullføre en utdanning eller et arbeidsforhold eller arbeidstrening de også kan fortsette med etter løslatelsen.

Utvisningsvedtak

Det bør utvikles egne prosedyrer for innsatte med utvisningsvedtak (jfr. avdeling A2 i Oslo fengsel).

Informasjon

Informasjonsmøter for nyankomne i fengsel bør tilbys senest en uke etter ankomst. De unge er ofte førstegangsinnsatte og har liten oversikt, kunnskap og kjennskap til fengselsterminologi (framstilling, framskutt løslatelse, framtidsplan, program osv.) og hjelpeapparatet. De tilsatte må sikre at informasjon om straffegjennomføringens innhold og det øvrige hjelpeapparatet er oppfattet, og at de innsatte har forstått begrepene som benyttes⁵¹ Videre må hvilke forventninger som stilles til den innsatte og hvilke muligheter han har, formidles.⁵²

Samtaler

Alle innsatte/domfelte bør tilbys *samtaler* om hvordan de kan håndtere livet sitt, om situasjoner og atferd som har ført til og kan føre til konflikter eller kriminalitet. Arbeidet bør organiseres av førstebetjent i fengselet og av friomsorgen for dem som har møteplikt. Samtalene bør inneholde hvordan de skal håndtere framtidige konkrete situasjoner de vil møte i frihet, og som det kan være viktig å unngå. De unge med innvandrerbakgrunn, som vi har intervjuet, opplever at de fratas ansvar for eget liv gjennom straffen, og noen er utrygge for løslatelsen. De er redd for ensomhet hvis de skal unngå tidligere belastede venner. De har behov for noen de kan snakke med om hverdagen, livet i fengselet og livet i frihet, dvs. mennesker som har tid og lytter (jfr. kap. 7). De ønsker først og fremst å snakke med noen de har tillit til, som er skolert for samtale og som også er opptatt av deres styrker og ressurser, slik at de i større grad kan ta kontroll over eget liv (jfr. empowerment). Vi mener et samarbeid med andre institusjoner, f.eks. psykiatrien⁵³, rusbehandlingsinstitusjoner, WayBack, ATV e.l. er viktig å få etablert i løpet av straffegjennomføringen for å følge opp de løslatte.

8.2.3 Kvalifiserende tiltak og kurs for målgruppen

Kartlegging og plan for utdanning og kompetanseheving bør tilbys alle. Fengselsundervisningens personell bør kunne ha ansvar for dette. Det er viktig å kartlegge hva den enkelte trenger, har av ressurser og har forutsetninger for å kunne mestre (jfr. Styrkeperspektiv/empowerment og forutsetninger for mestring). Kartleggingen bør inneholde hvilke muligheter den enkelte har til utdanning, og hvilken skolegang eller kvalifiserende tiltak som er nødvendige.⁵⁴ Noen behøver bistand til å bli

---

⁵¹ Fengselet bør unngå å benytte andre innsatte som tolker, og heller bruke telefontolk eller vurdere andre muligheter for tolk.

⁵² I noen større fengsler som Bergen, Oslo og Trondheim har de enten informasjonsfilmer på intern TV eller møter.

⁵³ Vi har ikke spurt informantene om eventuelle psykiske problemer og behandlingsbehov. Verken domfelte eller tilsatte har brakt tema på bane. Vi har derfor ikke grunnlag for å si om målgruppen utmerker seg på dette området. Vi viser til en pågående undersøkelse med samme målgruppe som utføres av Inger Lise Lien.

⁵⁴ Blant andre ut fra Kuvoame 2005, Carlsson 2005 og 2006, Berg 2005.

kjent med tilgjengelige tiltak – eller til å skaffe jobb, mens andre behøver støtte over tid til å stå i en jobb eller i et utdanningsforløp.

Kvalifiserende kurs, f.eks. fra eksterne bidragsytere, bør tilrettelegges for dem som har behov. De innsatte og domfelte har behov for trening i sosial kompetanse og konflikthåndtering. Fritidskurs er av stor interesse, f.eks. at frivillige organisasjoner kan gjennomføre kurs innenfor idrett, spinning, trening, sjakk, musikk, hobbyaktiviteter, teater e.l. som deltakerne kan fortsette på etter løslatelse. Frivillige som selv har naturlig tilgang til aktuelle nettverk eller arenaer kan være en portåpner på det som for den innsatte/løslatte er nye fritidsarenaer. Det kan også være en rolle for en coach/mentor med bred kunnskap om alternative aktiviteter.

8.2.4 Nettverk

Utvide og utvikle formelle og uformelle nettverk:

- Formelle nettverk (NAV, sosialtjenester, rusmiddelomsorg, helsetjenester, psykiatri, arbeidsmarkedstiltak) må forankres i ansvarsgrupper og framtidsplan/individuell plan. Her kan mentor ha en viktig oppgave.
- Styrke familienettverket til deltakeren. Vi ser et skille mellom unge med innvandrerbakgrunn som har sine foreldre og søsken i landet, f.eks. pakistanere, og de som har kommet alene som asylsøkere. Førstnevnte gruppe har et stort nettverk, men har kanskje ikke like god kontakt med alle.
- Noen av de unge med innvandrerbakgrunn ønsker å få et alternativt nettverk og venner som ikke er belastet med voldsatferd, kriminalitet og/eller eventuelt rusmisbruk. For disse kan det være nyttig å se etter ressurspersoner innenfor storfamilien, f.eks. søskenbarn, tremeninger og f.eks. onkler.
- Arrangere familiekonferanse eller nettverksmøter (jfr. transformative prosesser, Gotaas & Højdahl 2006 og Andresen 2000⁵⁵).
- Coach/mentor kan også arbeide med deltakerens familienettverk basert på personlig kontakt på uformelle arenaer. Dette kan være å foretrekke for noen familier⁵⁶.
- Knytte kontakt til fritidstilbud som kan gi nye nettverk.
- Unge med flyktningbakgrunn har i tillegg noen andre behov, særlig hvis de ikke har sine foreldre i Norge. De trenger nære og voksne rollemodeller som kan veilede dem inn i et liv som ansvarlig voksne med kontroll over eget liv (mentor).

---

⁵⁵ Andresen (2000) beskriver ulike former for nettverksmøter; storfamilienettverk og prosessnettverksmøter.

⁵⁶ Mentorordningen i Kristiansand bygdte på denne erfaringen da de valgte å fundere ordningen i en frivillig organisasjon (Carlsson 2006).

8.2.5 Kurs, kompetanseheving og dialogkonferanser

I samarbeid med f.eks. kriminalomsorgen foreslår vi at IMDI tilbyr kurs, dialogkonferanser eller fokusgrupper for både tilsatte, frivillige og de løslatte. Kursene kan være kvalifiserende ved at det gis kursbevis. Det bør utarbeides en ”verktøykasse” (”tool kit”), eventuelt bygge videre på eksisterende ”verktøykasser” om hvordan temaene kan struktureres og målrettes. Aktuelle temaer kan være:

- ✓ Etniske minoriteter og kriminalitet.
- ✓ Gjengproblematikk.
- ✓ Innvandrere og flyktninger.
- ✓ Kulturell bakgrunnskunnskap, krenkelse, stolthet og makt.
- ✓ Familiestruktur, barneoppdragelse og kvinnesyn.
- ✓ Tverrkulturell kommunikasjon – kroppsspråk og humor
- ✓ Konflikthåndtering.
- ✓ Transformative prosesser / forsoningsjustis.
- ✓ Løsningsfokus – empowerment.
- ✓ Vold - å håndtere voldsatferd, unngå vold og finne alternativer til vold.
- ✓ Ungdomskultur og kriminelle subkulturer.
- ✓ Identitet, kriminalitet og æresbegrep.
- ✓ Rasisme og fordommer.
- ✓ Jobbe med eksempler på dilemmaer med interkulturelt innhold, som kan brukes direkte i undervisningen.

Andre temaer og undervisningsformer (øvelser, trening, gruppeprosesser, litteraturstudier, basisgrupper, bruk av video, IKT osv.) må avklares.

9 Nyttevurdering

Unge med innvandrerbakgrunn, kriminalitet og straff er aktuelle og medieomtalte tema. Folks rettsoppfatning og hva som bør gjøres for å forhindre ny kriminalitet, diskuteres ofte. Nyhetsbildet var høsten 2006 preget av politiets økte innsats mot gjengmiljøer dominert av unge med innvandrerbakgrunn. Politiets innsats for å bryte opp kriminelle miljøer bestående av personer med innvandrerbakgrunn er kriminalitetsforebygging. Tiltak ved løslatelse av unge med innvandrerbakgrunn er også kriminalitetsforebyggende.

Vurdering av faglig nytte og oppdragets samfunnsnytte

Kriminalitet og straff blant unge med innvandrerbakgrunn er et politisk tema, et tema som fordrer etisk innsikt og som det er viktig å sette søkelys på. Vi har avgrenset rapporten i samarbeid med oppdragsgiver til å handle om løslatelse fra fengsel. Regjeringen er i gang med en ny Stortingsmelding om kriminalomsorgen, det gjør også denne rapporten faglig relevant.

Vi har foreslått tiltak som kan forbedre løslatelsesprosessen og tatt utgangspunkt i følgende emner:

- Hva kjennetegner unge domfelte med innvandrerbakgrunn?
- Hvilke relevante anbefalinger gis i tidligere forskning?
- Hvilke muligheter og begrensninger finnes i dag og hvilke ressurser og behov har den enkelte i forhold til løslatelse fra fengsel?

Vi mener vår rapport bidrar til å spre ny kunnskap om løslatelses, møteplikt, fengsel og fengsling.

Bedre tilrettelegging av løslatelse fra fengsel kan bidra til å redusere ny kriminalitet. I rapporten har vi belyst sentrale faktorer som gjelder målgruppen for prosjektet. Samtidig mener vi at våre funn har overføringsverdi til kriminalitetsforebygging generelt, både overfor unge med innvandrerbakgrunn som er i faresonen for å begå straffbare handlinger og overfor etnisk norske unge i samme situasjon.

Vurdering av oppdragets økonomiske nytte

Det er økonomisk nyttig å belyse et felt gjennom forskning, dersom forskningen genererer ny kunnskap, samler tidligere kunnskap med et nytt fokus eller utvider kunnskapstilfanget i et kjent felt. Dette forutsetter at de som arbeider med feltet finner kunnskapen relevant og anvendbar, og at rapporten blir lest.

Våre forslag til tiltak koster penger. Iverksetting av tiltakene må ses i forhold til sin nytteverdi. I et samfunnsøkonomisk perspektiv er det lønnsomt å motvirke ny

kriminalitet som koster samfunnet store summer årlig. Det gjelder også våre foreslåtte tiltak.

Vårt forslag til pilotprosjekt er ressurskrevende. Det kan kostnadmessig sammenlignes med ”Tett på” (Carlsson 2005) som hadde en målgruppe som sammenfaller med vår målgruppe. I evalueringen av ”Tett på” påpekes det også (Ibid:157) at det å anslå kostnader ved kriminalitet er komplisert og usikkert. Vi velger å avslutte rapporten med sitater fra ”Tett på” i Oslo og fra mentorordningen i Kristiansand:

”(...) alternativet til et såpass ressurskrevende prosjekt (”Tett på”), ville med stor sannsynlighet ha vært mer kriminalitet og trolig alvorlig kriminalitet. Dette ville ha krevd en langt større offentlig ressursinnsats i form av politimessig etterforskning, kostnader til rettergang, fengsel og friomsorg. I tillegg kommer kostnader til forsikringsutbetalinger i forbindelse med materielle tap og fysiske og psykiske skader på ofrene, helseutgifter til ofre som blir utsatt for alvorlig kriminalitet, tapte arbeids- og skatteinntekter både hos ofre for voldskriminalitet, og fra gjerningspersoner som står utenfor arbeidsmarkedet.”
(Carlsson 2005:157)

”Det (Mentorordningen i Kristiansand) dreier seg om en oppfølging som er økonomisk rimelig sammenlignet med mange andre former for intervensjon og oppfølging. En 8-11 måneders mentoroppfølging (som også dekker lønn til mentor, assistent og aktivitetskostnader) har kostet 74.000 til 102.000 kroner. Til sammenligning koster en institusjonsplass i gjennomsnitt kr 4650 pr. døgn (1,7 mill kroner på årsbasis) og et soningsdøgn i fengsel koster 1350 kroner.”
(Carlsson 2006:8).

10 Litteraturliste

- Andresen, R. (2000). *Felleskap og sammenhenger*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Antonovsky, A. (1991). *Halsåns mysterium*. Stockholm: Natur og kultur.
- Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2006). *Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen og mål for inkludering*. (Vedlegg til St.prp. nr. 1 (2006-2007) – statsbudsjettet 2007 AID).
- Arnulf, J.K. (2000): *Evaluering av ATV spesialopplæring ved KRUS høsten 2000*. Oslo: KRUS. (Dokumentasjon & debatt 1/2000).
- Aambø, A. (2005). *Løsningsorienterte samtaler*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Baklien, B. (2004). Følgforskning. *Sosiologi i dag*. Nr. 4.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Berg, B. (2005): *En stein i elva – evaluering av et kvalifiseringsprosjekt for ungdom med minoritetsbakgrunn*. Trondheim: SINTEF
- Berg, I.K. & DeJong, P.D. (2005). *Løsningsorienterte samtaler*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Berg, E. & Audestad, R. (2006). *Rusmiddelbehandling og skam. Rusmiddelbrukere med etnisk minoritetsbakgrunn og deres møte med behandlingssystemet*. Oslo: Rusmiddelstatens Kompetansesenter. Oslo kommune
- Bure, M. (2000). *Prosjekt SoKraMi – en utvärdering av ett samverkansprojekt*. Sverige: Kriminalvårdens forskningskommitté.. (Rapport 4/2000).
- Carlsson, Y. (2005): Tett på gjengen – En evaluering av gjengintervensjonsprosjektet ”Tett På” i Oslo. I: *NIBR-rapport 2005:14*. Oslo: NIBR
- Carlsson, Y. (2006). Hvordan gripe de ugripelig unge med minoritetsbakgrunn. En virksomhetsbeskrivelse og foreløpig evaluering av et mentorprosjekt i Kristiansand. I: *NIBR Notat 2006:117*. Oslo: NIBR
- Denzin N. (1979). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. Chicago; Aldine Publishing Company.
- Dyb, E., Brattbakk, I., Bergander, K. & Helgesen, J. (2006): Løslatt og hjemløs. Bolig og bostedsløshet etter fengselsopphold. I: *Samarbeidsrapport NIBR/KRUS/Byggforsk 2006*.
- Friestad, C. & Hansen, I.L.S. (2004). *Levekår blant innsatte*. Oslo: Fafo. (Fafo-rapport 429).
- Fylkesmannen i Hordaland (2002). *Evaluering av fengselsundervisningen*. Statens Utdanningskontor i Hordaland. (Rapport 1/2002).

- Gotaas, N. & Højdahl, T. (2006): *Evaluering av Brobyggerprosjektet. Arbeid overfor unge domfelte menn av pakistansk og somalisk opprinnelse*. Oslo: KRUS. (Samarbeidsrapport NIBR/KRUS).
- Halker, B. (2002). *Fokusgrupper*. Fredriksberg: Samfundslitteratur Roskilde Universitetsforlag.
- Halvorsen, K. (2002) *Forskningsmetode for helse- og sosialfag – en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo. Cappelen Akademisk forlag.
- Hammerlin, Y. & Nesvik, S. (2005). *Tiltak overfor gjengangere (TOG) Oppsummerende prosessevaluering og et forarbeid/ansatser til senere studier*. Oslo: KRUS.
- Hammerlin, Y. & Mathiassen, C (2006). *Før og nå. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler*. Oslo: KRUS. (KRUS-rapport 5/2006).
- Haslund, U. (2004). *Kriminalitet – straffede innvandrere*. I: L. Østby, (Red.), *Innvandrere i Norge – Hvem er de, og hvordan går det med dem?* Oslo: SSB. (SSB-notat 66, 2004).
- Hedin, U-C., Herlitz, U. & Kuosmanen, J. (2006): *Exitprosesser och Empowerment. En studie av sociala arbetskooperativet i vägen ut-projektet*. Sverige: Göteborgs universitet.
- Heule, C. (2005). *Anstalt och empowerment – tre forsøk til bedre frigivning*, Lund: Kriminalvårdsstyrelsen Sverige / Lunds universitet 2005.
- Hjellnes, S. (2006). *Totale trekk ved fengsel og fengsling*, I: E. Larsen (red.), *Fengsel som endringsarena*. Oslo: KRUS
- Højdahl, T. & Kristoffersen, R. (2004). *Samfunnsstraffen 2003. Resultater og utfordringer*. Oslo: KRUS. (Dokumentasjon og debatt 2/2004).
- Højdahl, T. & Kristoffersen, R. (2006). *Dømt til samfunnsstraff*. Oslo: KRUS. (Dokumentasjon og debatt 2/2004).
- Justisdepartementet (1997). *Stortingsmelding nr. 27 om Kriminalomsorgen (1997-1998)*.
- Justisdepartementet (2001). *Lov om gjennomføring av straff, av 18. mai 2001*.
- Justisdepartementet (2002). *Forskrift til lov om straffegjennomføring, av 22 februar 2002*.
- Justisdepartementet (1998). *Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her av 1988*. (Utlendingsloven).
- Justisdepartementet (2002). *Rundskriv KSF 02/2002*. (Retningslinjer for kontaktbetjentarbeid).
- Justisdepartementet (2002). *Rundskriv KSF 1/2002*. (Retningslinjer for kriminalomsorgens arbeid med framtidsplanlegging).

- Justisdepartementet (2004). *Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen (2004-2007)*.
- Justisdepartementet (2006). *Kriminalomsorgens sikkerhetsstrategi (2006-2010)*.
- Kuvoame, M.B.B. (2005). *Eika-guttene: Marginalisert etnisk minoritetsungdom i et marginalisert miljø i Oslo*. Oslo: Rusmildeletatens kompetansesenter
- Kvale, S. (1997/2000): *Det kvalitative forskningsintervju*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Langelid, T. & Manger, T. (Red.) (2005). *Læring bak murene: fengselsundervisningen i Norge*.
Bergen: Fagbokforlaget
- Lien, I.L. (2003). Gjenger – et innvandringsproblem?
I: O. Brox, T. Lindbekk & S. Skirbekk (Red.), *Gode formål – gale følger? Kritisk lys på norsk innvandringspolitikk*. Oslo: Cappelen
- Lien, I.L. (2004). Ugrikelig ung – Kriminalitetsforebygging og gjengbekjempelse i innvandringsmiljøene, I: *NIBR-rapport 2004:14*. Oslo: NIBR
- Maruna, S. & LeBel, T.P. (2003): Welcome Home? Examining the "Reentry Court" Concept from a Strengths-based Perspective. I: *Western Criminology Review* 4, 91-107.
- Merton, R.K., Fiske, M. & Kendall P.L (1990). *The focused interview: a manual of problems and procedures*. New York: Free Press.
- Morgan, D.L. (1997). *Focus groups as qualitative research*. London: Sage
- Nesvik, S. (2005). *Tiltak overfor gjengangere – et sammendrag*. Oslo: KRUS. (Rapport).
- Nesvik, S. (2005b). *Første og siste gang – et notat om Larvik fengsel*. KRÅD
- Nilsson, A. (2002). *Fånge i marginalen*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Sage Publications
- Prieur, A. (1999). Respekt og samhold – unge innvandrermenn, kriminalitet og maskulinitet.
I: A-M. Jensen et al.(Red.), *Oppvekst i barnets århundre*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Prieur, A. (2003). Arrangerede vennskaber – mentorordning for unge straffedømte af anden etnisk oprindelse. *Sociologisk Arbejdsrapport nr. 15*.
Aalborg universitet. Danmark
- Prieur, A. (2004). *Balansekunstnere – betydningen av innvandredebakgrunn i Norge*. Oslo: Pax forlag A/S Oslo.
- Rasmussen, B.S. (2006). *De unge skal vælge mig*. København: Nyt fra Kriminalforsorgen 6:06.
- Rokkan, T. & Ugelvik, T.(2006). *Vend om i tide / Det er ingen skam å snu*. Oslo: KRUS. (Dokumentasjon og debatt 3/2006).
- Seikkula, J. (1996). *Åpne samtaler*. Oslo: TANO Aschehoug.

- Silverman, D. (2000). *Doing Qualitative Research. A practical handbook*. London: Sage Publications.
- Skardhamar, T. (2002). *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Oslo: Institutt for kriminologi og rettsosiologi, Universitet i Oslo (K-serien nr. 1/2002).
- Storevik, B. (2003). *Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21*. Oslo: Høyskoleforlaget
- Ødegårdshaugen, A. (2005). *Løslatelse fra fengsel. Om hvordan det mulige kan bli umulig*. Universitetet i Oslo: Institutt for kriminologi og rettsosiologi. (Hovedoppgave).
- Øia, T. (2005): *Innvandrerungdom – integrasjon og marginalisering*. Oslo: NOVA. (Nova Rapport 20/05).

Internettreferanser:

http://www.regjeringen.no/nd/dep/aid/tema/integrering/Sentrale_begreper.html

Om definisjon av innvandrerbefolkningen

<http://www.trondheim.kommune.no/content.ap?thisId=1079890571>

Om kvalifiseringsprosjektet i Trondheim.

<http://www.krus.no/utdanning/>

Om opptakskrav til fengselsbetjentutdanningen og om innholdet i undervisningen.

Vedlegg

- 1. Modell for pilotprosjekt "Overgang fra fengsel til frihet"**
- 2. Anbefalinger fra norsk og nordisk forskning**
- 3. Guide for intervjuer med tilsatte**
- 4. Guide for intervjuer med domfelte**
- 5. Skjema for intervjuer med domfelte**

Vedlegg 1: Modell for pilotprosjektet "Overgang fra fengsel til frihet"

Pilotprosjektet "Overgang fra fengsel til frihet" tar utgangspunkt i en aktørorientert modell og er utarbeidet av Klaus Bergander.

Hovedmotto: "Tidlig nok inn, med hverandre på veien, sammen ut og videre på veien"

Det foreslås en strukturert organisering basert på dialog, veiledning, kunnskap, kurs og seminar. Med tanke på kvalitet, samarbeid, læring og sårbarhet ser vi for oss en struktur med:

- Prosjektleder med kunnskap om målgruppen, fengselssystemet og velferdssystemet.
- Flere team bestående av to coacher og to deltakere hvorav de respektive to coachene har overlappende ansvar for en deltaker. Det vurderes om deltakerne skal ha relasjon til hverandre. Prosjektleder og coachene organiserer seg i en coachgruppe som skaper en erfarings- og læringsarena hvor det diskuteres og tas avgjørelser.
- Frivillige mentorer involveres avhengig av den enkelte deltakers behov og ressurser.

Modellen som legges til grunn for dette pilotprosjektet er forankret i følgende syn på sammensatte forandringsprosesser med utgangspunkt i individets behov: Å igangsette og å drive kunnskaps- og arbeidsintensive prosesser, er avhengig av de bidragene kompetente aktører investerer.

Prosjektet kan i tillegg fungere som en læringsarena, et kunnskaps- og erfaringsforum som genererer teori- og praksisbasert kunnskap om problematiske utfordringer og løsningsalternativer om bl.a.:

- Individuelle forskjeller blant deltakerne og utfordringer i forhold til utfordrende situasjoner og atferd.
- Erfaringer med samarbeidspartnere og fungerende/ikke-fungerende tiltak.
- Betydning av coachens/mentorens kjønn, bakgrunn, fysisk størrelse, kunnskap om aktivitetsarenaer og arenaer som bør unngås osv.

Grunnidéer og -utfordringer

- Komplekse problemer krever komplekse løsningsalternativer.
- Komplekse løsninger avhenger av bidrag fra kompetente aktører.
- Endringsprosesser tar ofte lang tid fordi vaner og rutiner har reaktiv kraft.
- Vi lever og tar utfordringer en dag om gangen.

- Livet kan betraktes som et nett hvor faktorer henger sammen og påvirker hverandre (eksempel: uten arbeid, ingen fritid).
- Det finnes mange tilbud og tiltak gjennom bl.a. offentlig og frivillig sektor som kan støtte endringsprosesser, men regelverk og arbeidsmåter ved hvert system/kontor gjør ofte et koordinert samarbeid vanskelig.
- Et forpliktende samarbeid mellom berørte parter krever derfor tydelige avtaler samtidig med stor grad av løsningsorientert skjønnsutøvelse i forhold til regelverk og metoder.

Pilotprosjektet har en systemisk tilnærming til individtilpassede tiltak med utgangspunkt i den kompetente aktøren. Det helhetlige handlingssystemet er strukturert etter følgende tre hoveddimensjoner:

- Tidsdimensjon.
- Sosialdimensjon (personer, struktur, sted).
- Saksdimensjon (innhold, metode).

Disse utfylles ved hjelp av tre videre dimensjoner som griper inn i hverandre:

- Persondimensjon: Prosjektleder, coach, deltaker, kontaktbetjent og andre samarbeidspartnere, sekundær coach og frivillig mentor.
- Systemdimensjon: Kriminalomsorgen (fengsel, friomsorgen), NAV, kommune, frivillige organisasjoner (NGO), familie, venner, nettverk generelt.
- Regelverksdimensjon (formell handlingsramme): Straffegjennomføringsloven (vilkår ved prøveløslatelse, § 4 forvaltningssamarbeid), sosialretten, retningslinjer, instruksjer, rundskriv om framtidsplan og kontaktbetjentordningen, fagstrategien og sikkerhetsstrategien fra kriminalomsorgens sentrale forvaltning osv.

Det inntas et perspektiv som ser etter flere gode og alternative løsninger ut fra et konkret utgangspunkt og en realistisk målsetting. Analysen blir strukturert gjennom åtte spørreord (hva, hvorfor, hvordan, hvordan, når, hvor, hvem, med hvem) og blir styrt av følgende gjentagende spørsmål:

- ✓ Hva fungerer for hvem og hvor under hvilke betingelser med tanke på ”små” skritt i riktig retning? Mer personorientert kan det spørres:
- ✓ Hva trenger deltakeren for å oppnå mestringstillit, motivasjon, selvtillit, identitet, tilhørighet, kunnskap, positiv livserfaring eller se alternativer livsveier?

Arbeidsprosessen:

- Coachen foretar analyser og påvirker prosesser:
- Coachen kan bidra til å sette i gang prosesser og å skape forandring.
- Kontaktbetjenten start opp samarbeider på et tidlig stadium med coachen, og begge starter prosessen før løslatelse.

- Saksbehandler (friomsorgen/lærere/helsetjeneste) ved et samarbeidskontor/-organ muliggjør prosesser.
- Den frivillige mentoren støtter forandringsprosesser.

Alle aktørene deltar i forum for kunnskapsdeling og kunnskapsspredning.

Plassering og forankring

Det kan tas utgangspunkt i ulike alternativer der coachen kan plasseres:

- Coachen er ansatt i en frivillig organisasjon for ikke å være bundet av tjenesteveier.
- Coachen er tilsatt i kriminalomsorgen (fengsel, friomsorg); eventuelt får kontaktbetjenten styrket sin rolle i form av en coachfunksjon.
- Coachen er ansatt i en kommune og representerer gjennom sin forankring den ansvarlige myndighet.

Det er gode argumenter for at prosjektet bør forankres i en frivillig organisasjon. Dette for å kunne unngå spenningen mellom straff og omsorg som en kriminalomsorgstilsatt vil måtte forholde seg til og for å ikke være bundet av tjenesteveier. Den profesjonelle coachen som er ansatt i en frivillig organisasjon kjenner systemets ”irrganger” og kan innta rollen som talsperson, pådriver og støttespiller i deltakerens samarbeid med eksempelvis NAV.

Hva skal oppnås?

For deltakeren og coach/mentor er målet å skape, bevisstgjøre og videreutvikle flere koplings- og identitetspunkter i forhold til relevante samfunnsarenaer (utdanning, jobb, fritid) for å oppnå en individorientert integrering - ikke minst med tanke på følelsen av å være en del av samfunnet.

Samfunnet stiller noen minstekrav når det gjelder plikter, gir noen rettigheter og gir den enkelte frihet til å utforme sin arena og velge sin tilhørighet ut fra visse rammer. Dette krever noen grunnleggende ferdigheter basert på norskkunnskaper (begrepsforståelse), samfunnskunnskaper (gjør din plikt, krev din rett; viten om støttefunksjoner i samfunnet), kommunikasjonsferdigheter, intellektuelle ferdigheter, rasjonalitet (realistiske forventninger) og en forståelse av sammenhengen mellom skole, utdanning, jobb og privatøkonomi. Med tanke på mangfoldige livsveier og forskjellige tanker om ”det gode liv”, realistiske mål og små skritt, kan man se for seg et kvalifikasjonssystem hvor man i første omgang leter etter den korteste veien til et delmål. Med det menes at man bygger opp kompetanse og motivasjon for videre læring gjennom tilpassede kurs og kompetansetilbud (jfr. NAV kompetansebevis). Her mener vi det bør vurderes om både tilsatte i kriminalomsorgen, saksbehandlere, frivillige organisasjoner og deltakerne kan delta i f.eks. samlinger og workshops.

I denne sammenheng kan man også etablere en type junior-coach/mentor opplegg hvor tidligere deltakere kan kvalifisere seg gjennom kurs til å bruke sin erfaring og kompetanse i et team i samarbeid med en coach.

Hva må kunne forventes av en coach?

Det kreves kunnskap, praktisk erfaring, dømmekraft og evne til samtaler om veivalg med utgangspunkt i deltakeren. Det endringsarbeidet det er ønskelig at coachen skal bidra med, kan beskrives gjennom nærhet og distanse, hjelp basert på forståelse, omsorg og bevisstgjøring, samt effektivitet og løsningsbasert troverdighet som skaper riktige forventninger. En coach skal kunne arbeide med komplekse situasjoner og skal kunne hjelpe med å bygge opp et indremotivert verdsett hos deltakeren.

Coachen, som en vel informert generalist (å vite litt om mye), skal ha en klar forståelse for at det må inntas et helhetlig perspektiv på overordnet nivå. Coachen skal være bevisst sitt handlingsrom og opptre profesjonelt, noe som innebærer f.eks. taushetsplikt, distanse og troverdighet. Dette med tanke på faren for å bli for engasjert og for å utløse falske forventninger basert på urealistiske lovnader, som beskrevet i rapporten.

Coachen skal kunne planlegge tiltak med tanke på utfordrende og vanskelige situasjoner. Dette med utgangspunkt i en individuell kartlegging (personundersøkelse, framtidsplan, individuell plan), behovs-, interesse- og mulighetsanalyse, noe som må starte rett etter innsettelsen og følges opp fortløpende. Coachrollen er sammensatt og utformes ut fra deltakerens behov og ressurser. Coachen skal kunne opptre som en pådriver og støtte for deltakeren i en ansvarsgruppe eller overfor enkelte samarbeidspartnere for å framstille og argumentere for deltakerens behov og krav. Coachen skal jobbe særlig med å styrke deltakeren i å argumentere for sin sak i en myndiggjøringsprosess. Vi ser behovet for å kunne være tilgjengelig ut over arbeidstida. I tillegg vil følgende oppgaver være aktuelle: fritidskamerat, en hjelpende hånd, et spill og forbilde, den reddende engel, en klatrestige og en realistisk optimist.

Vedlegg 2: Anbefalinger fra norsk og nordisk forskning

I samråd med oppdragsgiver har vi valgt å samle anbefalinger fra norsk og nordisk forskning i et eget vedlegg. Her presenteres prosjektets andre problemstilling: *Hvilke anbefalinger gis i tidligere norsk og nordisk forskning om tiltak overfor unge med innvandrerbakgrunn ved løslatelse?* Hensikten er her å trekke fram forskning, anbefalinger og erfaringer det er viktig å ha kunnskap om før planlegging og iverksetting av tiltak. Vi håper dette bidrar til å spre viten om hva som er beskrevet og anbefalt i andre forskningsrapporter om målgruppen. Det gis en summarisk presentasjon av relevante konklusjoner i de ulike tiltakene.

Vedlegget er strukturert etter følgende emner: Anbefalinger om kriminalitetsforebygging overfor marginaliserte unge med innvandrerbakgrunn. Anbefalinger ved tiltak overfor unge med innvandrerbakgrunn og generelle anbefalinger ved løslatelse.

Vi starter med presentasjon av to rapporter som belyser kriminelt belastede unge med innvandrerbakgrunn sin situasjon og behov samt anbefalinger som gis om kriminalitetsforebygging generelt for målgruppen.

Kriminalitetsforebyggende tiltak

Inger Lise Liens *Ugripelig ung – Kriminalitetsforebygging og gjengbekjempelse i innvandringsmiljøene* (2004) anbefaler kompetanseheving og skoloring av personer som arbeider med marginalisert ungdom. Som eksempel foreslås teoretisk og kulturell forståelse av avviksproblematikk og tiltaksalternativer. Tiltak bør ikke være spesielle for innvandrerungdom, men forankret i det offentlige apparat for å unngå utviklingen mot parallellsamfunn. Det er særlig viktig å samarbeide med personer fra innvandrer miljøene i de etablerte institusjonene. Problemene er sammensatt både på gruppe- og individnivå, noe som krever langsiktige og spesielt målrettede og behovsorienterte tiltak. Med utgangspunkt i et stort kompetansebehov for å kunne håndtere krevende utfordringer, ble det i rapporten foreslått å opprette et slags kompetansesenter i kommunen eller fylket som er tiltaksorientert, fungerer som et serviceorgan og som tilbyr kurs for involverte parter.

Moses B. B. Kuvoames *Eika-guttene: Marginalisert etnisk minoritetsungdom i et marginalisert miljø i Oslo* (2005) presenterer utfordringer og mulige tiltak i forhold til denne gruppen. Rapporten er av særlig betydning for vårt prosjekt ettersom flere av Kuvoames informanter har erfaring med rettssystemet eller beveger seg i faresonen. Guttene har sammensatte behov. Sosialarbeidere og andre fagfolk møter store utfordringer i sitt arbeid med denne gruppen. Forfatteren etterlyser flere helhetlige tilnæringsmåter og tverrfaglig kunnskap. Det understrekes et stort behov for å gi

ungdommen bedre tilbud og igangsette helhetsorienterte tiltak fra bl.a. hjelpeapparatet, skolen og innvandrersorganisasjoner. Det anbefales kontinuitet og et koordinert samarbeid mellom involverte instanser. Rapporten belyser særlig rollen en engasjert, kunnskapsrik og troverdig sosialarbeider har i en krevende endringsprosess, og dennes behov for veiledning, samtaler og praksisrefleksjon (tilsvarende det vi har beskrevet som coach i vedlegg 1).

Lien og Kuvoame påpeker at kriminelt belastede unge med innvandrerbakgrunn har sammensatte problemer som fordrer helhetlig innsats og samarbeid mellom fagpersoner og frivillige.

Andre tiltak og generelle tiltak ved løslatelse

Yngve Carlssons evaluering av gjengintervensjonsprosjektet "Tett på gjengen" i Oslo (2005) viser hvordan prosjekts medarbeidere kom inn i støtteroller overfor de unge gjennom . De bisto også som "formidlere" til sosialkontor og arbeidsmarkedstiltak. "Tett på" drev gjennom felles aktivitet som også skapte relasjoner og bygde tillit. Medarbeiderne opplevde å måtte håndtere farlige situasjoner og trusler. De manglet gode rutiner for hvordan de skulle forholde seg i slike situasjoner. Det understrekes i evalueringen (Carlsson 2005:11) at det å jobbe tett med belastet ungdom med gjengtilhørighet, er et vanskelig arbeid som ikke kan standardiseres, prinsippstyres eller manualbaseres. Bruk av skjønn og dømmekraft spiller en helt sentral rolle, og arbeidet medfører mange situasjoner der det er vanskelig å vite hva en skal gjøre (ibid).

Yngve Carlssons har også skrevet *Hvordan gripe de ugriplige unge med minoritetsbakgrunn - En virksomhetsbeskrivelse og foreløpig evaluering av et mentorprosjekt i Kristiansand* (2006). Han viser hvordan frivillige mentorer hadde et "et grep" om de unge som andre ikke tidligere hadde evnet å få til. Mentorer representerte betydningsfulle andre på en måte det upersonlige hjelpeapparatet ikke hadde hatt mulighet eller evne til. Ingen av de unge har sluttet med kriminalitet, men den registrerte kriminaliteten er halvert i forhold til tida før mentorordningen trådte i kraft. Den videre utviklingen når det gjelder kriminalitet vil avhenge av resten av hjelpeapparatet. Mentorordningen framheves ikke å være en vidunderkur som hjelper en gang for alle. Selv om resultatene av ordningen ser ut til å være gode, anbefales det at ordningen prøves ut videre både i Kristiansand og andre steder. Viktig i dette prosjektet var at det ble utviklet tillitsforhold som igjen åpnet for samtaler om vanskelige temaer, og som gav aksept for kontroll fra de unges side. De unge fikk trening i sosial kompetanse gjennom ferie- og kveldsjobber. Noen fikk støtte til å stå i et utdanningsløp. Det ble utviklet et fundament som kan bedre den videre inkluderingen av guttene i samfunnet. Mentorordningen var fundert i en frivillig organisasjon - Voksne for barn - pga. at distriktslederen der hadde erfaring i arbeid med utsatte unge og deres foreldre. Hennes erfaring i arbeid med minoritetsfamilier tilsa at personlig kontakt på uformelle arenaer er å foretrekke foran formelle møter. Det ble ut fra en totalvurdering sett som en fordel å plassere prosjektet på utsiden av kommunen.

Annik Prieurs *Arrangerde vennskaber - Mentorordning for unge straffedømte af anden etnisk oprindelse* (2003) belyser avklaring av taushetsplikt mellom mentor og deltaker. Taushetsplikt var et problematisk tema i mentorprosjektet. De unge kunne oppleve det som om mentoren hadde en taushetsplikt. Brosjyren om prosjektet sa at mentorene hadde taushetsplikt, presisert med at denne innebærer at opplysninger ikke skal bringes utenfor kriminalomsorgen. Men det er grunn til å tro at de unge oppfattet dette som en full taushetsplikt. Evalueringen anbefaler at taushetspliktens innhold tydeliggjøres i videreføring av mentorordningen (Prieur 2003:49).

Det vil være viktig å tydeliggjøre og avklare taushetspliktens innhold i lignende ordninger, av hensyn til både mentor og deltakere. Spørsmålet om taushetsplikt vil være relevant å avklare i tilsvarende prosjekter, også sett i sammenheng med at gjennomføringen av den danske mentorordningen var annerledes enn den norske når det gjaldt forankring. Den danske ordningen var forankret i kriminalomsorgen ved friomsorgen.

Spørsmål om vilkår og om hva som skal rapporteres, er viktig å få avklart uansett hvor eventuelle mentorordninger er forankret.

Berit Bergs *En stein i elva - Evaluering av et kvalifiseringsprosjekt for ungdom med minoritetsbakgrunn* (2005) beskriver resultater i Trondheim. Prosjektet lyktes fordi en person tok på seg rollen som "overgangsobjekt" og gav den enkelte deltaker forankring og støtte (Berg 2005:26). Prosjektet hadde kommunal forankring og utstrakt kontakt mellom ulike instanser – også i forhold til enkelttiltak.

Vi mener at framtidige tiltak bør kunne bygge videre på prosjektet i Trondheim når det gjelder tverretattlig samarbeid. I tillegg er den individtilpassede tette jobbingen med brukerne interessant å videreføre. At prosjektet i januar 2005 ble permanent er i seg selv anerkjennende. Samtidig merker vi oss at de i Trondheim har utvidet målgruppen til å gjelde unge opp til 25 år med bakgrunn i opplevelser av at deltakerne trengte oppfølging over lengre tid. Som en mulig fortsettelse av kunnskapsinnhenting, kan det være interessant å se nøyere på videreføringen av dette prosjektet, og sammenligne det med "Tett på" (Carlsson 2005) i Oslo, som ikke i samme grad lyktes med integrering i nærmiljø/skole eller å hindre gjengdannelse. Samtidig er det interessant å sammenligne erfaringene fra Trondheim med mentorprosjektet i Kristiansand ettersom det var forankret i en frivillig organisasjon, mens det i Trondheim var og er i kommunal regi. Begge prosjektene ser ut til å hvile tungt på samarbeid mellom enkeltpersoner, mens det i Trondheim også har vært et mål å forankre prosjektet i flere etater.

Vi vil framheve betydningen av kvalifiserende tiltak og å få samarbeidende etater til å ta ansvar. Vi går nå videre til det eneste prosjektet som har erfaring med målgruppe avgrenset av etnisk opprinnelse.

Nora Gotaas & Torunn Højdahls *Evaluering av Brobyggerprosjektet. Arbeid overfor unge domfelte menn av pakistansk og somalisk opprinnelse.*

Målgruppen var domfelte menn mellom 15-29 år med pakistansk eller somalisk opprinnelse.

Hensikten var å prøve ut virkemidler som kunne bidra til å styrke den straffedømtes evne til mestring av egen livssituasjon, og å bygge og utvikle sosiale bånd mellom livet innenfor og livet utenfor fengselsmurene. Prosjektet startet høsten 2002 i regi av Kirkens Bymisjon ved Primærmedisinsk verksted – senter for helse, dialog og utvikling (PMV).

Virkemidler: Arbeidsgrupper ved Primærmedisinsk verksted og individuelle samtaler har vært blant prosjektets viktigste virkemidler. Både løsningsorienterte samtaler (LOS), elementer fra narrativ tilnærming, reflekterende prosesser, motiverende samtaler og transformativ justis viste seg som fruktbare virkemidler i arbeidet med å styrke deltakernes mestringsevne.⁵⁷ Samtalene synliggjorde at deltakerne slet med mange og sammensatte problemområder som de måtte håndtere i fengselshverdagen og etter løslatelse.

Deltakernes levekår: Nesten alle deltakerne benyttet rusmidler. 2–3 av deltakerne var ”på vei inn” i et belastet rusmiljø. De hadde ustabile inntekter. Ingen hadde egen eiet eller leiet bolig. Fire av deltakerne hadde tilbrakt over halvparten av sitt liv etter fylte 15 år enten i fengsel eller under kriminalomsorgens kontroll.

Oppsummering: Evalueringen synliggjorde at enkelte av deltakernes livserfaringer var knyttet til kriminalitet, stoff og institusjonstilværelse (fengsel), særlig for somalierne: brutte bånd og mangel på nærstående personer. Manglende kontinuitet og mange brudd i deltakernes formelle og uformelle nettverk ble dokumentert gjennom evalueringen. Prosjektets intensjon om å bygge nettverk til egne nasjonale miljøer ble betegnet som et klokt valg.

Relevans: Prosjektet har vist at det er et stort behov for å lage sammenbindene funksjoner, ansvarsgrupper og framtidsplaner eller individuell plan (IP), slik at systemet tilpasses de domfeltes bevegelser gjennom kriminalomsorgen og ut i frihet. Arbeidsgruppene ved PMV har gitt *kunnskap om integreringsbetingelser i det norske samfunn*, foreldre og barns strategier for å håndtere disse, og prosesser som kan føre barna vekk fra både foreldrene og storsamfunnets kontroll. Gruppene har vist et stort behov for *møteplasser* mellom det norske og minoritetsmiljøene. Et viktig siktemål var å ”spre” kunnskap om kriminalitet, og å sette dette temaet kriminalitet på dagsorden. Et av de viktigste grepene i Brobyggerprosjektet var at man fulgte etter domfelte gjennom kriminalomsorgssystemet. Prosjektet forsøkte å være en bro i prosessen mellom fengsling og løslatelse. Prosjektet ”holdt fast i” og var villig til å ta ansvar over tid for domfelte med svært tung livserfaring og omfattende fengsels erfaring. Dette arbeidet mener forfatterne det er vesentlig å følge opp videre.

---

⁵⁷ For mer informasjon om de ulike tilnærminger og virkemidler, se utførlige beskrivelser i selve rapporten.

Anbefalinger i Brobyggerevalueringen:

Det ble anbefalt å prøve ut nettverksbygging i minoritetsmiljøer og den transformative modellen i kriminalomsorgen, i en *lengre* tidsperiode enn det prosjektet hadde anledning til.⁵⁸ Et nødvendig arbeid med å forberede deltakerne, ble påbegynt. Det viste seg imidlertid vanskelig å tilrettelegge for stormøter fordi det er et langsiktig arbeid å få til forsonende prosesser. Videre er det nødvendig at antall uforutsette brudd i unge domfeltes straffegjennomføring reduseres til et minimum. Det bør arbeides parallelt på individ- og etatsnivå for å styrke deltakernes ressurser, formelle og uformelle nettverk.

De neste prosjektene hadde ikke fokus på målgruppens etniske opprinnelse eller innvandrerbakgrunn, men var rettet mot arbeid med unge i fengsel. I SNU-prosjektene og i evalueringen av fengselsundervisningen er likevel innvandrerbakgrunn et tema som berøres.

Thomas Ugelviks *Vend om i tide* og Tore Rokkans *Det er ingen skam å snu* (2006) er evalueringer av SNU-prosjektene for unge lovbrøyttere i Trondheim, Bergen og Oslo.⁵⁹ Rapporten evaluerer bl.a. ”Stifinner’n junior” i Oslo fengsel. Unge med annengenerasjons innvandrerbakgrunn representerer en gruppe som like godt kan gjenkjennes gjennom bosted, lavt utdanningsnivå og manglende arbeidserfaring som sin etniske bakgrunn. I rapporten problematiseres dette i forhold til hvordan volds- og sedelighetsdømte unge er så like seg imellom, og samtidig ulike andre innsatte i fengselet uavhengig av opprinnelsesland. Dette gjør det krevende å tilrettelegge egne tiltak for denne målgruppen. I evalueringen framheves det også at fengselet som system kan komme i en annen posisjon i forhold til de unge (ikke bare de med innvandrerbakgrunn) pga. den tydelige strukturen og en kultur som er mer adferds- og kognitivt orientert enn det sosial/barnevernssektor er.

Evalueringen fra Oslo fengsel framhever at det til tross for fellestrekk er store individuelle forskjeller mellom unge innsatte. Dette har betydning ved nødvendighet av kartlegging av behov og ressurser når innsats skal rettes mot unge innsatte – enten de har innvandrerbakgrunn eller er etnisk norske.

Den neste evalueringen tas med fordi den - som evalueringen av SNU prosjektet i Oslo - belyser erfaringer i arbeid med unge med innvandrerbakgrunn i fengsel.

---

⁵⁸ Se Jensen, L. (2005). Å arbeide med øyeblikkene. Opp og avgjort *Tidsskrift for konfliktrådet nr. 2*, og Andersen, T. (2005). *Reflekterende prosesser. Samtaler og samtaler om samtaler*. København: Dansk psykologisk forlag A/S.

⁵⁹ Evalueringen av SNU-prosjektene består av to delrapporter. Den første delen omfatter ”Ung-firer’n” og ”Ung-Risk” (i henholdsvis Trondheim og Bergen) og er skrevet av Thomas Ugelvik. Den andre delen handler om ”Stifinner’n jr.” (i Oslo fengsel) og er skrevet av Tore Rokkan. Vi fokuserer her på ”Stifinner’n jr.” i Oslo.

Fylkesmannen i Hordalands *Evalueringen av fengselsundervisningen*. Åtte rapporter er publisert i perioden 2002-2003. Fylkesmannen i Hordaland hadde det administrative ansvaret for evalueringsprosjektet som ble gjennomført av fire forskningsmiljøer ved tre norske universiteter (NTNU, Bergen, Oslo). En av de åtte rapportene retter særlig fokus på mannlige minoritetsspråklige innsatte ut fra undersøkelser i fire norske fengsler.

Evalueringen rettet et overordnet fokus på systemnivået og kom fram til bl.a. følgende hovedresultater: Opplæringstilbudet må utvides med bl.a. flere yrkesfag og korte kompetansegivende kurs rettet mot arbeidsmarkedets krav. Det etterlyses differensierte og tilpassede opplegg basert på større fleksibilitet i forhold til elevenes individuelle behov enn det som er i dag. Relevante tiltak som rehabiliteringsprogram og arbeidsdriften må koordineres med undervisningen og forankres i en framtidsplan. Framtidsplanen må danne grunnlag for en tidlig igangsatt løslatelsesprosess med tanke på forvaltningssamarbeid og systematisk oppfølging etter løslatelse. For minoritetsspråklige innsatte må særlig norsk- og engelskundervisningen styrkes, og muligheten for atferdsorienterte rehabiliteringsprogram må tilrettelegges slik at deltakelsen ikke begrenses av svake norskkunnskaper.

Oppsummering

Den omfattende evalueringen av fengselsundervisningen framhever mange relevante punkter som angår vår målgruppe. Evalueringen framhever viktigheten av sentralt forankrede, helhetsorienterte og systematiske tiltak som retter seg mot den innsattes behov, og som følges opp også etter løslatelse.

De neste prosjektene omhandler også kvalifisering til arbeidsmarkedet. Det første som presenteres inkluderer tiltak overfor domfelte med innvandrerbakgrunn.

Cecilia Heules Anstalt och empowerment - Tre forsøk till bedre frigivning (2005) evaluerer tre prosjekter i svensk kriminalomsorg. Ett av prosjektene var rettet mot innvandrere i et åpent fengsel, Tygelsjøanstalten, hvor 50-60 % av de innsatte hadde innvandrerbakgrunn.⁶⁰ Tygelsjøprosjektet gikk ut på å tilby en gruppe innvandrere et utdanningsprogram som skulle bidra til å bryte ned hindringer i deres forsøk på å komme inn på arbeidsmarkedet.

De løslatte opplevde at prosjektet hadde gitt dem bedre kjennskap til det svenske samfunnet. Utdanningsprogrammet for å bedre mulighetene på arbeidsmarkedet ble framhevet som et godt tiltak, men det burde vært fulgt opp med innsats og kontakt etter løslatelse. I prosjektene sett under ett, ble det som ble gjort av oppfølging etter løslatelse

---

⁶⁰ Videre gjengivelse av rapporten er stort sett tatt fra evalueringen av dette prosjektet. Samtidig gjør Heule (2005) oppsummeringer av generelle trekk ved de tre prosjektene. Disse er det også tatt med momenter fra her, ettersom de belyser generelt relevante momenter for oss.

og ”kameratstøtte” gjennom KRIS sett på som positive tiltak (fadderordningen til WayBack drives etter samme prinsipp i Norge). En annen anbefaling fra Sverige er at organisasjoner utenfra engasjeres i fengselet i forkant av løslatelse. Innsatte opplevde fengselets tilsatte som for tradisjonelle og kontrollorienterte til å kunne bistå slik de innsatte selv ønsket det i løslatelsesprosessen. Arbeidet fram mot løslatelse anbefales å starte så tidlig som mulig og bør forsøke å bygge en bro over det miljøskiftet selve løslatelsen er. Eksempelvis ved kontinuitet i kontakt før og etter løslatelse, særlig like etter løslatelse hvor de svenske innsatte fortalte om stor opplevelse av sårbarhet. Innsattes delaktighet medførte at noen ildsjeler ble engasjert på en måte de ellers ikke hadde kunnet. De hjalp andre innsatte og fortsatte med det etter løslatelse, så medinnsattes innsats medførte for mange kontinuitet. Til sammenligning drives WayBacks virksomhet i Norge ut fra tanken om kontinuitet i kontakt og etter løslatelse, og arbeidet drives av tidligere innsatte. Erfaringene fra de tre prosjektene viser at effektivt arbeid mot løslatelse fordrer at nødvendige ressurser mobiliseres hos den som skal løslates og at man må redusere de negative følgene av fengsling fram mot løslatelse for at den løslatte skal være i stand til å ta det ansvaret for eget liv som samfunnet forventer.

Oppsummering:

Innsatte fikk bedre kjennskap til samfunn og arbeidsmarked gjennom hospitering og informasjon. Arbeidet fram mot løslatelse anbefales å starte så tidlig som mulig for å bygge bro mellom fengsling og frihet. Generelt anbefales det at løslatelsesarbeidet bør fokusere på å mobilisere ressurser hos den som skal løslates, og på å redusere de negative følgene av fengsling slik at det er mulig for den enkelte å selv ta det ansvaret som samfunnet forventer av han etter løslatelse.

Margareta Bures Prosjekt SoKrami⁶¹ – en utvärdering av ett samverkansprosjekt (2000) er en evaluering av et prosjektet for unge innsatte, uten fokus på innvandrerbakgrunn. Det er for vår del relevant å merke oss at avgrensningen til unge innsatte var problematisk av to grunner: Det var relativt få personer i målgruppen og blant dem var det få som var motiverte til å ta avstand fra kriminalitet. De som var motiverte til å endre sin situasjon, viste seg ha ressurser nok til å gjøre det på egen hånd (Bure 2000:32). Rapporten er viktig fordi den viser at det kan være vanskelig å motivere de unge til å endre livsførsel. Generelt ble unge førstegangsdomte ansett som en vanskelig gruppe å jobbe med (Ibid:24). Evalueringen synliggjør også at samarbeidspartnerne hadde manglende kunnskap om hverandres arbeid, yrkesrolle og kultur. Dette var til hinder for samarbeid på tvers av organisasjoner (Ibid:29). Samtidig så de involverte at det var mange fordeler å trekke ut av det å få større kjennskap til

---

⁶¹ SoKrami: Samarbeidsprosjekt mellom Sosialtjeneste, Kriminalomsorg og AMi - svenske Aetat

hverandres virksomhet (Ibid). Det er et poeng vi kan gjenkjenne fra kvalifiseringsprosjektet i Trondheim (Berg 2005).

Hedin, Herlitz og Kuosmanens *Exitprosesser och empowerment* (2006) presenterer prosjektet "Vägen ut – fra fengsel til sosiale arbeidskooperativ". Formålet var hjelp til løslatte med store sosiale problemer bl.a. pga. manglende utdanning og arbeidserfaring. Bakgrunnen var at fengselsoppholdet forverrer situasjonen for mange innsatte med tanke på framtidig arbeid.

Prosjektet beskriver en gruppe som har mye tilfelles med vår målgruppe. Prosjektmodellen har sin styrke i at flere frivillige foreninger og profesjonelle aktører fra offentlig sektor samarbeider basert på en "hjelp til selvhjelp" tanke som går ut på å mobilisere målgruppens ressurser gjennom mulighet for aktiv deltakelse i prosesser som angår individet selv. Deltakelsen i sosiale arbeidskooperativ oppnår viktige mål: marginaliserte personer kan definere seg inn i en normalisert sosial rolle gjennom arbeid og sitt bidrag til samfunnet; individet utvikler kompetanse og ressurser gjennom en type institusjonalisert karriere og arbeidstrening hvor endringen skjer stegvis og i en støttebasert prosess. Prosjektet formidler svært relevant kunnskap om at sammensatte problemer krever langsiktig og forpliktende samarbeid mellom flere parter. Det vises også at empowermentorientert sosialt arbeid kan bidra til å løse komplekse problemer og til å motarbeide tilbakefall til kriminalitet.

Gjennom en behovsorientert endringsprosess skulle individet få støtte til å bruke sine ressurser og å få styrket sin makt/kontroll over eget liv. Den som skulle støtte individet i mestringsprosessen opptrådte som en talsperson (företrädarskap/advocacy) som formidler individets behov i forhandlinger med involverte parter.

Flere av prosjektene vi har presentert problematiserer samarbeid mellom etater og mellom fagpersoner utenfor og innenfor fengsel. Vi skal nå se nærmere på et prosjekt som ikke er rettet mot vår målgruppe, men som er relevant å ta med fordi evalueringene av det viser viktige aspekter ved løslattesarbeidet i fengsel og overgangen til frihet. Prosjektet var basert på samarbeid mellom tilsatte i fengsel og friomsorg:

Tiltak ovenfor gjengangere (TOG) er evaluert i tre rapporter:

Ødegaardshaugens *Løslatelse fra fengsel. Om hvordan det mulige kan bli umulig* (2005).

Hammerlin og Nesviks *Tiltak ovenfor gjengangere (TOG). Oppsummerende prosessevaluering og et forarbeid/ansatser til senere studier* (2005).

Nesviks *Tiltak ovenfor gjengangere (TOG). Et sammendrag* (2005).

Ødegaardshaugen fokuserer på de innsattes egen opplevelse av prosjektet. Hammerlin og Nesvik har i sin evaluering sett på prosjektet ut fra totale erfaringer.

Ødegaardshaugen fokuserer på innsattes egne opplevelser av løslatelsesprosessen og tiltak rundt tilrettelegging før løslatelse. Undersøkelsen beskriver vilkårlighet i Oslo fengsel når det gjelder tilrettelegging for løslatelse generelt. Et eksempel er at innsatte fikk melding om innvilget prøveløslatelse en eller to dager på forhånd (Ødegaardshaugen 2005: 46). Ødegaardshaugen mener dette underbygger hennes inntrykk av at omstendighetene rundt løslatelse ikke er prioritert. Dette er kunnskap som vi mener er overførbart til vårt prosjekt. TOG rådde ikke over ressurser som bolig, myndighet til å innvilge økonomisk bistand, jobb eller mulighet til å innvilge prøveløslatelse. TOG hadde først og fremst myndighet til å bestemme over sin egen tidsbruk. Etter Ødegaardshaugens (2005:119) oppfatning var TOGs viktigste funksjon at de TOG-tilsatte var samtalepartnere for de innsatte. Informantene i tiltaket uttalte at det gode ved TOG var at det var personlig, og at samtalene var viktige. Samtidig var deltakernes hverdag preget av store problemer i forhold til bolig, jobb og utdanning. Deltakerne mente de måtte ordne mye selv, og at TOG-medarbeiderne hadde lite myndighet.

Hammerlin og Nesviks rapport understreker behovet for å jobbe med deltakerne ut over normal arbeidstid ettersom fritida fortøner seg som en kritisk fase for dem. Dette viser at tilrettelegging og oppfølging er grunnleggende for integrering. Kriminalomsorgen har ikke myndighet til å følge deltakerne videre etter endt soning av dommen, men det ble gitt et tilbud om en viss oppfølging for de som frivillig gikk inn for dette. Det ble framhevet at det i denne sammenheng ville være av betydning hvor godt forvaltningssamarbeidet har fungert gjennom tiltaket og hvorledes sentrale samarbeidspartnere stiller seg til oppfølging etter at TOG er avsluttet.

Evalueringen poengterer at integrering og sosialisering må skje på ulike arenaer der den enkeltes situasjon, behov og motiv må stå i sentrum. Dette pga. at motsetningen mellom deltakerens ønske om innordning og opplevelsen av utstøting, marginalisering og stigmatisering kan vanskeliggjøre integreringsarbeidet.

Mangel på beslutningsmyndighet hos enkelte fagfolk i ansvarsgruppene ble opplevd som et hinder i arbeidet med den enkelte. TOG er først og fremst koordinerende, hvor TOG-konsulentene har kontroll og hovedansvar i forhold til informasjon, ansvarsfordeling og samarbeidsorganisering. Det understrekes i rapporten at TOG må ha en viss autonomi i forhold til hierarkiske strukturer og tjenestefunksjoner med tanke på effektive og etatsovergripende løsninger.

Oppsummering

TOG retter seg mot en gruppe som kan sammenlignes med vår målgruppe med tanke på utstøting, marginalisering og stigmatisering. Evalueringen av TOG viser at (re)habiliterings-/endringsprosesser er svært komplekse og individuelle. De krever en orientering etter brukeren/deltakeren i forhold til sosiale, psykologiske og medisinske behov. TOG-rapporten gir innsikt med tanke på den kompetansen og de virkemidlene

en konsulent/hjelper må ha for å kunne være pådriver i sammensatte problemløsningsprosesser. Enkelt sagt kreves det kontinuitet i oppfølgingen av den enkelte, koordinering av tiltak og ikke minst delegering av ansvar og avgjørelsesmakt.

Før oppsummering av anbefalingene som vi har gjennomgått i dette vedlegget, tar vi med momenter fra en undersøkelse som også handler om viktige rammer for løslatelse – nemlig bolig:

Dyb, Brattbakk, Bergander og Helgesens ”Løslatt og hjemløs. Bolig og bostedsløshet etter fengselsopphold” (2006) hadde som utgangspunkt at en stor andel innsatte i norske fengsler løslates uten å ha bolig og at dette også henger sammen med manglende samarbeid mellom relevante parter.

Dyb et al. belyser problemer i forhold til en gruppe som har fengsels erfaringen tilfelles med vår gruppe. Det er av særlig betydning at bolig blir betraktet som en sentral faktor for å klare seg etter løslatelse. Det understrekes at et godt samarbeid mellom involverte parter, og ikke minst både materielle og økonomiske ressurser spiller en avgjørende rolle i prosesser rundt løslatelse. Videre framheves det at gode rutiner med tanke på informasjonsflyt og ansvarsfordelingen mellom etater, fleksibilitet og individorienterte tiltak er avgjørende for å lykkes. Av særlig betydning nevnes at sammenhengende faktorer, som bolig, arbeid, fritidsaktiviteter, rusavhengighet og helse, også håndteres helhetsorientert ut fra et langtidsperspektiv.

Vedlegg 3: Guide for fokusgruppeintervjuer med tilsatte

1. Hva gjør du i dag i forbindelse med løslatelse?
Hva kunne du gjort under optimale forhold?
2. Hvilke verktøy har du i arbeidet med løslatelse av unge med innvandrerbakgrunn?
Hvordan brukes de? Hvordan kunne de vært brukt?
3. Hvordan opplever du kontakten med disse unge domfelte?
Hvordan er vilkårene for etablering av tillit og relasjoner?
4. Hva er progresjon – mål for progresjon?
Hvordan er progresjonsmulighetene for unge med innvandrerbakgrunn?

Skissér et best tenkelig opplegg rundt løslatelse.

Vi vil drøfte dataene i forhold til andre aktuelle undersøkelser.

Vedlegg 4: Guide for intervjuer med domfelte

Formål: domfeltes erfaring med (forberedelse til) løslatelse og forventninger til løslatelse. Erfaring med tiltak i forbindelse med løslatelse.

Før intervjuet ber vi om samtykke til å hente informasjon fra kriminalomsorgens etatsregister om alder, domslengde, type dom og evt. tidligere dommer. Om ikke samtykke gis, spør vi om intervjupersonen vil gi oss disse opplysningene i intervjuet.

1. Hvilke forberedelser blir/ble gjort i fengselet i forhold til din løslatelse? Hva ville du selv gjort om du var kontaktbetjent?
2. Kan du gi eksempler på noe i fengselet som har vært viktig for deg ved forberedelse av løslatelse?
3. Hva ønsker du for framtida? / Hvordan har det vært å bli løslatt i forhold til hva du så for deg?
4. Hva vil hjelpe deg til å nå målene dine?
5. Hva er utfordringer (hva skaper vanskeligheter) for deg ved løslatelse?
6. Hva (hvilke erfaringer) gir deg styrke til å møte det du ser som utfordringer?
7. Hva kan du selv gjøre og hva ønsker du hjelp til?
8. Hva slags kontakt utad har du hatt i forberedelsen av løslatelsen?
9. Forslag til tiltak som letter/bedrer løslatelsesprosessen?

I tillegg ble det i intervjuene også spurt om følgende presiseringer:

- Kjenner du til andre innsatte sine erfaringer som kan være verdt å kjenne til for oss?
- Tillit til hjelpeapparatet.
- Hva de opplever at det ”offentlige” kan bidra med.
- Hvordan de kommer til å merke at de trenger hjelp fra andre, hvem de ville henvendt seg til, og ikke minst: hva det er vanskelig å be andre om hjelp til.

Tidligere erfaring med ulike deler av hjelpeapparatet er en innfallsport til å snakke om denne tematikken.

Ellers ble det spurt om de synes at de tilbudene som fengselet har for å forberede løslatelsen stemmer med hva de selv trenger?

Hva skjedde? Hva gjør de selv for å forberede seg på livet etter soning?

Spesifikk informasjon om erfaring med det å være ung med innvandrerbakgrunn i fengsel. Opplevelse av annerledeshet – både i fengsel og i samfunnet utenfor.

Vedlegg 5: Skjema for intervjuer med domfelte

Hvilke av disse tiltakene har du hatt i løpet av straffegjennomføringen som du mener er viktig i forbindelse med løslatelse:

Samtaler med kontaktbetjent	☐	Om hva: _____
Deltatt i program	☐	Hvilket? _____
Samtaler med førstebetjent	☐	
Samtaler med sosialkonsulent	☐	
Samtaler med helseavdelingen	☐	
Samtaler med friomsorgen	☐	

Andre tiltak (for eksempel oppfølgingsklassen, skole, samarbeid med andre etater som sosialtjeneste eller Aetat, ansvarsgruppe):

Domfelte ble bedt om å vurdere om de var enige eller uenige i følgende påstander:

1. Jeg er fornøyd med samarbeidet med kontaktbetjenten/ saksbehandler om å forberede løslatelsen.
2. Kontaktbetjenten/saksbehandler har satt seg inn i min situasjon.
3. Jeg har deltatt på ansvarsgruppemøter.
4. Framtidsplanen har vært viktig for meg for å planlegge hva jeg skal gjøre etter endt straff.
5. Jeg har hatt samtaler som ga meg innsikt i hva som førte til lovbruddet.
6. Jeg har stor tro på at jeg ikke vil begå nye lovbrudd.
7. Jeg har hatt progresjonssoning.